

Norsk-jugoslaviske forhold 1965-86

Utvikling og stagnasjon

Lasse Hermansen Bjørnland

Masteroppgave ved Institutt for arkeologi, konservering
og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Vårsemesteret 2015

Norsk-jugoslaviske forhold 1965-86: Stagnasjon og utvikling

© Lasse Hermansen Bjørnland

2014/15

Norsk-jugoslaviske forhold 1965-86: Utvikling og stagnasjon

Lasse Hermansen Bjørnland

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder, Knut Einar Eriksen. Din kunnskap og hjelpsomhet har vært enestående. Du har lagt mye arbeid i denne oppgaven og har fungert som en motivator. Jeg har blitt tatt veldig godt vare på og for det er jeg takknemlig. Også Petter Gunerius Haug skal takkes. Haugs grundige kildeinnsamlingsarbeid gav meg et godt utgangspunkt og sparte meg for ekstra arbeid. Han har også lånt meg sekundærkilder og bidratt med innspill i oppstartsfasen av oppgaven. En spesiell takk går også til Kjell Eliassen, Thorvald Stoltenberg og Svein Mønnesland som stilte opp til intervju. Dette har beriket oppgaven på en måte skriftlige kilder ikke kunne gjort. Jeg er svært takknemlig for at dere delte av deres erfaringer.

Sverre Dæhlen, fra Utenriksdepartementets arkiv, har funnet fram mange interessante mapper til meg. De ansatte ved Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek har vært spesielt hjelpsomme. Også de ansatte ved Riksarkivet har vært behjelpelige. Takk for alle gangene dere har hjulpet meg å finne fram. Jeg vil også takke instituttet som sponset en minneverdig tur til Beograd og Zagreb. Turen gav meg et godt inntrykk av det området jeg har skrevet om og bidro til oppgaven.

Tilslutt vil jeg takke familien og min kjæreste Sofie for korrekturlesning og innspill. Dere har bidratt mer enn dere tror.

Tusen takk alle sammen!

Våren 2015

Forkortelser

I teksten

AKP (m-l): Arbeidernes Kommunistiske Parti

CIA: Central Intelligence Agency

CTUY: Den jugoslaviske landsorganisasjonen

DDR: Den tyske demokratiske republikk, gjerne kalt Øst-Tyskland

DNA: Arbeiderpartiet, tidligere Det norske Arbeiderpartiet

EFTA: European Free Trade Area

EF: Det europeiske fellesskap

FFI: Den frie faglige internasjonale

FN: De forente nasjoner

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade

H: Høyre

ILO: Den internasjonale arbeidsorganisasjonen

IMF: Det internasjonale pengefondet

JKP: Det jugoslaviske kommunistpartiet

JNS: Jugoslavisk-norsk samband

KSSE: Konferansen for sikkerhet og samarbeid i Europa

KrF: Kristelig Folkeparti

LO: Den norske Landsorganisasjonen

NAM: De alliansefrie stater

NATO: Den nordatlantiske forsvarsorganisasjonen

NJS: Norsk-jugoslavisk samband

NJØS: Norsk-jugoslavisk økonomisk samarbeidskommisjon

NKP: Norges Kommunistiske Parti

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

SDB: Den jugoslaviske sikkerhetstjenesten
SKJ: Det Jugoslaviske Kommunistforbundet
SV: Sosialistisk Valgallianse
SP: Senterpartiet
SU: Senterungdommen
V: Venstre

I fotnotene:

AAB: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek
HD: Handelsdepartementet
SSB: Statistisk sentralbyrå
UD: Utenriksdepartementet

Innholdsfortegnelse

Forkortelser	V
Innledning.....	1
Problemstilling og tematisk avgrensning	1
Tidligere forskning	4
Metodisk og teoretisk tilnærming	5
Kilder.....	8
Inndeling av oppgaven og kronologisk avgrensning.....	10
1 Perioden 1945-65: Forbindelser skapes	13
«Ikke ville hun se på den lidende og sultende uten å hjelpe dem»	13
Krig og kontakt.....	14
Bruddet med Stalin- en jugoslavisk nyorientering	15
Den første kontakten med Norge	16
Splittelse i Øst	17
Partiforbindelser brytes- de statelige styrkes	19
Handelsforbindelser	20
Reformer i Jugoslavia- ny regjering i Norge.....	21
2 Perioden 1965-73: Borgerlige brobyggere	23
Reformer i Jugoslavia 1965-66	23
Regjeringsskifte i Norge- Kontinuitet og endring.....	24
Det norsk-jugoslaviske forholdet etter regjeringsskiftet	26
Norske konsesjoner til Jugoslavia	27
Norsk østpolitikk- jugoslavisk europapolitikk	30
Opphevelse av visumplikten	32
Tsjekkoslovakia 1968- norsk-jugoslavisk samarbeid øker	33
Norsk-jugoslavisk samarbeid intensiveres	36
Ikke-statlige kontakter.....	39
Jugoslavisk-norsk samband.....	41
En upolitisk organisasjon?	43
Fra eksport- til importoverskudd.....	44
Etter Tsjekkoslovakia- ny driv i det økonomiske samarbeidet.	46
Vanskeligheter i skipsindustrien	47

Vårvik til Beograd.....	48
Oppsummering	49
3 Perioden 1973-81: Tøvær og økonomisk nedgang	51
Fra ny grunnlov til Titos død.....	51
Knut Frydenlund blir utenriksminister	53
«Jugoslavia? Hva skal du der?»	55
Tøvær - mindre kontakt med Jugoslavia?	57
Jugoslavisk ønske om mer kontakt.....	59
Titos død og internasjonal spenning.....	60
Spenningene tiltar.....	62
Problematiske handelsrelasjoner	63
Norske kutt i tekstilimport og jugoslaviske reaksjoner	65
Importkrav	67
Behandlingsreiser	69
Samarbeidet mellom landsorganisasjonene	70
Et internasjonalt faglig samarbeid.....	73
Forbindelsen mellom DNA og SKJ	74
Uventet interesse fra Senterpartiet	76
Kulturelle forbindelser	77
Oppsummering	78
4 Perioden 1981-86: Økende økonomisk interesse	81
Jugoslavia- fra vondt til verre.....	81
Kåre Willoch- utenrikspolitisk kontinuitet med noen unntak	84
Det økonomiske forholdet mellom Norge og Jugoslavia.....	85
Norske skipskontraheringer.....	87
Norsk-jugoslavisk samarbeid i EFTA	88
Norske motiver.....	91
Det politiske samarbeidet	93
Menneskerettigheter i Jugoslavia	95
Vennskapssambandene og det norsk hus i Gornji Milanovac.....	99
Minskende interesse for selvforvaltningssystemet.....	101
Var det noen norsk bekymring for oppløsning?.....	103
Oppsummering	105

Konklusjon	107
Utvikling 1965-86	107
Et «special relationship»?.....	110
Litteraturliste	115
Primærkilder:.....	115
Sekundærkilder:	116
Vedlegg	120

Innledning

Problemstilling og tematisk avgrensning

Problemstillingen i denne oppgaven er som følger: Hvordan utviklet det norsk-jugoslaviske forholdet seg i perioden 1965-86? Ragnar Moen tok opp samme problemstilling i sin hovedoppgave *Østenfor vest og Vestenfor øst: Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965*. Perioden Moen belyste, var preget av en nesten sammenhengende Arbeiderpartidominans (DNA). Dette preger oppgaven. Moen hevder at det var visse sammenhenger mellom DNA-ledernes ideologiske sympati for det jugoslaviske systemet og det etter hvert så nære partipolitiske og statlige samarbeidet. Allikevel nevner Moen i sin epilog at de bilaterale kontaktene mellom Norge og Jugoslavia så ut til å øke i omfang etter regjeringsskiftet i 1965.¹ Dette skjedde til tross for at den borgerlige koalisjonsregjeringen og de borgerlige politikerne ikke hadde de samme ideologiske forutsetninger og interesse for kontakt med Jugoslavia som sine forgjengere. Derfor vil jeg undersøke i hvilken grad forholdet mellom de to land endret seg under den borgerlige regjeringen og de senere regjeringsskiftene fram til 1986. For å kunne svare på dette vil de ulike norske regjeringers og partiers syn på det jugoslaviske politikk og styresett granskes.

Haakon Lie skrev i sine memoarer i 1975 at han ikke kunne forstå hvordan en delegasjon fra DNA kunne besøke Jugoslavia i mars 1965.² Ni år tidligere hadde Lie gjort det klart for Edvard Kardelj, Den sosialistiske allianses³ ideologiske leder, at hvis dissidenten Milovan Diljas ble fengslet ville DNA avbryte partisamarbeidet. Samarbeidet ble følgelig avvirket ettersom Diljas kort tid etter ble fengslet, noe han fortsatt var i 1965. DNA-besøket skjedde altså imot Lies strikte formaninger. Oppgaven ønsker derfor å rette fokus på hvorfor DNA på ny tok opp kontakten med Den sosialistiske alliansen? Hvordan utviklet denne partiforbindelsen seg videre utover i perioden? Og hvordan artet den nye kontakten seg i forhold til den gamle? Hovedfokuset vil være på DNA, men andre partiers syn på, og forhold til, Jugoslavia vil også bli omtalt.

---

¹ Moen, Ragnar, *Østenfor vest og Vestenfor øst: Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965*, (Universitetet i Oslo. Hovedfagsoppgave, 1997) s. 161

² Lie, Haakon, *Slik jeg ser det 1*, (Norge. Tiden, 1975) s. 138

³ Den sosialistiske allianse: Politisk massebevegelse i Jugoslavia.

Samtidig skal det kartlegges hvordan Landsorganisasjonens (LO) sin kontakt med Jugoslavia utviklet seg. Fagbevegelsen og arbeidernes stilling i det jugoslaviske samfunnet ble forsøkt styrket i denne perioden, og det vil være naturlig å tro at LOs internasjonale avdeling fattet interesse for denne utviklingen. Spesielt vil LOs vurderinger av arbeiderenes selvstyret⁴ vil bli undersøkt.

I hvilken grad påvirket den jugoslaviske innenrikspolitikken det norske synet på Jugoslavia? Moen hevder at de indre forholdene i Jugoslavia spilte liten rolle for utformingen av den norske jugoslaviapolitikken.⁵ Skilte den borgerlige politikken og reaksjonene seg fra DNAs? For best mulig å finne svaret på dette vil det bli fokusert på de økonomiske reformene og liberaliseringen, men også menneskerettighetsbruddene i Jugoslavia. Hvordan stilte skiftene norske regjeringer seg til disse utviklingstrekkene?

Også det internasjonale politiske klimaets innvirkning vil belyses. Hvordan påvirket spenningene i etterkant av Tsjekkoslovakiskrisen i 1968, tøværer⁶ på 1970-tallet og «den nye kalde krigen» på 1980-tallet det bilaterale forholdet? Grunnlaget for den nære kontakten som ble etablert mellom Norge og Jugoslavia på 1950-tallet, var nettopp internasjonal spenning mellom Øst og Vest, da spesielt den sovjetiske trusselen. For Norge som NATO-land var det viktig å bygge oppunder den jugoslaviske selvstendigheten og å knytte landet nærmere til Vest-Europa. Den jugoslaviske selvstendighet og politiske utvikling kunne, het det, fungere som et forbilde og slik sett oppmuntre andre Østblokkland⁷ til å følge i Jugoslavias fotspor. Denne optimistiske visjonen inngikk som et av leddene i den norske brobyggings- og østpolitikken.

Et viktig spørsmål, men vanskelig å få besvart, er i hvilken grad det norsk-jugoslaviske forholdet skilte seg fra Jugoslavias forbindelser til andre vestlige land? Kan forholdet betraktes som et såkalt «special relationship»?⁸ Den norske jugoslaviapolitikken vil der det er mulig og relevant bli sammenlignet med andre vestlige lands jugoslaviapolitikk i samme periode. Spesielt de skandinaviske landene og USAs forhold til Jugoslavia vil bli trukket

---

⁴ Arbeiderenes selvstyre: Arbeiderene tok større del i det direkte styre av bedriften de jobbet for.

⁵ Moen, (1997) s. 88-90

⁶ Med tøvær menes avspenningsperioden på 1970-tallet

⁷ Med Østblokkland menes medlemslandene i Warszawapakten

⁸ Med special relationship forstås at samarbeidsforholdet har spesielle politiske, økonomiske, kulturelle eller historiske trekk og forutsetninger som skiller det ut fra de to statenes relasjon til andre land.

fram. Disse landene er valgt fordi de kan sette den norske politikken i et større vestlig perspektiv.

Det vil også undersøkes i hvilken grad den økonomiske politikken norske myndigheter førte i denne perioden gjenspeilet den politiske kontakten. Moens hevder at Norges villighet til å gi Jugoslavia økonomiske innrømmelser, og å tilrettelegge for handel med et land som var av begrenset økonomisk betydning, viser at den norske handelen med Jugoslavia i perioden 1945-65 var mer preget av politisk enn økonomisk interesse.⁹ Handelen mellom landene var påfallende beskjeden sett i lys av det nære politiske samarbeidet. Det er derfor naturlig å følge opp Moens funn og undersøke hvordan det økonomiske samarbeidet utviklet seg etter 1965. Fortsatte den politisk motiverte handelspolitikken overfor Jugoslavia? Eller tok handelen en annen form? Og på hvilken måte fikk den begrensede samhandelen følger for det norsk-jugoslaviske forholdet som helhet?

Moen har viet noe oppmerksomhet til de mellommenneskelige forbindelsene, Ettersom kildene var få og spredt og det mellommenneskelige forholdet ikke utviklet seg merkbart før etter 1965, ble ikke denne forbindelsen viet mye plass i Moens oppgave. Han viste til at «[E]ffekten av mellomfolkelige forbindelser er en vanskelig målbar størrelse».¹⁰ I denne oppgaven vil mellommenneskelige belyses adskillig mer. Det gjelder spesielt på opprettelsen av og det videre arbeidet til Norsk-jugoslavisk samband (NJS). Hvorfor ble det opprettet i 1966? Hvorfor var flere fremtredende politikere aktive i startfasen? Hva betydde det at jugoslaviske myndigheter kort etter, i 1969, godkjente som den eneste, dannelsen av et Jugoslavisk-norsk samband (JNS)? Hadde disse to sambandene en politisk agenda? Og hva konkret drev de med og fikk utrettet?

Både språkbarrierer og tidsbruken for en masteroppgave har ført til at overnevnte problemstillinger vil måtte belyses først og fremst fra norske kilder. Men relevant jugoslavisk politisk og økonomisk kontekst er søkt innlemmet i teksten gjennom anvendelse av kunnskaper ervervet gjennom lesning av sekundærlitteratur. Jugoslavisk politikk, holdninger og refleksjoner gjenspeiles også i en viss utstrekning i det norske kildematerialet, ikke minst i referater fra møter og samtaler med jugoslaviske politiske ledere og embetsmenn.

---

⁹ Moen, (1997) s. 157-158

¹⁰ Ibid. s. 1

Også intervjuer med tre norske jugoslaviaeksperter har bidratt til å kaste lys over Jugoslavias utenriks- og handelspolitikk, styresett, økonomi, samt sosiale og kulturelle forhold i undersøkelsesperioden, og dertil hvordan jugoslaver så på Norge og nordmenn.

To andre begrensninger kan kort nevnes. På grunn av spredt og vanskelig tilgjengelig kildematerialet, samt tidsbruken, er ikke samarbeidet og meningsutvekslingen mellom norske og jugoslaviske representanter i FN behandlet. Heller ikke det ganske omfattende samarbeidet mellom flere norske og jugoslaviske kommuner er undersøkt.

Tidligere forskning

Ragnar Moen har som nevnt analysert det norsk-jugoslaviske forholdet i perioden 1945-65. Også her blir forbindelsene mest analysert fra norsk perspektiv og med fokus på den statlige og partimessige kontakten. Foruten Moen er det ingen som har studert det norsk-jugoslaviske forholdet i detalj over et lenger tidsrom. Martin Halvorsens masteroppgave fra 1998, *Østpolitikk: Norske avspenningsbestrebelser 1962-1972*, tar relativt kortfattat for seg det norsk-jugoslaviske forholdet under Bortenregjeringen. Halvorsens påviser som Moen at kontakten med Jugoslavia var ganske omfattende i denne perioden. Enkelte generelle trekk ved norsk østpolitikk er også blitt omhandlet i Hallvard Svenbalruds masteroppgave *Østpolitikk og alliansehensyn: Polen, Solidaritet og norsk utenrikspolitikk 1980-1990*.

Det er også flere verk som behandler ulike sider av forholdet på et mer generelt plan. Bind fem og seks av *Norsk utenrikspolitisk historie* berører det norsk-jugoslaviske samarbeidet under den kalde krigen. Samtidig gir disse bøkene utførlig informasjon om norske utenrikspolitikk i samme periode.

Forholdet USA-Jugoslavia er blitt redegjort for av Josip Mocnik i doktorgradsavhandlingen *United States-Yugoslav relations, 1961-1980*. I dette arbeidet beskriver han hvorledes de ulike amerikanske ambassadørene påvirket det statlige amerikansk-jugoslaviske forhold. Ettersom USA var det den dominerende makten innen Vestblokken¹¹ har jeg valgt å bruke Mocniks avhandling for å belyse den vestlige strategien overfor Jugoslavia.

---

¹¹ Med Vestblokken menes NATO-landene

Haakon Lie vier et helt kapittel til DNA sin kontakt med det jugoslaviske regimet i sine memoarer *Slik jeg ser det I* fra 1975. John Lyng redegjør for sitt personlige syn på det jugoslaviske regimet og Tito i *Mellom Øst og Vest. Erindringer 1965-1968*.

Den kulturelle forbindelsen er gjort rede for på Vennskapsforeningen Norge/Vest-Balkan (tidligere NJS) sine hjemmesider. På sidens «Historikk» lenke ligger et informativt arbeid skrevet av Arnt Tore Andersen som går inn på noen trekk ved sambandets historie.

Forfatteren Sigurd Evensmo sammenfatter sitt syn på likheter og ulikheter mellom nordmenn og jugoslaver i *Østenfor vest og Vestenfor øst. Jugoslavia under Tito*. Evensmos bok er ikke ulik NJS sin bok *Norge-Jugoslavia* fra 1974. Denne boken omhandler også de mellomfolkelige forbindelsene, men verken Evensmo eller sambandets bok kan kalles vitenskapelig, snarere er bøkene svært farget av forfatterens engasjement for Jugoslavia.

Metodisk og teoretisk tilnærming

Når det kommer til metode- og teorispørsmål, er det viktig å påpeke at historieforskningen innen norsk utenrikspolitikk har vært lite preget debatt.¹² Derfor har det i liten grad vært snakk om en bestemt eller dominerende metodisk eller teoretisk retning. Professor Knut Kjeldstadli argumenterer i sin innføring i historiefaget for bruk av ulike metodiske tilnærminger i en og samme undersøkelse.¹³ Historiefaget fungerer best når det inkorporerer flere forskjellige perspektiver og metodiske vinklinger.

Forskning på norsk utenrikspolitikk har tradisjonelt hatt et sterkt fokus på sikkerhetspolitikk, samt statlige og diplomatiske aktører. Hallvard Tjelmeland er en av flere historikere som de senere år har argumentert for et bredere perspektiv.¹⁴ Tjelmeland baserer seg på Matthew Evangelistas bok *Unarmed Forces. The Transnational Movement to End the Cold War*. Ved å gi økt oppmerksomhet til ikke-statlige aktører hevder Tjelmeland og Evangelista at man kan få en dypere forståelse av avspenningsprosessene på 1970- og 80-tallet. Med andre ord må

---

¹² Pharo, Helge Ø, Jølstad, Anders og Skogrand, Kjetil, «Ekspansjon i isolasjon? Studie av internasjonal og utenrikspolitisk historie i Norge», *Historisk Tidsskrift*, bind 1, 1996, s. 254

¹³ Kjeldstadli, Knut, *Fortiden er ikke hva den en gang var, en innføring i historiefaget*, (Norge. Universitetsforlaget, 1999, 2. utgave) s. 300

¹⁴ Tjelmeland, Hallvard, Norsk-sovjetisk fagleg diplomati og den europeiske Détente, *Historisk Tidsskrift* bind 93, nr. 4, 2014

historikeren sprengte «diplomatihistoriens snevre rammer» ikke bare for bedre å forstå, men også mer troverdig forklare forandring under den kalde krigen.¹⁵

Det norsk-jugoslaviske forholdet lar seg heller ikke forklare ved utelukkende å studere statlig diplomati. Spesielt den omfattende mellomfolkelige forbindelsen mellom «vanlige» nordmenn og jugoslaver var noe som skilte det norsk-jugoslaviske forholdet fra relasjonene Norge hadde med andre østeuropeiske land. Som følge av bred og genuin folkelig samhörighet ble NJS og JNS opprettet. Denne bilaterale kontakten sambandene imellom var ifølge vedtektene av upolitisk karakter og basert på frivillig arbeid. Sambandenenes virksomhet og faktiske betydning vil som nevnt bli analysert i oppgaven.

Det statelige og sikkerhetspolitiske temaet vil allikevel stå mest sentralt i oppgaven, men det vil bli forsøkt knyttet sammen med de ikke-statlige kontaktene for å bedre forstå forandringene i perioden som omhandles. Hovedsynspunktet er imidlertid at det norsk-jugoslaviske forholdet først og fremst ble påvirket av internasjonale begivenheter, spenningen mellom Øst og Vest, i noen grad også av endringer i de to lands innen- og utenrikspolitikk.

Knut Kjeldstadli argumenterer for økt bruk av komparasjon i historieforskning.¹⁶ Gjennom sammenligning kan historikeren se funnene i sammenheng og oppdage likheter og ulikheter. Komparasjon er et kjernepunkt i en vitenskapelige forklaringen og er derfor sentral i historisk forskning.¹⁷ I denne oppgaven vil det norsk-jugoslaviske forholdet der det naturlig og mulig sammenlignes med andre vestlige lands relasjoner til Jugoslavia for å danne et bilde av hva som gjorde Norge spesielt. Kjeldstadli kaller dette «kontrastorientert» komparasjon.¹⁸ Essensen i historiefaget er å komme fram til hva som var spesielt ved det fenomenet som historikeren undersøkte. Nettopp derfor er komparasjon anvendt i flere sammenhenger i denne oppgaven. Samtidig skal man være varsom med utelukkende å se på forskjeller. Likheter med andre vestlige land vil også bli lagt vekt på.

Norges forhold til de sovjetkontrollerte statene i Øst-Europa var preget av liten interesse, hevder statsviteren Anders Kjølberg i *Norsk utenrikspolitikk*.¹⁹ Norges geografiske beliggenhet og vestlige utenrikspolitiske orientering gir forklaring på det. Den kontakten som

---

¹⁵ Tjelmeland, (2014) s. 623

¹⁶ Kjeldstadli, Knut, Nytt av å sammenligne, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Bind. 5, nr. 29, (1988)

¹⁷ Kjeldstadli, (1999) s. 265

¹⁸ Ibid. s. 264

¹⁹ Kjølberg, Anders, «Norges forhold til Russland og Øst-Europa», *Norges Utenrikspolitikk*, red. L. Knutsen, Torbjørn, M. Sørbo, Gunnar og Gjerdåker, Svein, (Norge. Cappelens akademiske forlag, 1995) S. 335-336

oppstod, dreide seg i stor grad om norsk sympati med undertrykte stater og norske brobyggerambisjoner. De norske visjonene om brobygging falt bort, påpeker Kjølberg, på begynnelsen av 1970-tallet. Norske myndigheter slo seg da til ro med den fastlåste blokksituasjonen.²⁰ Det norsk-jugoslaviske forholdet i perioden jeg har sett på, er på mange måter ikke representativt for Kjølbergs påstand. Jugoslavia var ikke en del av Østblokken, men en alliansefri stat. Dermed hadde den norske kontakten med Jugoslavia andre forutsetninger enn den norske kontakten med de sekundære østeuropeiske statene. Allikevel kan denne teorien bidra til å forklare hvorfor den norsk-jugoslaviske kontakten sank på 1970-tallet.

Olav Riste og Geir Lundestad har pekt på at norsk utenrikspolitikk har vært preget av vedvarende tegn på isolasjonisme.²¹ Geografisk ligger Norge langt mot nord og langt fra det urolige Sentral-Europa, noe som gjorde det mulig å holde seg utenfor europeiske konflikter. Derfor hevdet disse at norske myndigheter var motvillige i å gå inn i forpliktende internasjonalt samarbeid. Denne teorien lar seg imidlertid vanskelig anvende i denne oppgaven.

Rolf Tamnes synspunkt om Norge som brobygger mellom Øst og Vest er relevant for denne oppgaven. Tamnes hevder at Norges NATO-medlemskap gav landet en større rolle i den internasjonale politikken og skapte interesse blant østeuropeiske stater for økt kontakt.²² Norges rolle som småstat og «lojal avviker» innad i NATO-samarbeidet gjorde Norge ideelt som samarbeidsland for Østblokken ettersom kontakt med Norge ikke skapte bekymring i Sovjetunionen.

Ragnar Moen har videreutviklet Tamnes «brobyggingsteori» og anvendt den på forholdet Norge-Jugoslavia. Moen hevder at Jugoslavias selvstendige politikk og uavhengige stilling, samt landets kommunistiske styreform, var grunnlaget for den norske interessen.²³ Som et tidligere Østblokkland hvor de fleste politiske lederne var skolert i Moskva, hadde jugoslaviske myndigheter en spesiell forutsetning for å forstå og tolke sovjetisk politikk og handlemåte. Slik kunne Jugoslavia fungere som en norsk lyttepost overfor Østblokken. Moen

---

²⁰ Kjølberg, (1995) s. 336

²¹ Knutsen, Torbjørn L., «Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt», *Norges Utenrikspolitikk*, red. L. Knutsen, Torbjørn, M. Sørbo, Gunnar og Gjerdåker, Svein, (Norge. Cappelens akademiske forlag, 1995) s. 22

²² Tamnes, Rolf, «Forskning på den kalde krigen. Status og fremtid», *Historisk Tidsskrift*, bind 72, nr. 4, (1993) s. 498-499

²³ Moen, (1997) s. 152

hevder videre at jugoslavene hadde et lignende motiv om gjennom Norge å få informasjon om NATO-politikk.²⁴

Norges rolle som NATO-medlem og småstat vil også være temaer i denne oppgaven. Tamnes og Moens synspunkter vil sammenlignes med funnene i denne oppgaven.

Kilder

Primærkildene som er benyttet i denne oppgaven, er hentet fra Utenriksdepartementets arkiv (UD), Riksarkivet (RA) og Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (AAB). Samtidig er noe kildematerialet lånt ut til meg av Petter Gunerius Haug, som har interessert seg for dette temaet. Dette materialet er opprinnelig hentet i Handelsdepartementets (HD) arkiver, nå overført til RA.

Mesteparten av kildematerialet som er anvendt i oppgaven, er hentet fra Utenriksdepartementets arkiv. Primærkildene herifra gir god oversikt over norske strategier, vurderinger og beslutninger, samt til dels av jugoslaviske og andre utenlandske vurderinger av det norsk-jugoslaviske forholdet.

HDs arkiv ligger hos RA og har bidratt til å gi en god forståelse av handelssamkvemmet mellom de to land. Spesielt arkivet til Norsk-jugoslavisk økonomisk samarbeidskommisjon (NJØS) har vært sentral i oppgaven. I kommisjonens møtereferater kommer både norske og jugoslaviske strategier og synspunkter godt fram. I RA ligger også Senterungdommens (SU) arkiv. Det har gitt innsikt i Senterpartiets (SP) vurderinger av og interesse for Jugoslavia og dets styresett.

Mest partimaterialet om norsk-jugoslaviske forbindelser er funnet i AABs arkiver. Det omfatter arkiver til Arbeiderpartiet, Norges Kommunistiske Parti (NKP), Arbeiderenes kommunistparti (AKP-ml) og Sosialistisk Venstreparti (SV). I AAB finnes også arkivene til Landsorganisasjonen (LO) og Norsk-jugoslavisk sambands. Både parti- og organisasjonsarkiver har vært viktig for å belyse omfanget og innholdet i de organisatoriske kontaktene. Haakon Lies arkiv har også blitt undersøkt for å få større forståelse for

---

²⁴ Moen, (1997) s. 152-153

partisamarbeidet på 1950-tallet. Hos AAB har også det omfattende og lett søkbare klipparkivet til Arbeiderbladet blitt flittig benyttet.

I oppgaven har også muntlige kilder benyttet. I løpet av høsten og vinteren 2014 og 2015 har jeg intervjuet tre sentrale personer fra perioden oppgaven omhandler. Kjell Eliassen var norsk ambassadør i Beograd fra 1977-80, utenriksråd 1980-84 og senere ambassadør i tre av Norges hovedland, USA, Storbritannia og Tyskland. Hans nøkterne vurderinger og innsiktsfulle kommentarer har vært til stor hjelp. Thorvald Stoltenberg har arbeidet mye med, og på mange måter bidratt til norske-jugoslavisk kontakt og samarbeid. Han tjenestegjorde ved den norske ambassaden i Beograd fra 1961-1964, arbeidet tett med utenriksminister John Lyng i Utenriksdepartementet på slutten av 1960-tallet, satt som internasjonal sekretær i LO 1970-73, var forsvarsminister fra 1979-81 og Utenriksminister 1987-89 og 1990-93. Han var medlem av NJS fra 1969/70-92. Hans brede kunnskaper om det norsk-jugoslaviske forholdet og hans gode hukommelse har tilført oppgaven mye verdifull informasjon og også gitt økt innsikt i saksforhold det finnes lite skriftlig materiale. Svein Mønnesland er professor i slavisk språk ved Universitetet i Oslo. Han har gitt ut boken *Jugoslavia, før og etter*. Dessuten var han medlem av NJS og ofte brukt som tolk i forbindelse med stats- og delegasjonsbesøk. Hans omfattende kunnskap om Jugoslavia og landets historie har kommet til nytte i mange sammenhenger, ikke minst når det gjelder kontekstdelene og sambandenens historie.

Oppgaven benytter seg av flere sekundærkilder. Jeg har alt nevnt Ragnar Moens hovedfagsoppgave fra 1997 *Østenfor vest og Vestenfor øst. Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965* har vært svært sentral i denne oppgaven ettersom undertegnede oppgave fortsetter der Moen avsluttet. Også Martin Halvorsens masteroppgave fra 1998 *Østpolitikken: norske avspenningsbestrebelse 1962-1972* har vært viktig for å forstå den norske østpolitikken, samtidig som den avdekker Norges kontakt med andre kommunistiske land i Øst-Europa. Josip Mecnik doktorgradsavhandlingen *United States-Yugoslav relations, 1961-1980* som har gjort det mulig å sammenligne norsk og amerikansk jugoslaviapolitikk i enkelte sammenhenger.

Rolf Tamnes sitt bidrag til prosjektet Norsk utenrikspolitisk historie *Oljealder* har gitt god innføring i norsk utenrikspolitikk i perioden. *Oljealder* brukes aktivt gjennom hele oppgaven for å redegjøre for den generelle norske utenrikspolitikk i perioden.

Det finnes flere norske bøker om jugoslavisk historie. Svein Mønneslands bok *Før Jugoslavia og etter* er flittig benyttet. Jahn Otto Johansens *Titokratiet, Hvor går Jugoslavia* og *Ustasja* har også blitt brukt. Johansen har basert bøkene på en rekke intervjuer og kilder fra begge land, deriblant et svært fascinerende intervju med Tito fra 1973. Johansen går også i dybden på de mere mellomfolkelige forbindelsene i *Kald krig og varme vennskap*.

Bruce McFarlane gir et fyldig innblikk i det jugoslaviske politiske og økonomiske systemet i *Yugoslavia: Politics, Economics and Society*. Duncan Wilson, Karsten Fledelius og Aleksandar Pavkovic har alle skrevet om Jugoslavias historie i etterkrigstiden og har på denne måten bidratt til oppgaven. Her må også nevnes *Yugoslavia in the 1980`s* redigert av Pedro Ramet. Denne antologien har gitt økt forståelse for en periode i jugoslavisk historie det ikke er skrevet veldig inngående om.

Inndeling av oppgaven og kronologisk avgrensning

Oppgaven er hovedsakelig kronologisk inndelt. Hvert av kapitlene omfatter en avgrenset periode for å få fram viktige utviklingstrekk.

Hvert kapittel innledes av et par sentrale spørsmål og temaer som vil bli behandlet og drøftet. Deretter følger en kort redegjørelse for jugoslavisk og norsk utenrikspolitikk i perioden. I de forskjellige kapitlene vises det hvordan den internasjonale situasjonen og utenrikspolitiske orienteringen til de to land påvirket forholdet mellom dem i perioden som blir gjennomgått.

Første kapittel dekker perioden 1945-65. Kapitlet vil i stor grad være en kortfattet oppsummering av Ragnar Moens oppgave og belyse hans sentrale funn. Kapitlet er tatt med for å gi leseren en forståelse av bakgrunnen for den nære norsk-jugoslaviske kontakten. Det gir også mulighet til å sammenligne trekk i denne perioden med hva som skjer fra 1965 til 1986.

Kapittel to begynner i 1965. Ettersom oppgavens hoveddel fortsetter der Moens hovedfagsoppgave sluttet, er det naturlig å ta utgangspunkt i regjeringsskiftet høsten dette året. Kapitlet strekker seg fram til høsten 1973. Lars Korvalds regjering gikk da av til fordel for Trygve Bratteli. 1973 passer også godt som avslutningsår ettersom den norsk-jugoslaviske handelen nådde en topp dette året. Handelen skulle ikke få et lignende omfang før over ti år senere. Første kapittel søker først og fremst å avklare hvordan regjeringsskiftet i 1965 og borgerlige koalisjonsregjeringers politikk påvirket forholdet til Jugoslavia.

Tredje kapittel omfatter perioden 1973-81 med DNA nok en gang i regjeringsposisjon. Også her vil det bli undersøkt hvilken betydning regjeringsskiftet og Arbeiderpartiets styre hadde på forholdet mellom de to land. I dette kapitlet vil det rettes søkelys på tøværet som preget store deler av perioden. Hvordan påvirket lavspenning og økt kontakt på tvers av blokk skillet det norsk-jugoslaviske forholdet?

Tredje og siste kapittel vil dreie seg om Willochregjeringene fra høsten 1981 til høsten 1986. Hovedtemaer vil være det økonomiske samarbeidet, norske reaksjoner på tiltakende indre uro og menneskerettighetsbrudd i Jugoslavia, samt om og hvordan eventuelt det dårlige klimaet mellom Øst og Vest virket inn på samarbeid og kontakter mellom de to land. Kapitlet ender høsten 1986 da Willochregjeringen gikk av.

I konklusjonskapittelet vil de viktigste funnene i oppgaven sammenfattes, herunder svare på sentrale problemstillinger det ble redegjort for i innledningskapitlet og kapittelingressene.

1 Perioden 1945-65: Forbindelser skapes

Dette bakgrunnskapitlet omhandler norsk og jugoslaviske historie fram til 1965. De mellomfolkelige kontaktene under krigen og det statlige samarbeidet fra 1950 vil bli spesielt lagt vekt på. Hvorfor utviklet det norsk-jugoslaviske forholdet seg fra å være tilnærmet ikke-eksisterende i 1945 til å bli svært omfattende i 1965?

«Ikke ville hun se på den lidende og sultende uten å hjelpe dem»

Kirsten Svineng er en person få nordmenn har hørt om. Derimot kjenner flere hennes kallenavn Mamma Karasjok. Den lille samiske kvinnen med det store hjertet. Kallenavnet fikk hun av jugoslaviske krigsfanger som kalte henne «mamma». De kalte henne dette fordi hun, med fare for eget liv, hjalp fanger på rømmen.

Med en moderlig kjærlighet, hjalp hun dem med mat og husly. Dette til tross for trusler om harde tyske represalier om man ble tatt for å hjelpe en krigsfange. Da krigen var over, ble den lille kvinnen bedt til Jugoslavia på den jugoslaviske stats regning. Da hun gikk i gatene i Beograd ble hun gjenkjent.

En yngre mann løp mot Kirsten og omfavnet henne og tårene strømmet fra øynene hans. Kirsten visste hvem han var da han sa: «Mamma, mamma, jeg hadde mine vanskeligste dager i Karasjok, men jeg så deg gråte da de pisket meg, og dine tårer lindret min smerte».²⁵

I Jugoslavia fikk Kirsten Svineng Den jugoslaviske flaggs orden med stjerne. Da Tito gjestet Oslo i 1965, ble Kirsten bedt om å reise til Oslo for å møte ham. Da de møttes forsikret Tito henne om at det jugoslaviske folk aldri ville glemme Mamma Karasjok. Til dette svarte Svineng at Jugoslavia alltid ble nevnt i hennes kveldsbønn. Da Tito hørte disse ord, grep han hennes hånd med begge sine. «Det var en stund som om han var helt alene med Kirsten i salen».²⁶

---

²⁵ Hansson, Per, *Mamma Karasjok*, (Norge. Gyldendal Forlag, 1970) s. 231

²⁶ Ibid. s. 248

Historien om Mamma Karasjok er betegnende for det norsk-jugoslaviske forholdet som oppstod i etterkrigstiden. Det var sterk sympati og utbredt takknemlighet mellom de to folk. Disse tette mellomfolkelige båndene fra krigen banet vei for tette statlige forbindelser i etterkrigstiden. Dette skjedde til tross for store geografiske avstander og at Norge og Jugoslavia stod langt fra hverandre ideologisk under den kalde krigen.

Krig og kontakt

Tyskland angrep Jugoslavia i april 1941. Jugoslavia kapitulerte etter noen dager. Kort tid etter kapitulasjonen startet flere forskjellige partisangrupper aktiv motstand som skulle føre til langt større vanskeligheter for okkupasjonsmaktene enn selve invasjonen. Den aktive motstanden førte til økt og brutal militæraktivitet fra tyskerne og dets allierte, da spesielt ustasjaen. Ustasjaen var navnet på det pro-tyske kroatisk regimet som hadde makten i Kroatia fra 1941 til 1945. Denne gruppen forsøkte etnisk å rense de kroatisk landområdene for serbere. Det ble foretatt flere offensiver mot partisanhæren og et stort antall partisaner ble tatt til fange. 4268 av disse fangene ble sendt til Nord-Norge i 1942 for å bygge ut infrastrukturen under vanskelige forhold.²⁷ Bare 1917 av disse overlevde.²⁸

De jugoslaviske krigsfangene ble utsatt for usedvanlig hard behandling av sine voktere. Fangene var partisaner, ikke frontlinjesoldater. Derfor fikk ikke de jugoslaviske fangene samme status som vanlige krigsfanger. Ifølge Genèvekonvensjonene var en som ikke ikledde seg uniform en krigsforbryter. Som følge av dette ble de fratatt sine rettigheter. Den harde behandlingen de jugoslaviske krigsfangene ble utsatt for av sine tyske og norske fangevoktere førte til økende sympati hos den norske sivilbefolkningen som bodde rundt leirene. Denne medfølelsen utviklet seg snart til aktiv hjelp.²⁹ Jugoslavene fikk mat, klær og medisiner smuglet inn i leiren av sivile nordmenn. Det vanligste var å legge matpakker igjen langs veiene jugoslavene gikk til og fra arbeid. De jugoslavene som forsøkte å rømme, fikk ofte hjelp av nordmenn med husly og tilrettelegging. Det hendte også at nordmenn fulgte fangene på ski til den svenske grensen.

---

²⁷ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (Lest 20.10.14)

²⁸ Ibid.

²⁹ Moen, Ragnar, *Østenfor vest og vestenfor øst, Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965*, (Hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo, 1997) s. 20

Så kom freden. Sommeren 1945 ble Norsk-jugoslavisk samband (NJS) stiftet i Trondheim for å bevare den kontakten som hadde oppstått. Politisk var de fleste medlemmene også medlem av Norges Kommunistiske Parti (NKP) eller kommunist sympatisører.³⁰ NJS fikk dermed en partipolitisk brodd.

Sambandet møtte raskt på problemer. Etter hvert som blokkdelingen i Europa tok til, ble kontakt mellom Øst og Vest vanskeligere. Jugoslavia utviklet seg til å bli et av de mest aggressive og dogmatiske kommunistiske landene i perioden 1945-1948. Dette gjorde Jugoslavia populært blant norske kommunister. Men da Stalin og Tito uventet brøt kontakten i 1948, mistet NKP den jugoslaviske sympatien. Sambandet falt dermed fra hverandre kort tid etter.

Bruddet med Stalin- en jugoslavisk nyorientering

Norske myndigheter hadde lite med Jugoslavia å gjøre den første tiden etter verdenskrigen. Det var først etter at general Tito brøt med Stalin i 1948 at Jugoslavia gradvis fikk en rolle i norsk utenrikspolitikk. Grunnen til bruddet mellom Tito og Stalin var Titos uavhengige politikk. Den jugoslaviske politikken ble beskyldt for ideologiske avvik av sovjeterne. Jugoslavia lente seg, het det, både for langt til venstre, spesielt i form av den aggressive utenrikspolitikken, og for langt til høyre i sin økonomiske politikk. Titos støtte til den kommunistiske side i den greske borgerkrigen skapte ytterligere problemer. Moskva ønsket å føre en forsiktig politikk i Hellas. Både USA og Storbritannia hadde interesser i et vestlig orientert styre i Hellas, og de var dermed svært involvert i konflikten. Det var nettopp den greske borgerkrigen som fikk USA til endelig å forlate de isolasjonistiske tendensene og å trappe opp sitt nærvær i Europa og den kalde krigen.³¹ Bak dette lå den viktigste grunnen for bruddet: Tito ville ikke underkaste seg Stalins vilje.

Tidligere korrespondent for *London Times* Desa Trevisan, hevder at Titos autoritære skikkelse og lederegenskaper skal ha virket truende på Stalin.³² Moskva hadde ikke de samme forutsetningene for å dominere Jugoslavia som det hadde ellers i Øst-Europa. Det jugoslaviske regimet var i en særstilling ettersom det hadde frigjort store deler av Jugoslavia

---

³⁰ Moen, (1997) Sitert fra Samtale med Møllersen 07.10.97

³¹ Lundestad, Geir, *Øst, Vest, Nord, Sør: Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*, (Norge. Universitetsforlaget, 2000, utg. 4) s. 28

³² https://www.youtube.com/watch?v=hJIM2jarm_A (sett 20.01.15)

fra tyske tropper uten sovjetisk hjelp ved andre verdenskrigs slutt.³³ Derfor kom aldri Jugoslavia og Tito under den direkte kontrollen Sovjetunionen hadde i andre østeuropeiske land. De andre østeuropeiske landene ble «befrikket» av Den røde arme i 1944-45.

Det Stalin kunne gjøre, var å fryse ut Tito og politisk og økonomisk isolere Jugoslavia. Slik håpet Stalin å få Jugoslavia under sin kontroll. Stalins plan ble igangsatt 28. juni 1948 da Jugoslavia ble utvist fra Kominform.³⁴ Reaksjonene lot ikke vente på seg. Jugoslavene uttalte tidlig bekymring for en sovjetisk invasjon, og den økonomiske boikotten hadde potensiale til å ødelegge den jugoslaviske økonomien. Handelen hadde så å si bare blitt ført med Øst-Europa fram til da.

Vestmaktene, med USA i spissen, registrerte bruddet og fattet stor interesse for å opprettholde den jugoslaviske selvstendigheten.³⁵ Fra høyresiden fikk Tito sympati fordi han hadde trosset Stalin. På venstresiden var det mange som hadde sans for Titos form for kommunisme, den såkalte titoismen. Jugoslavia på sin side orienterte seg etter bruddet med Moskva mot Vest og etablerte en utenrikspolitikk som var alliansefri.

Den første kontakten med Norge

Det norsk-jugoslaviske forholdet hadde fram til 1948 vært begrenset.³⁶ Den første påvirkningen Jugoslavia fikk i norsk politikk, var i forbindelse med oppgjøret innad i NKP i 1948-49. NKP tok Stalins parti i konflikten med Tito. Dermed fikk Løvlien-fløyen i NKP et påskudd for å fryse ut tilhengerne av Peder Furubotn. Furubotn ble av mange kalt «Nordens Tito».³⁷

De første norske aktørene som søkte nærmere kontakt med Jugoslavia, var den norske arbeiderbevegelsen.³⁸ LO opprettet organisatorisk kontakt sommeren 1950.³⁹ Det norske arbeiderparti (DNA) opprettet kontakt med Det jugoslaviske kommunistpartiet (JKP)⁴⁰ på

---

³³ Lundestad, (2000), s. 192-193

³⁴ Mønnesland, Svein, *Før Jugoslavia og etter*, (Norge. Syppress forlag, 4. utgave, 1999) s. 216

³⁵ Lees, Lorraine M., *Keeping Tito afloat: The United States, Yugoslavia, and the cold war*, (USA. The Pennsylvania State University Press, 1997)

³⁶ Moen, (1997) se kap. 1

³⁷ Ibid. s. 22-26

³⁸ Ibid. s. 62

³⁹ Ibid. s. 36

⁴⁰ Svein Mønnesland hevder at DNA ikke opprettet partisamarbeid med JKP, men snarere Den sosialistiske allianse (Intervju Svein Mønnesland, 29.01.15). Denne oppgavens funn støtter Mønnesland påstand. Allikevel vil JKP brukes i kapittel 1 ettersom kapitlet baserer seg på Moens oppgave.

begynnelsen av 1950-tallet.⁴¹ Grunnlaget for denne kontakten var den åpnhertige dialogen de norske delegasjonene førte med jugoslavene. Dette var ulikt andre kommunistiske land, der dialogen ofte var svært begrenset og preget av dogmatikk og avmålthet. Antikommunisten Haakon Lie var en av pådriverne for partisamarbeid mellom DNA og jugoslavene. Lie så dialogen mellom partiene som et tegn på en jugoslavisk demokratiseringsprosess som DNA ønsket å bidra positivt til. Samtidig så man i DNA en mulighet til ytterligere å forsterke splittelsen i det norske kommunistpartiet.⁴² Det partipolitiske samarbeidet mellom DNA og JKP var helt spesielt i norsk sammenheng. DNA hadde ikke lignende samarbeid med andre kommunistpartier.⁴³

Den partipolitiske kontaktene førte til et økt statlig samarbeid mellom Norge og Jugoslavia. Det startet så smått i 1950 da Norge tok del i den vestlige økonomiske støttepakken til Jugoslavia.⁴⁴ Det statlige forholdet utviklet seg fra å være ikke-eksisterende til å bli svært nært utover 1950-tallet. Norge hadde ingen tilsvarende kontakt med andre østeuropeiske land på denne tiden, bortsett fra med Polen. Jugoslavia var ikke så lukket og også mer mottakelig for vestlig innflytelse. Samtidig satt jugoslavene på stor kunnskap om ledelsen i Sovjetunionen som regimet delte med norske aktører.⁴⁵

Fra jugoslavisk side var det nødvendig å knytte nærmere bånd til Vest-Europa ettersom landet var fryst ut både politisk og økonomisk fra Østblokken. Norge hadde fått en spesiell stilling i den jugoslaviske bevisstheten etter krigen. De mellommenneskelige forbindelsene som oppstod ble lagt vekt på av begge parter. Den restriktive norske base- og atompolitikken kan også ha spilt en rolle for hvordan det norsk-jugoslaviske forholdet skulle utvikle seg.

Splittelse i Øst

Da Stalin døde i 1953, ble Jugoslavias forhold til Østblokken gradvis bedre. I 1955 dro den nye sovjetiske lederen Nikita Khrusjtsjov til Beograd på forsoningsreise. Denne tilnærmelsen kom rett før Khrusjtsjovs oppgjør med Stalintiden på partikongressen i 1956. Her ble Stalins politikk for første gang utsatt for skarp sovjetisk kritikk. Et av punktene Stalin ble kritisert

---

⁴¹ Moen, (1997) s. 40-41

⁴² Ibid. s. 36 og 57

⁴³ Eriksen, Knut Einar, Pharo, Helge og Jensen, Tom B, *Norsk utenrikspolitisk historie bind 5: Kald Krig og Internasjonalisering 1949-1965*, (Norge. Universitetsforlaget, 1997) s. 226

⁴⁴ Moen, (1997) s. 63

⁴⁵ Ibid. s. 43-44

for, var hans utstøtelse av Tito.⁴⁶ Khrusjtsjov rehabiliterte derfor Tito og anerkjente med det at det var flere veier til kommunismen. Khrusjtsjov innledet også et nærere forhold til Jugoslavia, for slik å øke sin innflytelse på Jugoslavias kontakter i den tredje verden. Samtidig håpet antagelig Moskva på sikt å føre Jugoslavia tilbake til Østblokken.

Khrusjtsjovs oppgjør med Stalin førte imidlertid med seg problemer, spesielt fordi det stilte spørsmålstegn ved Moskvas ledende rolle i Østblokken. Hvis Moskva anerkjente at det fantes flere veier til kommunismen, hvorfor hadde da Moskva den ideologiske lederrollen blant de kommunistiske stater? Så selv om oppgjøret med Stalin bidro til bedre kontakt mellom Sovjetunionen og Jugoslavia, førte det samtidig til ønske om økt selvstendighet hos noen av de østeuropeiske satellittstatene. Urolighetene i Ungarn og Polen i 1956 var et direkte resultat av de nye trekkene i sovjetisk politikk.⁴⁷

Moskvas frierferd til Beograd svekket også de sovjetiske båndene til Albania og Kina.⁴⁸ Albania hadde alliert seg med Moskva for å hindre at Jugoslavia skulle krenke landets grenser. Bekymring for grensekrenkelser var et resultat av krangling om den kosovoalbanske minoritetens stilling i Serbia og ideologiske uenigheter. Kinas leder Mao Zedong var svært kritisk til oppgjøret med Stalin og rehabiliteringen av «revisjonisten» Tito. Mao begynte derfor å føre en mer uavhengig kommunistisk politikk enn tidligere. De ideologiske motsetningene mellom Moskva og Beijing vokste som en følge av den kinesiske kritikken. Da Mao lanserte «det store sprang framover» i 1958, ble det sovjetiske ideologiske førerskap samtidig forlatt.⁴⁹

Slik fant Albania og Kina sammen. Begge var sterkt motstandere av det sovjetisk-jugoslaviske samarbeidet og deres såkalte revisjonistiske politikk.⁵⁰ Splittelsen innad i den internasjonale kommunismen utviklet seg ytterligere ut over 1960- og 70-tallet. Avspenning og økt øst-vest handel bidro ytterligere til vansker for Østblokken ettersom en rekke impulser fra Vesten og kapitalismen da begynte å trenge gjennom jernteppet.⁵¹ Økonomiske problemer

---

⁴⁶ Lundestad, (2000) s. 193-194

⁴⁷ Lundestad, (2000) s. 194

⁴⁸ Ibid. s. 193-200

⁴⁹ Ibid. s. 200

⁵⁰ Ibid. s. 207

⁵¹ Lundestad, Geir: *Øst, Vest, Nord, Sør: Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*, (Norge. Universitetsforlaget AS, 6. utgave, 2010) s. 216-219

i en rekke østblokkstater førte dessuten til økt misnøye nedenfra. Noe som igjen økte behovet for vestlige importvarer.

Partiforbindelser brytes- de statelige styrkes

Jugoslavenes tilnærming til Sovjetunionen og innstramninger i innenrikspolitikken førte til at det partipolitiske samarbeidet mellom DNA og JKP ble avsluttet i 1956.⁵² DNA-ledelsen var skuffet over at de økonomiske reformene og liberaliseringstendensene innad i Jugoslavia stoppet opp. Den tøffe behandlingen av dissidenter var svært vanskelig å svelge for DNA. Spesielt Haakon Lie og hans nærmeste krets ble i økende grad skeptiske til det jugoslaviske regimet.⁵³ Det at jugoslavene nå åpnet for partipolitisk samarbeid med det sovjetiske kommunistpartiet og andre østeuropeiske kommunistpartier var mer enn Lie kunne tåle. På rundbordskonferansen i 1956 uttalte han at disse partiene var ledet av quislinger. Dersom jugoslavene begynte å samarbeide med dem, ville det være et steg i feil retning.⁵⁴ Jugoslavene på sin side påpekte at de gjennom kontakt ønsket å bidra til forandring i disse systemene. Dette ville være umulig om man fulgte den norske avvisningslinjen.

Da politikerer Milovan Diljas ble stilt for retten og fengslet grunnet ideologiske avvik, gjorde Lie det klart for Edvard Kardelj, den ideologiske lederen innen det jugoslaviske partiet og Den sosialistiske allianse, at så lenge Diljas var fengslet, ville ikke DNA samarbeide.⁵⁵ DNA-ledernes protester førte ikke til noen løslatelse, og dermed ble partisamarbeidet avsluttet.

Allikevel fortsatte den statlige forbindelsen med fornyet styrke.⁵⁶ Liberalisering og reform hadde kun vært et sentralt premiss for partiforbindelsene. De norske utenriksmyndighetene hadde bredere siktemål med den statlige kontakten.⁵⁷ Utenriksdepartementet var ikke i den grad opptatt av de interne forholdene, men ønsket isteden å utnytte Jugoslavias uavhengige stilling mellom blokkene for egne brobyggerambisjoner. Jugoslavias selvstendige politikk gjorde landet mottakelig for norsk påvirkning. Samtidig hadde Jugoslavia hatt nære forbindelser til Sovjetunionen og Øst-Europa, og gjennom det en større forståelse for den sovjetiske ideologien og tankegangen. Med andre ord hadde begge land sterke kulturelle,

---

⁵² Moen, (1997) s. 88-89

⁵³ Eriksen og Pharo (1997) s. 227

⁵⁴ AAB/ARK-2483/Dc/L0002/0008, Haakon Lies arkiv, *Jugoslavia Round-Table Discussions*

⁵⁵ Lie, Haakon, *Slik jeg ser det 1*, (Norge. Tiden, 1975) s. 139

⁵⁶ Moen, (1997) s. 88

⁵⁷ Ibid. s. 88-89

ideologiske og økonomiske bånd til hver sin blokk, men med en viss selvstendighet. Dette gjorde dem til mulige mellommenn til henholdsvis Østblokken og Vestblokken. Jugoslavene kunne formidle synspunkter fra Norge og Vesten til Østblokken, gi norske myndigheter informasjon som ellers var utilgjengelig for vestlige land. Jugoslavene hadde også lettere for å analysere og forklare sovjetiske handlinger. Jugoslavia ble slik en «lyttepost» for Vesten, deriblant Norge.

De jugoslaviske motivene for kontakten med Norge var preget av at Norge var et lite land uten maktpolitiske ambisjoner og som førte en restriktiv base- og atompolitikk i NATO. Ragnar Moen går langt i å hevde at det norske NATO-medlemskapet ikke bare var akseptabelt, men snarere et premiss for den jugoslaviske interessen.⁵⁸ Gjennom Norge fikk Jugoslavia en indirekte link til alliansen. Samtidig var Norge et land Jugoslavia kunne nærme seg uten å få for kraftige reaksjoner fra Moskva.

I Norge fikk også jugoslavene en verdifull samarbeidspartner og støttespiller i FN.⁵⁹ Det faktum at norske og jugoslaviske synspunkter ofte var like i internasjonale saker var således også en sterk drivkraft til det nære samarbeidet.

Det norsk-jugoslaviske forholdet kom slik i en særstilling. Samarbeidet var basert på tosidig respekt for de forskjellige politiske og økonomiske styreformene. Begge parter understreket det gode forholdet til tross for store ideologiske motsetninger. Dialogen i seg selv var viktig. Små og mellomstore stater måtte samarbeide for å skape økt forståelse mellom stormaktene.⁶⁰ På denne måten ønsket myndighetene i Beograd og Oslo at deres bilaterale samarbeid skulle fungere som et forbilde og bidra til avspenning mellom Øst og Vest.

Handelsforbindelser

Det eneste bilaterale problemet av betydning mellom Norge og Jugoslavia var den lave og skjevt fordelte samhandelen.⁶¹ Det var tydelig at norske myndigheter prioriterte de politiske forbindelsene framfor de økonomiske. Selv sett i forhold til de andre østeuropeiske statene, som Norge hadde relativt lite politisk kontakt med, var handelen mer utbygget med disse enn

---

⁵⁸ Moen, (1997) s. 152

⁵⁹ Eriksen og Pharo (1997) s. 226

⁶⁰ Moen, (1997) s. 104

⁶¹ Ibid.

med Jugoslavia.⁶² Dette var et problem som skulle følge det norsk-jugoslaviske forholdet videre. Ikke bare var handelen beskjeden, men Norge eksporterte for langt mer enn landet importerte. Den skjeve handelsbalansen førte til gjentatte jugoslaviske klager gjennom årene fram mot 1965.

Det var riktig nok alt på 1950-tallet uttrykket politisk vilje i Norge til å arbeide for å øke handelen mellom de to land. Utenriksdepartementet var en pådriver for å utvide handelen, mens Handelsdepartementet var mer avmålt ettersom det ikke var noen sterke økonomiske grunner for å øke handelen.⁶³ Utenriksdepartementet ønsket at det økonomiske forholdet skulle matche det politiske. Allikevel forble Norges handel med Jugoslavia minimal. Det ble riktig nok gjort flere forsøk på å øke handelen. Det viktigste tiltaket var opprettelsen av Norsk-jugoslavisk økonomisk samarbeidskommisjon (NJØS) i 1961.⁶⁴ Den norske handelsministeren Arne Skaug var en sentral pådriver for denne opprettelsen. NJØS formål skulle være tosidig å drøfte problemer i samhandelen mellom de to land og forsøke å finne løsninger. Kommisjonen skulle møtes årlig og ledes av en minister fra hvert land.⁶⁵ Slik skulle samhandelen økes. Det er allikevel nærliggende å tro at komiteens primære mål var å styrke de utenrikspolitiske båndene, ikke handelen.⁶⁶ NJØS var et unikt foretak i norsk politikk. Pr. 1961 var det ingen lignende ordninger med andre land, verken i Vest-Europa eller Øst-Europa.⁶⁷ NJØS førte i midlertid ikke til noen umiddelbar økning i samhandelen mellom de to land, men på sikt stimulerte kommisjonen handelssamkvemmet.⁶⁸

For å gjøre det jugoslaviske markedet lettere tilgjengelig og attraktivt for Vestlige aktører var først og fremst nødvendig for jugoslaviske handelsmyndigheter å reformere den økonomiske politikken.

Reformer i Jugoslavia- ny regjering i Norge

På starten av 1960-tallet gjennomførte jugoslaviske myndigheter flere omfattende økonomiske reformer.⁶⁹ Dette førte til en økt liberalisering ikke bare innen økonomien, men

---

⁶² Moen, (1997)

⁶³ Ibid. s. 18

⁶⁴ Ibid. s. 134

⁶⁵ Ibid. S. 134-136

⁶⁶ Ibid. s. 135-136

⁶⁷ Ibid. s. 136

⁶⁸ Se kapittel 2

⁶⁹ Johansen, Jahn Otto, *Titokratiet*, (Norge. Pax forlag, 1967)

også i jugoslavisk politikk, noe som ble møtt velkommen av norske myndigheter. Cuba-krisen og den sterkt spente internasjonale atmosfæren førte til økt kontakt mellom Norge og Jugoslavia. Jugoslavene var en viktig samtalepartner, og i den spente internasjonale situasjonen rundt Cuba-krisen ble jugoslavene viktigere. Dette kom spesielt til uttrykk da Tito kom på offisielt statsbesøk til Norge sommeren 1965.⁷⁰ På besøket fikk Tito audiens hos kong Olav, noe som innledet det gode forholdet mellom det norske kongehus og Tito. Kong Olav besøkte Beograd året etter. Dette var det eneste østeuropeiske landet kong Olav dro på offisielt besøk til i sin regjeringstid. Som et tegn på godviljen mellom landene overrakte kong Olav St. Olavsordenen til Tito. Tradisjonelt skulle ordenen leveres tilbake til kongehuset når innehaveren døde. Men da Tito døde 4. mai 1980, ble Titos St. Olavsordenen gitt til det jugoslaviske folk. Dette var nok et tegn på den gode forbindelsen mellom Norge og Jugoslavia.⁷¹

I 1965 ble det et regjeringsskifte i Norge. Halvard Lange, Norges mangeårige utenriksminister, mente at det gode forholdet til Jugoslavia ikke kom til å bli påvirket av regjeringsskiftet.⁷² Allikevel er det naturlig å spørre seg om det var mulig å fortsette det nære samarbeidet etter 1965? De borgerlige partiene i Norge hadde fram til regjeringsskiftet ikke interessert seg for Jugoslavia i samme forstand som DNA.⁷³ DNA hadde tidvis ønsket å samarbeide med det kommunistiske regimet i Jugoslavia på et «reint ideologisk grunnlag». Samme grunnlag var ikke til stede i Høyre (H), Senterpartiet (SP), Kristelig Folkeparti (KrF) eller Venstre (V). Allikevel antyder Moen i *Østenfor vest og vestenfor øst* at kontakten mellom Norge og Jugoslavia var preget av kontinuitet og fortsatte å være god også etter regjeringsskiftet.⁷⁴

---

⁷⁰ Moen, (1997) s. 126-130

⁷¹ <http://www.nrk.no/verden/her-ligg-restane-av-jugoslavia-1.7395465> (Lest 08.12.14)

⁷² UD, 42.5/53, 17.09.65, usignert, *samtaler mellom utenriksministeren og den jugoslaviske ambassadør 16. august om norske kreditter til Jugoslavia og forholdet Norge-Jugoslavia i FN*

⁷³ Moen, (1997) s. 160

⁷⁴ Ibid. s. 160-161

2 Perioden 1965-73: Borgerlige brobyggere

Dette kapitlet vil omhandle hvordan det norske regjeringsskiftet i 1965, de jugoslaviske reformprosessene og krisen i Tsjekkoslovakia preget det norsk-jugoslaviske forholdet. Ved å studere hvordan de statlige, økonomiske, organisatoriske og mellomfolkelige kontaktene endrer seg i perioden vil det bli forsøkt å svare på om det var internasjonale eller indre forhold som påvirket det norske synet på Jugoslavia.

Reformer i Jugoslavia 1965-66

Sommeren 1965 vedtok Det jugoslaviske kommunistforbundet (SKJ)⁷⁵ å igangsette en økonomisk reformprosess som hadde som mål å bedre den kriserammede jugoslaviske økonomien. En av følgene var at det ble tilrettelagt for handel med utenlandske markeder. De økonomiske tiltakene var derfor mer gjennomgående enn tidligere reformer sett med kommunistiske øyne. Regimet gikk så langt at det åpnet for private aktører. Hensikten var å innføre en ny form for markedssosialisme som kunne gi større inntekter enn den tradisjonelle planøkonomien. Den jugoslaviske økonomien ble etter dette vurdert som en «100% kapitalistisk markedsøkonomi» av såkalte ortodokse kommunister.⁷⁶

Arbeidernes rolle endret seg også. Regimet videreutviklet arbeidernes selvstyre. Arbeidstakere ble gitt mer direkte makt på arbeidsplassen. Statlige inngrep og reguleringer ble minsket slik at arbeiderne selv kunne bidra i det direkte styret av bedriftene. Det ble også lettere for jugoslaviske borgere å reise ut av Jugoslavia. Dermed kunne arbeidsledige jugoslaver reise til utlandet for å søke arbeid. De fleste dro til Vest-Europa. Dette fikk ned tallet på arbeidsledige, og impulser fra utlandet fulgte med arbeiderne som returnerte tilbake til Jugoslavia. Bedre utreisemuligheter førte også til at regimekritikere, og da spesielt nasjonalister, reiste ut av landet og dannet anti-jugoslaviske grupper i eksil. Dette skjedde spesielt i Vest-Tyskland og Sverige, men også i Norge.⁷⁷

---

⁷⁵ JKP endret navn fra parti til forbund, SKJ.

⁷⁶ AAB/ARK-2704/De/L0008/0008, AKP-(m-l)s arkiver, «Kjell», *Jugoslaviaanalyse*

⁷⁷ Johansen, Jahn Otto, *Ustasja*, (Norge. Cappelen, 1984) s. 73

Også på statlig nivå ble det gjort radikale endringer. Regimets makt over det jugoslaviske samfunnet som helhet ble redusert.⁷⁸ Det ble gitt økt selvstyre til de ulike republikkene og de autonome provinsene. Makten ble med dette mer desentralisert. Denne desentraliseringen fikk dramatiske følger i Jugoslavia også innad i den politiske ledelsen. Motstanden mot den liberale politikken var stor, selv i president Titos nærmeste krets. Visepresident Aleksandar Ranković, sjef for det hemmelige politiet, falt i unåde som følge av sin kritiske holdning og ble fjernet fra sin stilling etter anklager om grove forbrytelser mot staten.⁷⁹

Ranković var serbisk sentralist, og han ønsket derfor et Jugoslavia styrt fra Beograd. Beslutningene skulle tas av serbere, og de økonomiske reformene var han sterkt imot. Utenrikspolitisk ønsket Ranković en tilnærming til Sovjetunionen.⁸⁰ Derfor kan fjerningen av Ranković ses som nok et steg i en svært omfattende liberaliseringsprosess. I SKJ ble det foretatt store utskiftninger etter Rankovićs fall, noe som ytterligere førte partiet i en liberal retning. Nye unge og liberale politikere slapp til i styret. Disse var i stor grad tilhengere av de nye reformene og beveget landet i en vestlig retning.

Den liberale politikken gjenspeilet seg i befolkningen. Ranković fall minsket makten til det hemmelige politiet. Denne politistyrken hadde fungert som Rankovićs egen stat innad i staten.⁸¹ Den hadde aktivt undertrykket liberale politikere, separatistiske holdninger i folket og minoritetsgrupper. Flere etniske minoriteter fikk derfor større politisk spillerom ved Rankovićs avgang. Som et resultat av dette tok kosovoalbanerne til orde for å gjøre Kosovo til en egen republikk. Da disse kravene ikke ble møtt, førte det til en rekke voldelige demonstrasjoner.⁸² De økte etniske og nasjonale motsetningene var også et uttrykk for liberaliseringen og dette kom til å skape flere problemer for regimet i tiden framover.

Regjeringsskifte i Norge- Kontinuitet og endring

I oktober 1965 skjedde en av de største politiske endringene til da i norsk etterkrigspolitikk. Etter å ha sittet med makten sammenhengende i nesten 20 år måtte Arbeiderpartiet (DNA)

---

⁷⁸ Johansen, Jahn Otto, *Titokratiet*, (Norge. Pax Forlag AS, 1967) s. 22-23

⁷⁹ For oppgjøret med Ranković se Wilson, Duncan: *Tito's Yugoslavia*, (Cambridge University Press, England, 1979) kap. 12 el. Johansen, (1967) kap. Oppgjøret med Ranković

⁸⁰ Wilson, (1979) s. kap. 12

⁸¹ Johansen, (1967) s. 11

⁸² Pavkovic, Aleksandar: *The Fragmentation of Yugoslavia, Nationalism in a Multinational State*, (Macmillan press LTD, England, 1997) kap. 5

overgi regjeringsmakten til en borgerlig koalisjonsregjering bestående av Venstre (V), Kristelig Folkeparti (KrF), Høyre (H) og Senterpartiet (SP). Utenriksministerposten gikk til John Lyng fra H. Lyng ønsket å videreføre den norske utenrikspolitikken som hadde blitt drevet av hans forgjenger, Halvard Lange. Det var viktig for Lyng å ha en bred politisk oppslutning om de utenrikspolitiske beslutningene.⁸³ Derfor var han lydhør for norsk opinion og de politiske strømningene i Norge. Grunnsteinen i Lyngs utenrikspolitikk var det norske medlemskapet i NATO, men Lyng var noe mer nyansert i sitt syn på USA enn hva Lange hadde vært. Lyng var antagelig også mer lydhør for den økende USA-kritikken som vokste fram i Norge etter USAs militære inntog i Vietnamkrigen.⁸⁴

På slutten av 1960-tallet var det en klar tendens til avspenning i Europa. Lyng så det som viktig at Norge bygget opp under tøværet. Derfor ønsket han å føre en aktiv norsk østpolitikk for å fremme fred, forståelse og nedrustning på tvers av blokkene. Norske sikkerhetspolitiske interesser lå til grunn. Norges sikkerhet var forankret i NATO-medlemskapet. Men den norske sikkerheten ville også styrkes på sikt ved å skape forståelse på tvers av blokkene i Europa. Gjennom dialog kunne statene veves inn i et tettere skjebnefellesskap og motivere til gjensidig tilbakeholdenhet.⁸⁵ Norge var et lite land, uten omfattende maktpolitiske ambisjoner. Tanken var at Norge i enkelte sammenhenger kunne fungere som formidler av synspunkter mellom partene og megle der det hadde oppstått uoverensstemmelser.⁸⁶ Som historikeren Rolf Tamnes framhever

Siktemålet med østpolitikken var å øke stabiliteten, gi folk bak jernteppe bedre levekår og stimulere til systemendring.⁸⁷

---

⁸³ Tamnes, Rolf: *Norsk utenrikspolitikks historie, bind 6: Oljealder 1965-1995*, (Universitetsforlaget AS, Norge, 1997) s. 28

⁸⁴ Furre, Berge, *Vårt århundre: norsk historie 1905-1990*, (Norge. Samlaget, 1991) s. 347-349

⁸⁵ Tamnes, (1997) s. 28

⁸⁶ Lyng, John: *Mellom Øst og Vest, erindringer, 1965-1968*, (Norge. Cappelen, 1976) s. 72

⁸⁷ Tamnes, (1997) s. 30

Det norsk-jugoslaviske forholdet etter regjeringsskiftet

Norge hadde hatt gode forbindelser med Jugoslavia siden starten av 1950-tallet. Kontaktene ble utvidet under Lyng for å fremme avspenning, men også liberale og demokratiske verdier. Det var viktig å bygge opp under de liberale kreftene med det håp for øye at Jugoslavia på sikt skulle utvikle seg i en demokratisk og reformvennlig retning, og dermed også, håpet enkelte utenrikstjenestemenn, fungere som et forbilde for andre kommunistiske land.⁸⁸ Norges direkte påvirkningskraft ble sett på som liten.

Vi står her overfor nøkterne realister hvis interesse for Norge er avhengig av i hvilken grad vår internasjonale posisjon og innflytelse kan nyttiggjøres for deres egne politiske formål.⁸⁹

Strategien norske politikere ble anbefalt å følge fra ambassaden i Beograd, var derfor mer basert på indirekte påvirkning. Det ble anbefalt å bygge ut det kulturelle samkvemmet samt forbindelsene med faginstanser og jugoslavisk presse, i håp om på sikt å bidra til politisk liberalisering. Den norske ambassaden i Beograd mente at en ytterligere demokratisering av det politiske styret i Jugoslavia ville få positive følger for det bilaterale forholdet med Norge.⁹⁰

Det var viktig for den nye regjeringen å understreke at regjeringsskiftet ikke kom til å påvirke det bilaterale forholdet til Jugoslavia. Statsminister Per Borten kunne, under sitt besøk i Beograd i oktober 1967, forsikre jugoslavene om at det norske regjeringsskiftet i 1965 ikke hadde ført til store endringer i Norges utenrikspolitikk.⁹¹ Den borgerlige regjeringen ville fortsette det gode samarbeidet med Jugoslavia. Jugoslaviske myndigheter gjorde det på sin side klart at regjeringsskiftet heller ikke hadde påvirket jugoslaviske myndigheters syn på Norge.⁹²

---

⁸⁸ UD, 25.4/64, 30.12.65, Sole, Olav, *Norges utenrikspolitiske forhold til Jugoslavia*

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ UD, 11.7/2B, 10.10.67, ikke signert, *Statsminister Bortens besøk i Jugoslavia 17.-22. oktober og Bulgaria 22.-28. oktober 1967*

⁹² UD, 11.7/2B, 18.10.67, Knoph, Roald, *Referat fra samtale mellom statsminister Borten og statsminister Spiljak i Beograd 17.oktober 1967*

Norske konsesjoner til Jugoslavia

I forbindelse med de omfattende økonomiske reformene sommeren 1965 søkte jugoslaviske myndigheter kreditter og utsettelse på betaling av gjeld til mange europeiske land, deriblant Norge.⁹³ Den jugoslaviske forespørselen norske myndigheter mottok var på fem millioner dollar i form av kreditter, eventuelt gjeldsmoratorium. Jugoslavene begrunnet forespørselen med å redegjøre for sin situasjon: Utenlandsgjelden var på ca. 1000 millioner dollar i 1965, mens landets reserver av konvertibel valuta lå på rundt 70 millioner.⁹⁴ Lån fra utlandet ble derfor sett som essensielt for gi de nye økonomiske reformene tiden de trengte for å fungere optimalt.

Fra norsk side ble det konkludert med at selv om det i et økonomisk perspektiv ikke var tilrådelig å gi Jugoslavia økonomiske innrømmelser, var det viktig av utenrikspolitiske hensyn. Dersom den politiske og økonomiske liberaliseringsprosessen i Jugoslavia stagnerte, kunne dette få alvorlige følger for det bilaterale forholdet, samt føre Jugoslavia tilbake til en stalinistisk økonomimodell. Dette kunne få alvorlige følger for den liberaliseringen som man så tendenser til i Øst-Europa. Økonomisk støtte kunne, hevdet ambassaden i Beograd, fremme «den misjon Jugoslavia måtte ha som brobygger mellom øst og vest».⁹⁵ Derfor ble det anbefalt å gi Jugoslavia de etterspurte kredittene.

Man var fra norsk side skeptisk til Jugoslavias evne til tilbakebetaling. Dette ble et sentralt samtaleemne da ambassadesekretær Olav Sole i oktober 1965 ble kalt inn til møte med Voja Pekić, fungerende sjef for den vesteuropeiske avdelingen i det jugoslaviske utenriksministeriet. Den jugoslaviske forespørselen ble gjentatt. Selv om Pekić fremholdt at den jugoslaviske nasjonalbanken ville overholde sine gjeldsforpliktelser, informerte Sole om at Norge hadde erfaringer med forsinkede betalinger av norsk eksport til Jugoslavia.⁹⁶ Allikevel anbefalte også Sole at støtten ble innvilget til tross for usikkerheten om tilbakebetaling.

Hvorfor var nordmennene så positive? Reformene åpnet for et friere varebytte med utlandet. Norske myndigheters fremste argument for å bistå jugoslavene var at den konkurranse de ville møte i det internasjonale markedet kunne presse virksomheter til å drive mer rasjonelt og

---

⁹³ UD, 42.5/53, 28.08.65, Sole, Olav, *Jugoslavias økonomiske vanskeligheter. Anmodning om norsk bistand*.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ UD, 42.5/53, 04.09.65, Sole, Olav, *Jugoslavia ved korsveien. Det økonomiske dilemma*.

⁹⁶ UD, 42.5/53, 28.08.65, Sole, Olav, *Jugoslavias økonomiske vanskeligheter. Anmodning om norsk bistand*

gjøre samhandel lettere. Målet var at Jugoslavia skulle bli et fullverdig medlem av General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).⁹⁷ Dette ville, het det i ambassaderapporten, være i norsk interesse ettersom det ville føre jugoslaviske økonomi i vestlig retning og dermed ytterligere binde Jugoslavia til Vest-Europa.

Høsten 1965, rett før regjeringsskiftet, møtte den jugoslaviske ambassadøren i Oslo utenriksminister Lange og statssekretær Jens Boyesen. Ambassadøren forhørte seg om det hadde blitt tatt noen avgjørelse i saken. Han informerte også om at forespørselen var modifisert fra fem til 3,7 millioner dollar.⁹⁸ Ambassadøren ønsket videre at tilbakebetalingsperioden skulle strekke seg over fem år. Kunne denne anmodningen etterkommes av norske myndigheter? Det ble informert om at den avtroppende regjeringen vanskelig kunne ta stilling til et så viktig spørsmål. Men Boyesen og Lange la til at de ikke tvilte på at den nye regjeringen ville fortsette arbeide for å bevare det gode forholdet til Jugoslavia.⁹⁹

For å kunne imøtekomme forespørselen måtte utenriksmyndighetene konsultere det firmaet som ville bli sterkest berørt, Elkem A/S. Firmaet drev i metallindustrien og hadde eksportert smelteovner til det jugoslaviske stålverket «Skoplje». Utenriksdepartementet sendte Elkem den jugoslaviske forespørselen. Ledelsen i Elkem var villig til å godta en betalingsutsettelse under visse betingelser.¹⁰⁰ Under videre forhandlinger i den 5. sesjonen av Norsk-jugoslaviske økonomisk samarbeidskommisjon (NJØS) forkastet imidlertid jugoslavene tilbudet som ble forhandlet fram med Elkem.¹⁰¹ Foruten at det norske tilbudet var på 2,3 millioner dollar, i stedet for 3,7, så kunne de jugoslaviske representantene «av politiske grunner» ikke akseptere tilbudet ettersom det hadde blitt utarbeidet i «direkte forhandlinger med et privat selskap».¹⁰² Markedssosialisme til tross, Jugoslavia var fortsatt et kommunistisk land.

---

⁹⁷ GATT: Hovedavtalen for toll og handel, se f.eks. Nordrum, Per, *GATT: hovedavtalen for toll og handel*, (Norge. Den Norske Atlanterhavskomite, 1992)

⁹⁸ UD, 42.5/53, 17.09.65, usignert, *samtaler mellom utenriksministeren og den jugoslaviske ambassadør 16. august om norske kreditter til Jugoslavia og forholdet Norge-Jugoslavia i FN*

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ UD, 42.5/53, 2.03.66, til UD fra Elkem A/S, Schanche, C. H., *Elektrokemisk virksomhet i Jugoslavia*

¹⁰¹ UD, 42.5/53, 2.06.66, Rogstad, G., *Jugoslavia-betalingsutsettelse*

¹⁰² RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, NJØS, 7-11.03.66, Etter fullmakt av Hærum, G. O. *Den norsk/jugoslaviske samarbeidskommisjon 5. sesjon i Oslo 7.-11.mars 1966*

Den jugoslaviske ambassadøren fortsatte å legge fram det samme ønske selv etter avslaget.¹⁰³ Her er det verdt å merke seg at norske utenriksmyndigheter fortsatt var positivt innstilt.

Handelsdepartementet vil [...] anmode Garanti-Instituttet for Eksportkreditt om å stille seg velvillig til å garantere for eksportkreditter for inntil det omsøkte beløpet på 3,7 mill. dollar, og innenfor rammen av generelle bestemmelser fastsatt av Stortinget for statsgarantier, for derved å lette finansieringen av slike kreditter.¹⁰⁴

Sverige hadde også et relativt omfattende forhold til Jugoslavia i denne perioden. Svenske myndigheter mottok en lignende henvendelse om økonomisk støtte. Summen beløp seg til 5,4 millioner dollar.¹⁰⁵ De svenske myndighetene stilte seg i motsetning til de norske negative til forespørselen. Danmark og Finland fikk ingen forespørsel ettersom Jugoslavia ikke hadde gjeld til disse landene.¹⁰⁶ Ettersom Sveriges handel var av et større omfang enn den norske, er det interessant at Sverige avviste jugoslavene, mens nordmennene gikk langt for å imøtekomme dem.

Sveriges avvisning kan ha flere grunner. Jugoslavias aktive og strategiske rolle i Øst-Vest konflikten kan ha ført til svensk tilbakeholdenhet ettersom svensk utenrikspolitikk i Europa var preget av forsiktighet.¹⁰⁷ Selv om det svensk-jugoslaviske handelsforholdet var større enn det norsk-jugoslaviske, var det ikke spesielt omfattende. Antagelig lønnet det seg ikke for svenskene å gi jugoslavene økonomisk støtte. Det er fremfor alt lite som tyder på at Sverige hadde den samme politiske interessen av reformpolitikken i Jugoslavia som Norge.

Et tilbakeslag for det jugoslaviske reformarbeidet ville, hevdet ambassaden i Beograd, være et «tilbakeslag for den økonomiske liberaliseringsprosess innenfor kommunistbevegelsen i Øst-Europa».¹⁰⁸ Derfor var norske myndigheter villige til å støtte reformene på tross av usikkerhet rundt tilbakebetaling og ideologisk motiverte avslag. Dette viser også et interessant aspekt ved den bilaterale kontakten mellom de to landene. Mens Jugoslavene ikke brydde seg nevneverdig om norsk innenrikspolitikk, noe holdningene til regjeringsskiftet viser, ser vi at

---

¹⁰³ UD, 42.5/53, 2.06.66, Rogstad, G., *Jugoslavia-betalingsutsettelse*

¹⁰⁴ UD, 42.5/53, 14.07.66, Ribbu, Erik, *Jugoslavias anmodning om kreditter*

¹⁰⁵ UD, 42.5/53, 8.10.65, fra Garanti-Instituttet for Eksportkreditt til UD, usignert, *Dagsordens punkt 5: Bilaterale spørsmål. Jugoslavias anmodning om gjeldsmoratorium*

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Makko, Aryo, Sweden, Europe, and the Cold War, A Reappraisal, *Journal of Cold War Studies* 14, nr. 2, 2012, s. 95

¹⁰⁸ UD, 42.5/53, 04.09.65, Sole, Olav, *Jugoslavia ved korsveien. Det økonomiske dilemma*.

norske utenriksmyndigheter var svært opptatt av å bidra til intern liberalisering og økonomisk oppbygging av Jugoslavia. En gradvis vellykket politisk og økonomisk liberalisering i Jugoslavia med vestlig hjelp kunne bidra til det samme i andre østeuropeiske land og dermed svekke sovjetisk innflytelse og bygge ned blokk skillet.

Norsk østpolitikk- jugoslaviske europapolitikk

I 1966 dro John Lyng i kong Olavs reisefølge til Beograd. Dette var det første utlandsbesøket Lyng foretok seg som utenriksminister, og Jugoslavia var det eneste østeuropeiske landet kong Olav besøkte i sin regjeringstid.¹⁰⁹ Under dette besøket møtte Lyng Tito for første gang. Det var tydelig at den jugoslaviske presidenten vekket beundring hos høyremannen.

Hans interesse for utenrikspolitikk var åpenbar, og han var nesten forbausende godt orientert. På dette område var hans vurderinger preget av klok moderasjon, jeg er nesten fristet til å si virkelig visdom.¹¹⁰

Et anliggende som opptok John Lyng og den jugoslaviske utenriksministeren Marko Nikezic, var Tysklandspørsmålet. Beograd hadde tette økonomiske bånd til Bonn. I en lengre periode hadde Vest-Tyskland vært vertsland for de fleste jugoslaviske gjestarbeiderne i Europa, og mange tyskere ferierte langs Jugoslavias kyst hver sommer.¹¹¹ De mange økonomiske og mellomfolkelige kontaktene til tross, de diplomatiske båndene var ikke-eksisterende. Myndighetene i Bonn hadde brutt de diplomatiske forbindelsene med Beograd i tråd med «Hallsteindoktrinen» i 1957 da Jugoslavia anerkjente Den tyske demokratiske republikk (DDR).¹¹² På midten av 1960-tallet var imidlertid samkvemmet så omfattende på de ikke-statlige arenaene at begge land ønsket å opprette diplomatiske forbindelser igjen. Allikevel var det fortsatt stor skepsis på jugoslaviske hold.

Jugoslavia (Serbia i 1914) hadde blitt angrepet av Tyskland to ganger i løpet av 30 år (1914 og 1941). I disse krigene hadde serbiske landområder og befolkning blitt påført store skader.¹¹³ Etter krigen hadde krangel om krigsskadeerstatning ytterligere forverret forholdet. Jugoslavene fryktet også en ny tysk militarisme og var sterkt kritiske til det tyske NATO-

---

¹⁰⁹ <http://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=27610> (Lest 20.10.14)

¹¹⁰ Lyng, (1976) s. 135

¹¹¹ UD, 25.7/28B, 7.1.66, Koht, Paul, *Forholdet Forbundsrepublikken – Jugoslavia*,

¹¹² Hallsteindoktrinen: Vest-Tyskland brøt diplomatiske forbindelser med alle land som anerkjente DDR. Se Lyng, (1976) s. 131

¹¹³ Ibid. s. 132

medlemskapet. Ved statsbesøket i 1966 forsøkte og klarte delvis John Lyng å overbevise de jugoslaviske myndighetene om at det var tryggere å ha Vest-Tyskland i NATO enn at landet stod utenfor. Vesttysk medlemskap krevde mange innrømmelser fra tyskerne. Vest-Tyskland hadde således «kommet under kontroll som et ledd i et fast alliansesystem».¹¹⁴ Lyng kunne også informere de jugoslaviske myndighetene om at Bonn ønsket forhandlinger om å gjenoppta den diplomatiske kontakten.

Lyng hadde fått en forespørsel om å nevne den tyske interessen for normalisering fra tyskerne selv. Ved det vesttyske statsbesøket i Norge våren 1966 hadde den vesttyske utenriksminister Gerhard Schröder la fram et ønske om at Lyng skulle forklare «visse vest-tyske syn og meninger» for jugoslaviske myndigheter.¹¹⁵ Hvorfor akkurat John Lyng og Norge ble bedt om å formidle disse synspunktene må ses i lys av de spesielt gode forbindelsene mellom Oslo og Beograd. Denne formidlingen viser kontinuiteten i norsk utenrikspolitikk etter at Bortenregjeringen kom til makten i 1965. Det ville ikke vært noen tysk forespørsel om ikke Norge ble ansett å ha en spesiell evne til å «nå fram til» jugoslaviske myndigheter.

Jugoslavene kunne på sin side fortelle at visse østeuropeiske land uoffisielt hadde gitt Beograd beskjed om at hvis de diplomatiske forbindelsene mellom Beograd og Bonn ble gjenopprettet, ville det gjøre det lettere for dem å gjøre det samme.¹¹⁶ I dette tilfelle er det mulig jugoslaviske myndigheter hadde for høye tanker om egen innflytelse ettersom Romania allerede i januar 1967 hadde gjenopptatt sine diplomatiske forbindelser med Vest-Tyskland.¹¹⁷ Det virker imidlertid rimelig at jo flere land som gjenopptok forbindelsene med Bonn, desto lettere ville det være for de resterende å gjøre det samme. Det tysk-jugoslaviske forholdet var også tradisjonelt mer spent enn det rumensk-tyske. Romania hadde vært alliert med tyskerne under krigen, og befolkningen hadde heller ikke på samme måte fått føle tysk okkupasjon på kroppen. Derfor kunne en gjenopptaking av diplomatiske forbindelser mellom Bonn og Beograd uttrykke forsoning.

Per Borten var også aktiv i den norske østpolitikken. Høsten 1967 var statsministeren på besøk i Jugoslavia og Bulgaria. Borten var den første norske statsministeren som besøkte Bulgaria. Under samtalene i Beograd påpekte Borten at den nye borgerlige regjeringen ønsket

---

¹¹⁴ Lyng, (1976) s. 133

¹¹⁵ Ibid. s. 132

¹¹⁶ UD, 25.4/64, 8.04.67, Ansteensen, Einar, *Samtaler i Beograd om situasjonen i Europa, og om det nye jugoslaviske Europa-initiativ, spesielt i forhold til FNs økonomiske kommisjon for Europa (ECE)*

¹¹⁷ Se blant annet, <http://countrystudies.us/romania/77.htm> (Lest 18.09.14)

et godt forhold til Jugoslavia.¹¹⁸ Borten interesserte seg for land og statsledere som førte selvstendig politikk, slik som Jugoslavia og Finland. Borten delte Lyngs respekt for Tito og hans kunnskap om utenrikspolitikk. «Når det gjaldt lokalt selvstyre lå han [Tito] nærmere Flå enn Moskva». ¹¹⁹ Som senterpartimann er det rimelig å tro at Borten hadde sans for Titos desentraliseringspolitikk som blant annet gav mer makt til de jugoslaviske kommunene.¹²⁰ Det ble også tatt personlig grep av Borten for å bedre det økonomiske og vitenskapelige samarbeidet mellom landene.

Våren 1968 gjenopprettet Bonn og Beograd diplomatiske forbindelser. Norge fikk anerkjennelse for sin rolle her. I 1970 skrev Aftenposten at Norge og John Lyng hadde bidratt til å sette i gang den tyske østpolitikken. Willy Brandt vurderte John Lyngs hjelp og støtte som viktig i den vesttyske østpolitikken.¹²¹ Det blir allikevel for enkelt å påstå at Norges bidrag til den tyske østpolitikken var uunnværlig. Initiativet til denne politikken var utarbeidet av vesttyskerne selv. Men den tyske østpolitikken kunne vanskelig føres uten bredere vesteuropeisk støtte.¹²² Brandt, og Gerhard Schröder før ham, må ha lagt merke til Norges gode kontakt til Jugoslavia og benyttet seg av denne. Samtidig har norske myndigheter sett en mulighet for å bedre Jugoslavias vestforbindelser og å sikre avspenningen i Europa.

Opphevelse av visumplikten

Et annet ledd i det norske arbeidet for liberalisering i Jugoslavia, var styrking av de mellommenneskelige forbindelsene. I 1964 ble visumplikten mellom Jugoslavia og de fem nordiske land opphevet av jugoslaviske myndigheter.¹²³ Og tre år senere erklærte jugoslaviske myndigheter 1967 som «turismens år». Dermed ble visumtvangen for alle reisende til Jugoslavia opphevet.¹²⁴

Hovedgrunnen til disse liberaliseringstendensene innen reiselivet var jugoslaviske myndigheters behov for utenlandsk valuta. Myndighetene i Beograd forsøkte å redusere og

---

¹¹⁸ UD, 11.7/2B, 10.10.67, ikke signert, *Statsminister Bortens besøk i Jugoslavia 17.-22. oktober og Bulgaria 22.-28. oktober 1967*

¹¹⁹ Unneberg, Bjørn, *Per Borten: bonde og statsmann*, (Norge. Cappelen, 1988) s. 209

¹²⁰ For SPs forhold til Jugoslavia se kapittel to

¹²¹ UD, 25.7/28B, 22.4.70, vedlegg, Savik, Stein, «Norge hjalp til i tysk øst-politikk», *Aftenposten*, 22.4.70

¹²² Lundestad, Geir, *Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*. (Norge. Universitetsforlaget, 2000, 4. utgave) s. 80

¹²³ AAB, Arbeiderbladet, 21.05.64, Schleicher, Harry, *Opphevelse av visumtvangen mellom Norden og Jugoslavia*

¹²⁴ AAB, Arbeiderbladet, 07.02.67, usignert, *Enda friere for turister i Jugoslavia*

kanskje fjerne underskuddet i handelsbalansen med å tiltrekke seg turister og dermed øke landets inntekter.¹²⁵ Det ble nå lettere å feriere i Jugoslavia enn i noe annet østeuropeisk land. Her er det interessant å merke seg at Jugoslavia var det første landet i Øst-Europa som Norge opphevet visumplikten for. Senere på 1960-tallet fikk også rumenere og bulgarere reise til Norge visumfritt, men dette varte bare i en kort periode.¹²⁶

Norge var det landet i Skandinavia som sendte flest turister til Jugoslavia på begynnelsen av 1970-tallet. Gjennomsnittlig besøkte ca. 20.000 nordmenn landet årlig.¹²⁷ Dette tyder på at Jugoslavia, også som ferieland, hadde en spesiell plass hos nordmenn. Stedene ved Adriaterhavet var populære, da spesielt Kroatia. Det er også verdt å merke seg at de nordiske landene fikk visumfritak før andre land fikk det. Det kan tyde på at jugoslaviske myndigheter har sett et spesielt marked for jugoslaviareiser i Norden. Samtidig var disse landene langt vekk og kapitalsterke.

De mellommenneskelige kontaktene var viktige mellom Norge og Jugoslavia ettersom det var slik de første forbindelsene mellom Norge og Jugoslavia hadde funnet sted. I Soles rapport (se ovenfor) ble de mellommenneskelige kontaktene gitt stor tyngde.¹²⁸ Økt samkvem ble sett på som en måte der Norge kunne støtte opp om liberaliseringskreftene i Jugoslavia. Ikke minst ved turisme kunne nordmenn påvirke den jevne jugoslav og vise hva økt liberalisering og demokrati kunne føre til av materiell framgang. Derfor var også norske myndigheter interesserte i å arbeide for å utvide den norske turismen til Jugoslavia. Spesielt reklamering og samarbeid mellom norske og jugoslaviske reisebyråer ble foreslått for å øke turismen.¹²⁹

Tsjekkoslovakia 1968- norsk-jugoslavisk samarbeid øker

Både Romania og Jugoslavia hadde gjenopptatt diplomatiske forbindelser med Bonn innen våren 1968. Østpolitikken til Brandt hadde således alt gitt resultater. Samtidig fortsatte Jugoslavia sin reformpolitikk i søken etter egen vei til kommunismen, noe som inspirerte

---

¹²⁵ AAB, Arbeiderbladet, 21.05.64, Schleicher, Harry, *Opphevelse av visumtvangen mellom Norden og Jugoslavia*

¹²⁶ Tamnes, (1997) s. 48

¹²⁷ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, notat, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

¹²⁸ UD, 25.4/64, 30.12.65, Sole, Olav, *Norges utenrikspolitiske forhold til Jugoslavia*

¹²⁹ RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, NJØS, 22-24.01.69, ikke signert, *Protocol on the sevent session of the Mixed Norwegian-Yugoslav Commission for Economic Cooperation, held in Oslo from the 22nd to the 24th of January, 1969*

andre østblokkland. Spesielt Tsjekkoslovakia fattet interesse for reformer og liberalisering til dels lik politikken Jugoslavia førte. Fram til sommeren 1968 hadde sovjetiske myndigheter stilt seg avventende til disse «revisjonistiske» tendensene i det tidligere så ortodokse Tsjekkoslovakia. Men natten til 21. august 1968 gikk Warszawapaktstyrker ledet av Den røde hær inn i Tsjekkoslovakia. Alexander Dubêeks reformvennlige styre var brått over, og Leonid Bresjnev tok for første gang i bruk Bresjnevdoktrinen.¹³⁰

Grunnene for Bresjnevs handling var mange. I Tsjekkoslovakia hadde det hemmelige politiet blitt sterkt redusert og partiets maktmonopol delvis myket opp. Politiske partier ble nå tillatt så lenge de samarbeidet med kommunistpartiet. I Moskva oppstod det da frykt for at reformene i Tsjekkoslovakia kunne føre til en dominoeffekt i andre østeuropeiske land.¹³¹

Jugoslaviske myndigheter hadde store forhåpninger til de tsjekkoslovakiske reformene som ble påbegynt i 1968. Oppslutningen rundt Dubêek var stor i Jugoslavia. Tito bekreftet dette ved å intensivere sin støtte sommeren 1968 da de sovjetiske truslene tiltok. Da Tito den 9. august besøkte Tsjekkoslovakia, ble han møtt av jublende folkemasser på flyplassen. I løpet av sitt besøk gjentok Tito at et hvert land hadde sin fulle rett til å finne sin egen vei til sosialismen uten påvirkning utenifra.¹³²

Under Titos besøk i Tsjekkoslovakia ble det diskutert muligheter for å fremme det bilaterale samarbeidet mellom de to land. Handelen skulle utvides, tsjekkoslovakiske feriesteder ved Adriaterhavet skulle bygges og delegasjoner fra begge land skulle utveksles. Besøket var slik en demonstrasjon av den jugoslaviske støtten til det tsjekkoslovakiske styre. Titos uttalelser under besøket kunne også oppfattes som en advarsel mot en eventuell sovjetisk inngripen.¹³³

Da sovjetiske styrker intervenerte 21. august, reagerte de jugoslaviske myndighetene med sjokk og fordømmelser. Den utløste også frykt i alle lag av befolkningen og hæren ble satt i kriseberedskap. Tito sammenlignet intervensjonen med Stalins fordømmelser og utfrysning av Jugoslavia i 1948. Han erklærte at om jugoslaviske grenser ble krenket, ville hele landet mobilisere, ikke bare hæren. En potensiell fiende ville møte en milits bestående av alle

---

¹³⁰ Bresjnevdoktrinen: En sosialistisk stat var pliktig til å intervenere i en annen om sosialismen var truet. Se Lundestad (2000) s. 211

¹³¹ Ibid. s. 219-220

¹³² UD, 25.4/64, 16.08.68, Ulstein, Eigil, *President Titos besøk i Praha*

¹³³ Ibid.

jugoslaver fra 18 til 65 år.¹³⁴ Den spente situasjonen økte samholdet og kan ha bidratt til medlemsveksten i SKJ i siste halvdel av 1968.¹³⁵ Frykten skapte samhold.

Norge hadde også bygget ut sine forbindelser med Tsjekkoslovakia. Målet føyer seg inn i den generelle norske østpolitiske strategien.¹³⁶ På denne måten skilte ikke den norske politikken overfor Tsjekkoslovakia seg mye fra den norske jugoslaviastrategien. Derfor ble det også her oppmuntret til reformer og liberalisering. Sympatien med det tsjekkoslovakiske styret var derfor stor. Derfor ble den sovjetiske intervensjonen også fra norsk hold møtt med sjokk og bekymring. Et samlet storting fordømte den. Norsk presse meldte om at Bresjnev gikk i «Stalins fotspor», og utenfor den sovjetiske ambassaden i Oslo samlet demonstranter seg.¹³⁷

Den jugoslaviske statsministeren Mika Spiljak var på offisielt besøk i Norge da intervensjonen fant sted.¹³⁸ Hendelsene i Tsjekkoslovakia førte til at besøket brått måtte avbrytes, men før statsminister Spiljak dro, undertegnet partene en avtale om økonomisk, industrielt og teknologisk samarbeid. Begge land skulle oppmuntre til direkte kontakt mellom bedrifter.¹³⁹ Derfor skulle representanter fra næringslivet i begge land være representert på møtene til NJØS.¹⁴⁰

Jugoslaviske handelsmyndigheter hadde over lengre tid ønsket en avtale om økonomisk, industrielt og teknologisk samarbeid uten at norske myndigheter hadde foretatt seg noe. Det er derfor ikke gitt at den hadde blitt undertegnet om Tsjekkoslovakia ikke hadde blitt invadert. Det var uten tvil stor jugoslavisk interesse for et nærere samarbeid innen industri og teknologi. Interessen var noe mer avmålt hos norske handelsmyndigheter og næringslivet. Den norske interessen var snarere å vise støtte til Jugoslavia, samtidig som man bidro til å skape økonomiske forbindelser mellom Jugoslavia og Vesten i en vanskelig og svært spent internasjonal situasjon. Politiske interesser fikk forrang over økonomiske.

---

¹³⁴ Wilson, (1979) s. 185-186

¹³⁵ Ibid. s. 186

¹³⁶ Lyng, John: *Fra borgfred til politisk blåmandag, erindringer 1968-1971*, (Cappelen, Norge, 1978) kap. 2. Krisen i Tsjekkoslovakia

¹³⁷ VG, 21.08.68, usignert

¹³⁸ Lyng, (1978) s. 55

¹³⁹ RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, NJØS, 22-24.01.69, ikke signert, *Protocol on the seventh session of the Mixed Norwegian-Yugoslav Commission for Economic Cooperation, held in Oslo from the 22nd to the 24th of January, 1969*

¹⁴⁰ RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, HD, /001452, arkivnr. 5933, NJØS, 17.09.68, Hærum, G. O., *Avtale mellom Norge og Jugoslavia om økonomisk, industrielt og teknisk samarbeid undertegnet i Oslo 21. august 1968*

Da Stortinget møtes i oktober 1968 for å diskutere utenrikspolitikken som skulle føres i etterkant av intervensjonen, var det bred enighet om at avspenningspolitikken ikke måtte oppgis.¹⁴¹ Allikevel var det ingen tvil om at avspenningsprosessen hadde fått en alvorlig knekk. Retorikken var nå endret. Lyng snakket ikke lenger om en fredelig, men snarere «ordnet sameksistens».¹⁴²

Grunnen for den norske fordømmelsen var åpenbar. Norges utenrikspolitiske arbeid for avspenning ble satt sterkt tilbake i tiden umiddelbart etter Warszawapaktens intervensjon. Det var frykt for ytterligere militæraksjoner, ikke ønske om et bedre forhold til Sovjetunionen, som førte til at Lyng opprettholdt utenrikspolitikken som ble ført før krisen i Tsjekkoslovakia. Innad i Høyre var noen av de «mørkeblå» uenige i Lyngs politikk, men på meningsmålinger gjort sommeren 1968 støttet 94% av Høyres velgere opp om utenrikspolitikken.¹⁴³ Ettersom DNAs utenrikspolitikk ikke hadde skilt seg vesentlig fra Lyngs, er det grunn til å tro at det var bred tverrpolitisk enighet om den utenrikspolitikken Lyng førte og dermed også den norske Jugoslaviapolitikken.

Norsk-jugoslavisk samarbeid intensiveres

Det norsk-jugoslaviske samarbeidet ble intensivert etter krisen i Tsjekkoslovakia. Det er derfor sentralt å finne ut hvorfor og hvordan? Vi har allerede sett at en avtale om økonomisk, industrielt og teknologisk samarbeid ble undertegnet samme dag som intervensjonen fant sted. Første oktober ba den jugoslaviske ambassadøren i Oslo, Ilija Topaloski, om et møte med utenriksminister Lyng for å diskutere Tsjekkoslovakia og det norsk-jugoslaviske forholdet. Bekymring for mulige sovjetiske reaksjoner lå antagelig til grunn når ambassadøren ville drøfte konkrete tiltak for å videreutvikle og styrke kontakten mellom de to land. «I denne situasjonen er det viktig at alle små land står nær hverandre».¹⁴⁴

På dette møtet ble det redegjort for utviklingen i forholdet mellom Jugoslavia og Sovjetunionen. Jugoslavia var blitt truet av sovjeterne. Den sovjetiske ambassadøren i Jugoslavia hadde anklaget Tito for å støtte kontrarevolusjonen i Tsjekkoslovakia. Moskva

---

¹⁴¹ Lyng (1978) s. 69-70

¹⁴² VG, 25.10.68, *Norges stemme*, usignert

¹⁴³ Lyng, (1978) s 73-75

¹⁴⁴ UD, 25.4/64, 2.10.68, Stoltenberg, Thorvald, *Jugoslavias ambassadør Topaloskis samtale med Utenriksministeren tirsdag 1.oktober 1968*

advarte på det sterkeste Jugoslavia fra å opprettholde denne støtten.¹⁴⁵ Det var grunnet den vanskelige situasjonen og de sovjetiske truslene at ambassadøren ønsket å utvide samarbeidet med Norge.

Et vidtspennende, nært samarbeid mellom Norge og Jugoslavia ville bevise for verden hvorledes to land med forskjellig system kan samarbeide.¹⁴⁶

Utenriksministeren sa seg enig i dette. Spesielt stat- og delegasjonsbesøk, økning i konsultasjoner og utbygging av kontakten mellom ikke-statlige organisasjoner var ønsket fra jugoslavisk side.¹⁴⁷ Både ambassadøren og utenriksministeren understreket den mellomfolkelige sympatien som viktig.

Bak det jugoslaviske ønsket lå en tydelig frykt for å bli isolert. Det var ikke bare norske utenriksmyndigheter som ble kontaktet. Jugoslaviske utenriksmyndigheter var også interessert i å styrke forholdet til Sverige. Spesielt to punkter ble framhevet: det økonomiske og det strategiske. Jugoslavia ønsket europeiske medlemmer i De alliansefrie stater (NAM). Sverige ble sett på som en mulig kandidat, men svenskene viste liten interesse.¹⁴⁸ Antagelig ønsket svenskene å føre en mer «passiv» nøytralitetspolitikk, mens NAM-politikken var preget av å ta aktiv stilling i internasjonale spørsmål og konflikter. Svenskene kritiserte heller ikke den sovjetiske intervensjonen skarpt, slik blant annet Norge gjorde. Sverige sendte imidlertid en delegasjon med parlamentarikere til Jugoslavia som fikk mye positiv omtale i jugoslavisk presse.¹⁴⁹

Siden roten til den jugoslaviske «revisjonismen» var reformene, spesielt de økonomiske, oppstod det en bekymring i den norske ambassaden i Beograd for at en «kald krig» mellom Beograd og Moskva skulle utvikle seg. Hvis jugoslavene måtte holde hæren i beredskap over lengre tid, ville dette tære på en allerede dårlig økonomi.¹⁵⁰ Dette forklarer sannsynligvis hvorfor jugoslaviske utenriksmyndigheter ønsket mer kontakt med Sverige og Norge på det

---

¹⁴⁵ UD, 25.4/64, 2.10.68, Stoltenberg, Thorvald, *Jugoslavias ambassadør Topaloskis samtale med Utenriksministeren tirsdag 1.oktober 1968*

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ UD, 34.4/64, 11.10.68, UD, politisk avdeling, notat, *Forbindelser Norge/Jugoslavia. Samtale med ambassadør Topaloski 10. oktober d.å.*

¹⁴⁸ UD, 25.4/64, 05.10.68, Vennemo, Per, vedlegg, *Svenske parlamentarikerens besøk*

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ UD, 25.4/64, 21.09.68, Vennemo, Per, *Tsjekkoslovakia og Jugoslavia. Enkle betraktninger.*

økonomiske feltet. Jugoslavene var bekymret for at handelen med Øst-Europa, som landet var avhengig av, skulle fryses.

Jugoslaviske og norske myndigheter ønsket i den tilspissede situasjonen å vise at to land med forskjellige styresett kunne leve og samarbeide fredelig sammen. I perioden 1968-70 var norske politikere i jevnlig kontakt med sine jugoslaviske kolleger. De ønsket informasjon om de sovjetiske styrkene i Tsjekkoslovakia og forholdene innad i Øst-Europa.¹⁵¹ Jugoslavia kunne da, som det eneste alliansefrie kommunistlandet i Øst-Europa, fungere som en lyttepost mot resten av Østblokken. De jugoslaviske lederne hadde stort sett blitt utdannet i Moskva. Derfor hadde de en god forståelse av sovjetisk politikk. Norske utenriksmyndigheter var derfor interessert i jugoslaviske synspunkter og tolkninger.

Da den norske forsvarsministeren, Otto Grieg Tidemand besøkte Jugoslavia i 1969, fikk norske utenriksmyndigheter mange spørsmål fra den sovjetiske ambassadøren i Oslo. Prøvde jugoslavene å rekruttere Norge som medlem i NAM? Dro Tidemand som NATO-forsvarsminister? Eller som norsk statsråd?¹⁵² Det var til og med direkte spørsmål om Jugoslavia hadde forsøkt å kjøpe våpen av Norge.¹⁵³ De sovjetiske reaksjonene må ses i sammenheng med at Tidemand var den første forsvarsministeren fra NATO som besøkte Jugoslavia.¹⁵⁴

Forsvarsministerens besøk viser hvilken rolle Jugoslavia spilte i norsk utenrikspolitikk. Det å sende en forsvarsminister i etterkant av de sovjetiske truslene viser at et selvstendig Jugoslavia var viktig for Norge.

Den norske politikken samsvarer her med den amerikanske. President Lyndon B. Johnson satte i gang sin egen «Bridge-building» politikk på slutten av 1960-tallet. Denne rettet seg spesielt mot østeuropeiske land som viste tegn til selvstendighet.¹⁵⁵ Målet var å svekke den sovjetiske innflytelsen. Både Norge og USA økte sine øststatsforbindelser på flere områder for å oppmuntre til mer selvstendighet.

---

¹⁵¹ Se Bla.a. UD, 25.4/64, 4.11.69, Vennemoe, Per, *Samtale mellom statsminister Borten og statsminister Ribičić 26.oktober 1969*

¹⁵² UD, 34.4/64, 08.02.69, Vennemo, Per, *Sovjetisk interesse for forsvarsminister Grieg Tidemands besøk i Jugoslavia*

¹⁵³ UD, 34.4/64, 04.01.69, Knoph, Roald, *Samtale med attache ved den sovjetiske ambassade*

¹⁵⁴ Intervju Thorvald Stoltenberg 16.10.14

¹⁵⁵ https://etd.ohiolink.edu/letd.send_file?accession=bgsu1206322169&disposition=inline s. 84 (Lest 20.03.15)

Ikke-statlige kontakter

Kontakten mellom den norske Landsorganisasjonen (LO) og den jugoslaviske søsterorganisasjonen økte i omfang etter intervensjonen, men bare over kortere tid. En LO-delegasjon ble sendt allerede høsten 1968 for å studere det jugoslaviske systemet og forhøre seg om den internasjonale situasjonen. Etter flere møter og besøk ved fabrikker i Bosnia kunne LO-leder Parelius Mentsen konkludere med at et nærmere studium av det jugoslaviske system kunne gi inspirasjon og ideer til hvordan bedriftsdemokratiet i Norge videre kunne utbygges.¹⁵⁶

Dette er en interessant bemerkning fra den norske LO-formannen. Kunne virkelig tankegangen bak arbeidernes selvstyre fungere, og være ønskelig, i Norge? Var den kontakten som nå fant sted ikke bare et resultat av norsk støtte til Jugoslavia i en vanskelig situasjon?

Det er nok lite trolig at LO-ledelsen faktisk ønsket å kopiere den jugoslaviske modellen og bruke den i Norge. Samfunnsforholdene i Jugoslavia var så forskjellige fra Norges at en direkte overføring var utenkelig.¹⁵⁷ Allikevel er det mye som tyder på at aspekter ved selvforvaltningssystemet i Jugoslavia ble vurdert som en mulighet for hvordan det norske arbeidslivet kunne organiseres i fremtiden. Det Mentsen ønsket der og da, var videre studier av det jugoslaviske systemet og å utvide besøksutvekslingen i form av å sende nye delegasjoner til Jugoslavia. Dette tyder på at den kontakten som skjedde i denne perioden var mer påvirket av situasjonen i Tsjekkoslovakia enn av interesse for selvforvaltningssystemet.

DNA hadde gjenopptatt sin kontakt med ledelsen for den politiske massebevegelsen Den sosialistiske allianse i 1965. Dette var for partileder Haakon Lie en gåte.¹⁵⁸ Da DNA brøt partisamarbeidet med Den sosialistiske allianse i 1956, var dette grunnet fengslingen av dissidenten Milovan Diljas. Lie gjorde det klart for jugoslavene at så lenge Diljas satt fengslet, ville partisamarbeid ikke komme på tale.¹⁵⁹ Allikevel forekom det første DNA-besøket allerede i mars 1965, mens Diljas fortsatt satt fengslet. Besøkene må ses som uttrykk for støtte til reformer, og senere støtte til jugoslavisk selvstendighet.

---

¹⁵⁶ http://www.arbark.no/eldok/LO1968_1.pdf (Lest. 08.10.14)

¹⁵⁷ Ibid. (Lest 08.10.14)

¹⁵⁸ Lie, Haakon, *Slik jeg ser det 1*, (Norge. Tiden, 1975) s. 138-139

¹⁵⁹ Ibid. S. 139

Samtidig som LO-delegasjonen, med Mentsen i spissen, besøkte Jugoslavia i september 1968, dro også en delegasjon fra DNA. Denne gruppen var ledet av partiformann Trygve Bratteli. Thorvald Stoltenberg var også med.¹⁶⁰ Hovedformålet var antagelig å uttrykke solidaritet med den jugoslaviske arbeiderbevegelsen i en spent periode. Samarbeidet tok ikke samme form som det tidligere partisamarbeidet.¹⁶¹ Det var både mindre konkret og mindre omfattende. Det virker som om kontakten i seg selv var viktig. Samtidig viste begge parter stor respekt for hverandre og interesse for motpartens system.

Selv på det rent mellomfolkelige plan skjedde det en rask utvikling. Vennskapsforeningene Norsk-jugoslavisk samband (NJS) og Jugoslavisk-norsk samband (JNS) var unike selv i internasjonal forstand. Foruten en inaktiv fransk-jugoslavisk forening fra 1918 var det ingen lignende bilaterale foreninger mellom Jugoslavia og andre land under Titos styre. Det ble dannet flere foreninger i utlandet, som den Dansk-jugoslaviske forening, men disse fikk ingen søsterorganisasjon i Jugoslavia,¹⁶² dette grunnet det strenge jugoslaviske regimet. Selv ikke syforeninger var det lov å opprette om de ble dannet utenfor partiet.¹⁶³

Av ambassadepersonell i Beograd ble jugoslavenes syn på Norge beskrevet som «Norges-dyrkelsen».¹⁶⁴ Det at Norge hadde et samband, med en søsterorganisasjon i Jugoslavia, var også spesielt av den grunn at det jugoslaviske regimet var skeptiske til å etablere for sterke kulturelle bånd til andre land. Dette hadde trolig sammenheng med jugoslaviske myndigheter fryktet sovjetisk snik-infiltrasjon fra øst og infiltrasjon fra eksilkroatiske, ustasjapåvirkede grupper fra vest. Jugoslavia var et alliansefritt land, og også derfor skulle man ikke ha «spesielt vennskapelige» forhold til andre land.¹⁶⁵ Slik kan sambandene mellom Norge og Jugoslavia ses som et spesielt interessant og viktig aspekt ved det norsk-jugoslaviske samarbeids forholdet.

---

¹⁶⁰ http://www.arbark.no/eldok/LO1968_1.pdf (Lest 11.02.15)

¹⁶¹ Se Moen, Ragnar, *Østenfor Vest og vestenfor Øst. Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965*, (Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo, 1997) kap. 2

¹⁶² <http://www.danjus.dk/aktiviteter.htm> (Lest 21.01.15)

¹⁶³ Intervju, Svein Mønnesland, 29.01.15

¹⁶⁴ UD, 34.4/64, 30.07.82, Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, *Norge-Jugoslavia*

¹⁶⁵ Ibid.

Jugoslavisk-norsk samband

JNS ble stiftet 9. februar 1969.¹⁶⁶ Sambandet kom som nevnt i en særstilling ettersom dannelsen av foreninger utenom partiet var forbudt i Jugoslavia.¹⁶⁷ Det ble snart dannet flere lokallag, de aller fleste i Serbia. Medlemstallet var raskt oppe i 30 000.¹⁶⁸ Pådriveren for stiftelsen av JNS var krigsveteraner og familiemedlemmer av krigsfanger som hadde omkommet i Norge under krigen.¹⁶⁹

Det at en vennskapsforening med Norge ble godkjent av det jugoslaviske styre, vekker flere spørsmål. Det viktigste er hvorfor akkurat Norge? Flere land, deriblant Finland, hadde vært interessert å danne bilaterale vennskaps- og kulturforeninger. Det finske initiativet fikk ikke gjennomslag i Jugoslavia. Så hvorfor ble det på jugoslavisk initiativ dannet en vennskapsforening med Norge?

Naturligvis var hovedgrunnlaget for stiftelsene den mellomfolkelige solidariteten fra siste verdenskrig, men dette forklarer ikke alt. Hvorfor vente til 1969 med å stifte foreningen, nesten 25 år etter krigens slutt? At JNS ble stiftet i 1969, kan ha hatt flere grunner, men noen synes klare. Dette var ca. et halvt år etter intervensjonen i Tsjekkoslovakia. Jugoslavene var utsatt for et sterkt press fra Moskva, noe som førte til et utstrakt behov for kontakt med Vest-Europa. Jugoslavia hadde et særlig godt forhold til Norge. De siste års besøksutvekslinger, Tito til Oslo i 1965 og kong Olav og John Lyng til Beograd i 1966, viser nært samarbeid og hvor viktige landene var i hverandres utenrikspolitikk. For jugoslaviske utenriksmyndigheter kunne Norge virke som det ideelle landet å ha et «spesielt» forhold til. Blant annet var Norge geografisk langt unna, hadde ofte sammenfallende utenrikspolitiske syn og var NATO-medlem, men med særordninger.

Offisielt var det jugoslaviske regimet motstander av NATO og gav alliansen mye av skylden for blokkdelingen under den kalde krigen. Uoffisielt hadde derimot til og med Tito uttrykt forståelse for det norske NATO-medlemskapet.¹⁷⁰ Norges rolle som småstat uten maktpolitiske ambisjoner ufarliggjorde dessuten jugoslaviske tilnærmelsene sett fra et

---

¹⁶⁶ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (Lest 05.11.14)

¹⁶⁷ Intervju, Svein Mønnesland, 29.01.15

¹⁶⁸ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (Lest 05.11.14)

¹⁶⁹ Ibid. (Lest 05.11.14)

¹⁷⁰ UD, 34.4/64, 24.03.65, Olav, Hans, *Samtale med Tito*

sovjetisk og et alliansefritt perspektiv. Slik fikk Jugoslavia en indirekte og lite utfordrende link til NATO gjennom den norske forbindelsen.

Også indrepolitiske årsaker kan ha spilt inn. Sovjetunionen hadde fortsatt stor sympati i de fattige republikkene og blant enkelte medlemmene i det jugoslaviske kommunistforbundet. En for tydelig orientering mot USA eller et annet større NATO-land kunne ikke bare gi Bresjnev et påskudd for å bruke sin nye doktrine mot Jugoslavia, men også føre til politiske og nasjonale konflikter innad i Jugoslavia. Norge ser ut til å ha blitt sett på med respekt av alle de ulike nasjonalitetene i Jugoslavia pga. krigsinnsatsen, men spesielt i Serbia. Norge ble derfor et ideelt land å orientere seg mot.

Slik kommer det fram at det også kan ha vært politiske grunner for opprettelsen av det jugoslaviske sambandet. Samtidig viser det hvilken stilling Norge hadde i det jugoslaviske samfunnet, og i det jugoslaviske regimet.

Lignende politiske motiver var ikke å spore da det norske sambandet ble stiftet på nytt i 1966. NJS ble først stiftet sommeren 1945, men ble nedlagt kort tid etter. Sambandet ble stiftet på nytt 13. oktober 1966 i Trondheim. Siden 1959 hadde overlevende jugoslaviske veteraner dratt til Trondheim for å se stedene de hadde sittet i fangenskap under krigen.¹⁷¹ Den største leiren hadde ligget ved Ørland, og mange av de norske beboerne der hadde hjulpet jugoslavene under krigen.¹⁷² I uformelle samtaler mellom beboerne og jugoslavene som besøkte stedet kom ideen om å starte sambandet opp igjen. Gunnar Karlgård ble formann og Kåre Nesset nestformann. Disse to hadde vært aktive i motstandsbevegelsen og hjulpet jugoslaviske krigsfanger under krigen. Slik hadde de en naturlig forbindelse til Jugoslavia.

Bakgrunnen for stiftelsen av NJS i 1966 synes dermed annerledes enn stiftelsen av JNS. Her ser det ut til at det utelukkende var folkelig interesse som var motivet bak. Det at reising mellom Jugoslavia og Norge ble lettere etter opphevingen av visumplikten i 1964, samt den tiltagende liberaliseringen i Jugoslavia, kan forklare hvorfor sambandet ikke ble stiftet før. Samtidig var Jugoslavia blitt et populært land blant nordmenn. Statsoverhodenes besøk, Tito i Oslo og kong Olav i Beograd, fikk stor oppmerksomhet fra norsk presse. Dette kan ha ført til økt bevissthet og interesse fra nordmenn som tidligere ikke hadde hørt om landet.

---

¹⁷¹ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (Lest 05.11.14)

¹⁷² Ibid.

Det var først etter at JNS ble stiftet at norske politikere fattet interesse for det norske sambandet. Sommeren 1969 ble den sønnafjelske avdelingen av NJS opprettet i Oslo.¹⁷³ Flere sentrale norske politikere var involvert.

En upolitisk organisasjon?

Da det norske sambandet ble stiftet i 1966, var den fremste prioriteringen å øke medlemstallene. Ettersom sambandet hadde hovedsete i Trondheim, ble det vanskelig for dets medlemmer som bodde i nord og sør å delta i sambandets virke. Derfor ble sambandet utvidet med ytterligere to avdelinger, en på Østlandet og en med hovedsete i Mo i Rana i 1970.¹⁷⁴

Som nevnt erklærte sambandet seg for å være en upolitisk organisasjon. Men spesielt den sønnafjelske forgreiningen var preget av kjente politiske skikkelser som Thorvald Stoltenberg, Kåre Willoch, Lars Korvald og Andreas Andersen. Alle var styremedlemmer i sambandet.¹⁷⁵ Det er spesielt at så mange høytstående politikere var samlet i en forening som frontet norsk-jugoslavisk vennskap. Andreas Andersen hadde som ekspedisjonssjef ved statsministerens kontor vært Gerhardsens utenrikspolitiske rådgiver. I starten av sitt verv som leder i NJS sin Østlandsavdeling var han rådgiveren til Per Borten. Andersen var kritisk til NATO og hadde hatt gode kontakter i de østeuropeiske ambassadene i Oslo.¹⁷⁶ Han besøkte også Jugoslavia. Andersens økende skepsis til NATO og den norske midtøstenpolitikken førte til at han meldte seg ut av DNA i 1967. Det er blitt hevdet at han bidro til at Gerhardsen og Borten økte kontakten med Østblokken.¹⁷⁷

Einar Gerhardsen var også med å starte den sønnafjelske avdelingen. Gerhardsens engasjement gav sambandet stor prestisje. Han var statsminister store deler av den første tyveårsperioden etter andre verdenskrig, og var høyt aktet i norsk politikk også etter sin avgang i 1965. Han var sterkt engasjert i sambandets arbeid i oppstartfasen.¹⁷⁸

---

¹⁷³ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (Lest 10.02.15)

¹⁷⁴ AAB, ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk sambands arkiv, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1970, Løge, Mauritz, *Til orientering av Norsk-jugoslavisk samband og motivering til medlemskap*

¹⁷⁵ AAB, ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk sambands arkiv, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1970, Usignert, *Til venner av Jugoslavia*

¹⁷⁶ Eriksen, Knut Einar, og Pharo, Helge, *Norsk utenrikspolitikks historie: Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*, (Norge. Universitetsforlaget, 1997) s. 260-262

¹⁷⁷ <https://www.duo.uio.no/handle/10852/23613> (Lest 16.04.15)

¹⁷⁸ Intervju Thorvald Stoltenberg, 16.10.14

Østlandsavdelingen skilte seg fra den i Trondheim og Nord-Norge. Sørøst-Norge hadde ikke den samme forbindelsen til Jugoslavia som Midt- og Nord-Norge. Jugoslaviske fanger hadde blitt sendt mot nord. Jugoslavene likte alle nordmenn, men, ifølge Stoltenberg, likte de dem bedre jo lenger nord man kom.¹⁷⁹ Sambandene i Nord-Norge og Trondheim hadde mange medlemmer som hadde hatt kontakt med jugoslaviske fanger under krigen. Det var derimot i den sønnafjelske avdelingen de fremtredende politikerne var medlemmer.

Det er imidlertid lite som tyder på at sambandet hadde en klar partipolitisk agenda. De fleste politiske partier var representert. Av de fire som er nevnt, er det to fra Arbeiderpartiet, en fra Kristelig Folkeparti og en fra Høyre. Sambandet selv la også vekt på å ha en bred representasjon fra alle partier, men det skal ha vært en overvekt av DNA-tilhengere.¹⁸⁰

NJS måtte offisielt være upolitisk og partipolitisk uavhengig. Om sambandet hadde vært for politisk, kunne det ha vært vanskelig å svelge for det alliansefrie Jugoslavia. Som nevnt var man i Jugoslavia bekymret for kulturforeninger fordi de kunne gi rom for utenlandsk infiltrasjon eller skape grobunn for opposisjon. Samtidig kunne et partipolitisk rettet NJS ført til færre medlemmer i Norge.

Da utenriksminister John Lyng møtte den jugoslaviske ambassadøren i Oslo kort tid etter den sovjetiske intervensjonen i Tsjekkoslovakia, ble det fra ambassadørens side gitt uttrykk for at jugoslaviske myndigheter ønsket å videreutvikle samarbeidet med Norge «på alle plan».¹⁸¹

Lyng var enig i dette. Både JNS og den sønnafjelske avdelingen i NJS ble opprettet innen ett år etter denne samtalen fant sted. Sambandene fikk slik en viktig utenrikspolitisk funksjon ved at de styrket Jugoslavias forbindelser til Vesten og Norge i en periode med store internasjonale spenninger og sovjetisk press på Jugoslavia.

Fra eksport- til importoverskudd

Siden midten av 1950-tallet hadde jugoslaviske myndigheter klaget over at det økonomiske forholdet mellom de to land ikke var tilfredsstillende. Samhandelen var lav, og den handelen som ble ført, var skjevt fordelt. Norge eksporterte mer til Jugoslavia enn det importerte.

---

¹⁷⁹ Intervju Thorvald Stoltenberg, 16.10.14

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ UD, 25.4/64, 02.10.68, Stoltenberg, notat, *Jugoslavias ambassadør Topaloskis samtale med Utenriksministeren tirsdag 1. oktober 1968*

Denne skjevheten var et konstant tema på møter mellom norske og jugoslaviske myndigheter.¹⁸² Opprettelsen av NJØS i 1961 skulle bidra til å øke handelen og å jevne ut forholdet mellom import og eksport. I realiteten, hevder Ragnar Moen, var kommisjonens formål ikke først og fremst økonomisk, men snarere å styrke politiske bånd.¹⁸³ Etter regjeringsskiftet i 1965 fikk kommisjonen Kåre Willoch som ny leder. Noen merkbar forskjell i kommisjonens arbeid fra 1964-1965 var ikke å spore. Som andre aspekter ved det norsk-jugoslaviske forholdet hadde regjeringsskiftet liten umiddelbar virkning på arbeidet i NJØS.

Mot slutten av 1960-tallet endret dette seg noe. Etter at de økonomiske reformene trådte i kraft i Jugoslavia, økte handelen med Norge.¹⁸⁴ Da norske og jugoslaviske myndigheter bestemte seg for å intensivere de bilaterale forbindelsene i etterkant av intervensjonen i Tsjekkoslovakia, ble det inngått flere handelsavtaler. Viktigst av disse var avtalen om industrielt, teknisk og økonomisk samarbeid som allerede er nevnt¹⁸⁵ og kredittavtalen med den jugoslaviske verftorganisasjonen Jadranbrod fra februar 1969.¹⁸⁶ Etter at disse avtalene ble inngått, ble det økonomiske samarbeidet mellom de to land intensivert, spesielt innen skipsindustri.

Norge bestilte flere skip fra jugoslaviske fabrikker og kunne til gjengjeld eksportere utstyr til den jugoslaviske skipsindustrien i lys av kredittavtalen. I 1973 nådde den norske importen en topp på 207,8 millioner kroner, hvorav 167,4 var fra import av skip. Samme år eksporterte Norge for 94,5 millioner kroner til Jugoslavia.¹⁸⁷ Tilsvarende i 1969 importerte Norge for 60,1 million, men allerede i 1969 importerte Norge mer enn det eksporterte.¹⁸⁸

Resultatet av dette var at samhandelen vokste raskere enn tidligere, da spesielt den jugoslaviske eksporten. Eksporten økte så mye at det i 1970 ble ønsket tiltak for å stimulere den norske eksporten.¹⁸⁹ Det var ikke første gang det var store skjevheter i den bilaterale samhandelen, men det var første gang Jugoslavia hadde et eksportoverskudd. Ikke bare det,

---

¹⁸² Se blant annet, Moen, (1997) s. 59

¹⁸³ Ibid. s. 134-136

¹⁸⁴ UD, 44.4/64, 30.08.79, Wibye, Carl S. *Samhandel Norge – Jugoslavia. Utvikling i den senere tid.*

¹⁸⁵ RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, NJØS, 06.09.68, vedlegg, kongelig resolusjon, usignert, *Foredrag til statsråd*

¹⁸⁶ RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, NJØS, 21.04.71, Tandre, Odd, J., *Vårt selskap kredittavtale med jugoslaviske skipsverft*

¹⁸⁷ UD, 11.12/64, 27.10.75 Cappelen, Johan, *Utenriksminister Miloš Minić besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

¹⁸⁸ RA, HD, Notat umerket, datert 5.12.73, usignert, *Den norsk/jugoslaviske økonomiske samarbeidskomisjon samhandel Norge/Jugoslavia*

¹⁸⁹ RA/HD, Industri Departementet, Boks. 113, Jugoslavia 0658, 21.05.70, Jerving, Rolf og Breit, Kjell, *Den norsk/jugoslaviske økonomiske samarbeidskomisjon. Møte i Beograd 13.-14. april 1970*

men i 1973 var Jugoslavia for første gang det landet i Øst-Europa Norges handel var mest omfattende med.¹⁹⁰

Etter Tsjekkoslovakia- ny driv i det økonomiske samarbeidet.

Som vi har sett økte handelen med Jugoslavia kraftig fra 1969 til 1973. 1968 var et brytningsår. Antagelig var også her intervensjonen i Tsjekkoslovakia den utløsende faktoren. Handelen hadde riktignok økt jevnt siden 1965, trolig som følge av de jugoslaviske reformene. Det var imidlertid først i 1969 at skipshandelen mellom det to land skjøt fart. Avtalene om økt samarbeid og økte kreditter kom i et tidsrom da det norsk-jugoslaviske politiske samarbeidet var på sitt mest intense.

Avtalen om økt samarbeid fra 21. august 1968 kan vanskelig tolkes som noe annet enn et politisk virkemiddel fra norsk side. Det hadde lenge vært framsatt ønske om en slik avtale fra jugoslavisk hold. Fra norsk side ble det ikke vist noen stor interesse. Avtalen ble så undertegnet samme dagen som intervensjonen i Tsjekkoslovakia fant sted. Trolig var undertegnelsen en måte for norske utenriksmyndigheter å vise støtte til Jugoslavia.

Avtalen fikk allikevel følger som gikk langt ut over de rent politiske. Samarbeidet økte på flere felter, men spesielt samarbeidet innen NJØS forandret seg. Det ble nå åpnet for at representanter fra norsk og jugoslavisk næringsliv kunne delta i kommisjonsmøtene. Denne endringen bedret samarbeidet og gjorde det lettere for NJØS å finne nye potensielle markeder i hverandres land.

Kredittavtalen med det jugoslaviske verftforbundet fra februar 1969 førte til økning i den norske eksporten til Jugoslavia i 1970, særlig i form av norsk skipsutstyr og skipsdeler.¹⁹¹ Disse leveransene ble anvendt i konstruksjonen av norske skip, men ble også tatt i bruk på skip som ble bygget i Jugoslavia for andre land.

15. januar 1972 ble skipet «Berge Istra» døpt i Pula.¹⁹² Med sine 225.000 tonn var dette det største skipet som hadde blitt bygget ved et jugoslavisk verft. Til stede var Tito, Titos kone Jovanka Broz, som forøvrig var skipets gudmor, og medlemmer av den føderale regjeringen i

---

¹⁹⁰ SSB, http://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a665.pdf (Lest 09.10.14)

¹⁹¹ RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, NJØS, 28.04.71, usignert notat, *Samhandel Norge-Jugoslavia*

¹⁹² UD, 25.4/64, 25.01.72, Cappelen, Johan, *norsk skipsbygging – dåp av «Berge Istra»*

Kroatia.¹⁹³ Rederen Sigval Bergesen var skipets eier og drev et av de største rederiene på det internasjonale markedet. Med god norsk drahjelp utviklet den jugoslaviske skipsindustrien seg til å bli svært omfattende.

Spesielt de første årene etter 1965 er det vanskelig å skille klart mellom norske politiske og økonomiske motiver. Det synes som om de langt på vei sammenfaller. Strategisk var Jugoslavia et viktig land å holde alliansefritt, men gjerne mer vestvendt enn østvendt. Ettersom presset fra øst økte, ble det viktigere for Vesten å holde Jugoslavia «flytende». Samtidig var det en betydelig økonomisk interesse knyttet til jugoslavisk skipsindustri. Denne interessen dreide seg om behov og profitt hos norske redere, ikke politiske strategier som hos norske utenriksmyndigheter.

Vanskeligheter i skipsindustrien

Det oppsto imidlertid problemer i skipshandelen allerede i 1970. Norske redere måtte bidra økonomisk for å hindre at det store verkstedet «Uljanik» skulle gå konkurs. Det at verksted gikk konkurs i Jugoslavia, var et hyppig problem. De jugoslaviske myndighetene ble beskyldt for å ikke engasjere seg i verkstedenes likviditetsproblemer. Kildene bekrefter dette. Det var opp til norske redere å bidra med nødinvesteringer til verftet de hadde kontrakt med hvis verftet var truet av konkurs. Jugoslaviske verkstedene var riktignok med hensyn til pris og kvalitet konkurransedyktige, men de vesteuropeiske bestillerne ville ha garantier fra den jugoslaviske stat eller vesteuropeiske banker om at oppdragene ble gjennomført. Disse garantiene ble ikke gitt pr. januar 1973.¹⁹⁴

I desember 1973 gikk Nordisk Skipsrederforening til det skrittet å fraråde kontrahering i Jugoslavia. Siden advarselen i januar hadde rederne fått ytterligere problemer med jugoslaviske verksteder. Seks av syv verksteder foreningen hadde vært i kontakt med, hadde ikke kunnet gjennomføre bestillingene uten store innrømmelser fra bestilleren.

---

¹⁹³ UD, 25.4/64, 25.01.72, Cappelen, Johan, *norsk skipsbygging – dåp av «Berge Istra»*

¹⁹⁴ RA/HD, Boks. 113, Nordisk Skipsrederforening til UD, nr. 70691 L, 25.01.73, Frognes, Kari, *Skipsbygging i Jugoslavia*

Dette forhold sammen med de uheldige erfaringer man har hatt, har medført at vi har tatt det standpunkt ved henvendelser at man fraråder kontrahering i Jugoslavia.¹⁹⁵

I 1974 ble det ikke kontrahert et eneste skip av norske redere i Jugoslavia. En følge av dette var at Norge igjen eksporterte mer enn det importerte, og det skjeve handelsforholdet som hadde preget relasjonen siden starten av 1950-tallet var igjen et faktum.¹⁹⁶

Det var allikevel ikke bare økonomiske grunner til de norske redernes skepsis til å kontrahere skip i Jugoslavia. Også frykt for politisk ustabilitet ser ut til å ha spilt en rolle. Titos helse og alder var et tema som særlig ble tatt opp. Det var bekymring for at Tito skulle dø før en fremtidig skipsbestilling var gjennomført. Det var også få banker, utenom jugoslaviske, som ønsket å stille som garantist for kontraktene. Derfor, forklarte representantene for Nordisk Skipsrederforening «er det dog naturlig at norske redere utviser den største forsiktighet ved kontrahering i Jugoslavia».¹⁹⁷

Vårvik til Beograd

Den 18. oktober 1972 fratrådte Brattelis regjering etter å ha tapt fellesavstemningen om norsk EF-medlemskap. Den nye mindretallsregjeringen var en sentrumskoalisjon ledet av Lars Korvald fra KrF. Regjeringen bestod av V, KrF og SP. Dagfinn Vårvik fra SP ble ny utenriksminister. Politisk var Vårvik sentrumspolitiker. Han var ikke av dem som ønsket at SP skulle orientere seg mer mot venstre.¹⁹⁸ Derfor er det interessant at Jugoslavia var destinasjonen for utenriksministerens første offisielle utlandsbesøk 27-31. januar 1973.

Det var ikke tilfeldig at Vårviks første reise gikk til Jugoslavia. Denne reisen skulle understreke vennskapet mellom de to land.¹⁹⁹ Det gode forholdet ble reflektert i samtalene Vårvik hadde med jugoslaviske politikere, deriblant Tito. Det var et tilnærmet likt syn på de fleste saker.

---

¹⁹⁵ RA/HD, Boks. 13, Nordisk Skipsrederforening til UD, nr. 70691 L, 12.12.73, Lund, Ole, *Skipsbygging i Jugoslavia*

¹⁹⁶ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minić besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

¹⁹⁷ RA, notat fra Halfdan Grieg Ltd til UD, 57.5/33, 23.01.73, Hegland, Ole, *Kontrahering i Jugoslavia*

¹⁹⁸ Tamnes, (1997) s. 180

¹⁹⁹ UD, 11.7/4, 08.02.73, Ringen, Asbjørn, *utenriksminister Dagfinn Vårviks besøk i Jugoslavia 27.-31.-januar 1973. Samtaler med utenriksminister Milos Minić i Utenriksdepartementet 29. januar.*

De eneste punkter som førte til diskusjon, omhandlet problemer med skipskontrahering og ulike syn i forberedelsene til Konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE). Jugoslavene ønsket å ta opp middelhavsproblematikken, da spesielt midtøstenkonflikten. Dette stilte norske myndigheter seg negativ til. Vårvik mente at å ta opp så delikate spørsmål kunne føre til et anstrengt klima blant konferansens deltagere. Den jugoslaviske utenriksministeren, Milos Minic, hevdet på sin side at den spente situasjonen burde drøftes og at Norge burde legge mer press på Israel.²⁰⁰

I samtale med den jugoslaviske statsministeren Dzemal Bijedic ble problemene med de norske skipskontraheringene tatt opp. Norske myndigheter ønsket helst at skipshandelen skulle fortsette, men slik situasjonen var kunne de ikke anbefale norske redere å kontrahere i Jugoslavia. Vårvik ønsket et mer aktivt politisk engasjement fra de jugoslaviske myndighetene. Bijedic opplyste Vårvik om at de jugoslaviske verftene var uavhengige av sentralmyndighetene. Men de kroatiskke myndighetene skulle oppfordres til å sørge for at verftene, så sant det var mulig, holdt sine avtaler.²⁰¹ Slik gikk det imidlertid ikke. Norske redere henvendte seg derfor til verft andre steder, noe vi skal se i neste kapittel. Det førte til betraktelige interessekonflikter mellom Norge og Jugoslavia.

Oppsummering

I denne perioden kommer det tydelig fram at det ikke var norsk regjeringsskifte, men snarere utenrikspolitiske hendelser, spenningsforholdet i den kalde krigen og jugoslavisk reformpolitikk som la føringer på den norske jugoslaviapolitikken. Det var først da styrker fra Warszawapakten inntok Tsjekkoslovakia at det norsk-jugoslaviske forholdet endret seg markant fra tidligere. Etter 1968 ser vi at det bilaterale forholdet ble intensivert, og det også på mange områder det tidligere ikke hadde vært noe omfattende samarbeid.

Den mellomfolkelige forbindelsen ble styrket og formalisert da NJS ble dannet i 1966. Kontakten fikk deretter et bilateralt preg og politisk tyngde ved dannelsen av JNS og Sønna fjelskavdeling. Dannelsen av JNS må ses som en milepæl i det norsk-jugoslaviske forholdet og understreker den politiske signifikansen Norge hadde i jugoslavisk politikk. NJS

---

²⁰⁰ UD, 11.7/4, 15.02.73, usignert, *Referat fra samtalen mellom utenriksministerne Vårvik og Minic- Ettermiddagsmøte 29. januar 1973*

²⁰¹ UD, 11.7/4, 14.02.73, Ringen, Asbjørn, *utenriksminister Dagfinn Vårviks besøk i Jugoslavia 27.-31. januar.- Samtale med statsminister Bijedic 30. januar.*

var en av mange vennskapssamband, mens JNS var det eneste av sitt slag. Dette tiltaket underbygger at det norsk-jugoslaviske forholdet med rett kan kalles et *special relationship*.

Forholdet endret seg også innen det økonomiske samarbeidet. Næringslivet i begge land ble for første gang direkte involvert i NJØS sine årlige møter, noe som gir uttrykk for liberaliseringen i den jugoslaviske økonomien. Kredittavtaler og skipskontraheringer fremmet eksport og import i begge land. For første gang i historien ble den norsk-jugoslaviske samhandelen ikke bare symbolsk, men faktisk viktig og relativt omfattende for begge parter. I 1973 nådde det økonomiske samarbeidet en topp. Den norske importen fra Jugoslavia var da større enn fra noe annet østeuropeisk land.

Den norske østpolitikken ble videreført og utvidet under John Lyngs ledelse. Brobyggingen mellom Oslo og Beograd kom spesielt fram når tøværet ble satt under press. Spesielt besøket av den norske forsvarsministeren til Beograd i 1969 sendte et norsk signal til Moskva.

Nordmennene støttet den jugoslaviske selvstendigheten og ville ikke tolerere en krenkelse. Å sende en forsvarsminister til et land som nettopp hadde blitt utsatt for sovjetiske trusler var en dristig avgjørelse. De sovjetiske reaksjonene var nok ikke uventede. Dette understreker hvor viktig Jugoslavia var i norsk politikk.

Vi ser slik at den norske østpolitikken og de felles brobyggingsambisjonene var svært viktige både for DNA og de borgerlige partiene. Hypotetisk kan man derfor påstå at den norske jugoslaviapolitikken ville ha sett svært lik ut om DNA hadde fortsatt i regjering etter 1965. Samtidig vil det hevdes at forholdet ikke hadde blitt like nært i denne perioden om krisen i Tsjekkoslovakia ikke hadde funnet sted. Slik kan vi se at det i liten grad var innenrikspolitiske forhold og forskjellen mellom norske partier, men spenningsnivået i den kalde krigen som hadde størst påvirkning på forholdet mellom Norge og Jugoslavia.

3 Perioden 1973-81: Tøvær og økonomisk nedgang

Her vil det bli rettet et spesielt fokus på tøværet på 1970-tallet. Hvordan påvirket lavspenningen Jugoslavias strategiske rolle i norsk utenrikspolitikk? Hvilke innvirkning hadde dette på de statlige, økonomiske og mellomfolkelige forbindelsene? Et annet fokus vil være på de partipolitiske forbindelsene mellom de to land. Hvordan utviklet denne kontakten seg i lys av tøværet?

Fra ny grunnlov til Titos død

21. februar 1974 vedtok det jugoslaviske regimet en ny grunnlov. Grunnloven gav økt selvstendighet til hver enkelt republikk.²⁰² Samtidig tok grunnloven sikte på å utbygge arbeidernes selvstyre. Spesielt delegatsystemet, som la opp til at arbeiderne skulle få bidra mer i det politiske styre av Jugoslavia, ble gitt mer oppmerksomhet og utbygget. Slik skulle delegatsystemet overkomme feilene med den «klassiske demokratiske representasjonsform» ved å skape en direkte link mellom «selvstyrende organisasjoner i arbeidslivet og samfunnets besluttede organer».²⁰³ Jugoslavia skulle i større grad styres nedenfra av arbeiderbevegelsen.

Grunnloven flyttet mer makt til republikkene. Altså ble styret ytterligere desentralisert. Samtidig ble det også tatt grep for å sikre kommunistforbundets makt.²⁰⁴ Den nye innenriksministeren i Jugoslavia, general Franjo Herljovic, gav sikkerhetstjenesten (SDB) mer innflytelse i det jugoslaviske maktsentrum.²⁰⁵ Også sjefsideologen Edvard Kardelj advarte mot å redusere partiets makt. Samtidig understreket han at regimet måtte finne en balansegang. Et nytt sentralisert styre var ikke ønskelig.²⁰⁶ Innen det økonomiske og politiske system, samt i forsvar og sikkerhetspolitikk, var det partiet som styrte.²⁰⁷ Slik fikk den nye

---

²⁰² Mønnesland, Svein, *Før Jugoslavia, og etter*, (Norge. Syppress Forlag, 1999, 4. utgave) s. 227

²⁰³ UD, 25.4/64, 18.09.80, usignert, *Jugoslavia landnotat august 1980*

²⁰⁴ Ramet, Sabrina P., *The three yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005*, (USA. Woodrow Wilson International Center Press, 2006) s. 326-327

²⁰⁵ UD, 25.4/64, 18.09.80, usignert, *Jugoslavia landnotat august 1980*

²⁰⁶ Ramet, (2006) s. 329

²⁰⁷ UD, 25.4/64, 20.10.79, Holst, Johan Jørgen, *referat fra utenriksminister Knut Frydenlunds samtale med presidenten i Jugoslavias Føderalforsamling, Marković 16. oktober 1979*

grunnloven ett schizofrent preg. Den politiske eliten gav inntrykk av å desentralisere maktstrukturen samtidig som regimet tok grep for å sentralisere den.

Den mer sentraliserte ledelsesstrukturen kan ses som en reaksjon på den «kroatiske våren» i 1971. Uavhengige politiske organisasjoner oppstod, og studentene streiket til støtte for den kroatiske selvstendighetspolitikken. Det gikk så langt at hæren ble satt inn mot de kroatiske demonstrantene i desember 1971, og det ble foretatt flere utrenskninger innad i partiet.²⁰⁸ Flere liberale politikere ble fjernet fra sine stillinger.

Utenrikspolitisk var jugoslaviske myndigheter fortsatt dedikerte til den alliansefrie politikken som fremmet avspenning, gav støtte til u-land og motarbeidet blokkdelingen av Europa. Regimet var spesielt positiv til Konferansen for sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE) som ble gjennomført sommeren 1975. Samtidig agiterte De alliansefrie stater (NAM) mot imperialisme og nykolonialisme i en periode hvor den tredje verden fikk økende oppmerksomhet i Moskva og Washington. Dette førte gradvis til et mer anspent forhold til USA.

Forbindelsene mellom Washington og Beograd var ganske omfattende. Richard Nixon besøkte Jugoslavia i 1970 og Tito USA i 1972. Historikeren Josip Mecnik hevder imidlertid at tøværet påvirket forholdet negativt og at disse møtene hadde lite innhold.²⁰⁹

Interessekonfliktene mellom Beograd og Washington i Midtøsten og Afrika, samt Titos tilnærmelser mot Moskva, førte til at forholdet mellom USA og Jugoslavia nådde et lavmål i etterkant av Titos besøk. Lavspenningen minsket også sannsynligheten for et sovjetisk angrep på Jugoslavia. Dermed kunne Tito i økende grad kritisere amerikansk utenrikspolitikk, noe han gjorde.

Tito beskyldte CIA og NATO for å stå bak statskuppet i Kypros i 1974.²¹⁰ Hensikten var ifølge Tito å gjøre den alliansefrie øya om til en NATO-base. Jugoslavias støtte til Cuba i Angola og Sovjetunionen i Midtøsten forverret forholdet ytterligere. Amerikanerne klarte heller ikke å videreutvikle det økonomiske og militære samarbeidet. Dette skyldtes delvis

---

²⁰⁸ For den kroatiske våren se: Wilson, Duncan, *Titos Yugoslavia*, (Storbritannia. Cambridge university press, 1979)

²⁰⁹ https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=bgsu1206322169&disposition=inline s. 185 (lest 16.03.15)

²¹⁰ Ibid. s. 133

jugoslavisk motvilje mot et for nært samarbeid, samtidig som den jugoslaviske USA-kritikken førte til mindre oppslutning rundt den pro-jugoslaviske politikken i det amerikanske senatet.

Forholdet til Sovjetunionen stabiliserte seg på 1970-tallet. Sluttklæringen fra kommunistkonferansen i Berlin 1976 fastslo at alle partier hadde rett til å velge sin egen vei til sosialismen.²¹¹ Dette var en seier for Tito. Samtidig var jugoslavene bekymret for den økte innflytelsen Sovjetunionen hadde på NAM-medlemmene Cuba og Vietnam. Disse landene la fram ønsker om en mer militant motstand mot amerikansk imperialisme. De støttet også flere sovjetiske utenriksinitiativ på NAMs toppmøte i 1977, noe som utløste stor intern stridighet mellom medlemslandene om hva slags politikk NAM skulle føre.²¹²

Det var imidlertid økonomisk Jugoslavia skulle møte sine største utfordringer i perioden. Dette ble spesielt tydelig etter Titos død. Inflasjon, arbeidsløshet og en økende ubalanse i utenrikshandelen utviklet seg til å bli et stort problem alt på 1970-tallet, men utenlandske lån hjalp til å stagge den verste krisen. Da den internasjonale økonomien ble dårligere på starten på 1980-tallet, kom vanskene tydeligere til overflaten.²¹³ Nedgang i verdenshandelen, proteksjonisme og overkapasitet i skipsbyggingsbransjen, samt den dårlige konkuranseevnen til jugoslavisk industri, førte til stagnasjon i den jugoslaviske eksporten.²¹⁴ Samtidig var det en økende etterspørsel etter konsumvarer fra utlandet, så importen økte.²¹⁵ Den jugoslaviske økonomiske politikken etter Titos død kom derfor i økende grad til å dreie seg om stabilisering og å utligne ubalansen i utenrikshandelen.

Knut Frydenlund blir utenriksminister

Høsten 1973 kom Arbeiderpartiet (DNA) igjen til makten, med Trygve Bratteli som statsminister. Den norske utenrikspolitikken i perioden fram til 1981 var preget av utenriksminister Knut Frydenlund. Regjeringsskiftet innebar imidlertid ikke noe markant utenrikspolitisk brudd, snarere kontinuitet. Norge ønsket avspenning og anså fortsatt kontakt og samarbeid mellom Øst-Europa og Vest-Europa som den beste måten å oppnå dette på. Det ble sett som viktig å holde en løpende dialog med østblokkstatene og spesielt med

---

²¹¹UD, 25.4/64, 18.09.80, usignert, *Jugoslavia landnotat august 1980*

²¹² McFarlane, Bruce, *Yugoslavia: Politics, Economics and Society*, (Storbritannia. Pinter Publisheres, 1988) s. 191

²¹³ UD, 25.4/64, 18.09.80, usignert, *Jugoslavia landnotat august 1980*

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ UD, 25.4/64, 18.09.80, *vurderende sammendrag (Tillegg til Jugoslavia landnotat 1980)*

Sovjetunionen. Kontaktene med østeuropeiske land ble derfor videre utbygget under Frydenlunds tid som utenriksminister. Samtidig arbeidet norske myndigheter i økende grad for å bedre leveforholdene til sivilbefolkningen i Øst-Europa, særlig for utsatte grupper som dissidenter.

Frydenlund mente det ikke nyttet høylytt å kritisere lederne i Øst-Europa, da spesielt ikke dem som styrte i Moskva. Han valgte isteden å føre et «stille diplomati».²¹⁶ Hensikten var å bidra til demokratisering i Østblokken uten å konfrontere kritikkverdige forhold direkte. Den norske kritikken ble dermed lavmælt ettersom man ikke ønsket å skyve østeuropeerne unna. Et lukket Øst-Europa, hevdet utenriksministeren, var langt farligere enn et åpent.

Perioden fram mot KSSE-møtet i Helsinki i 1975 var særlig preget av et lettere internasjonalt klima. En følge av dette var at da Vest-Tyskland hadde ferdigforhandlet sine «østavtaler»²¹⁷ i 1972, forsvant noe av behovet for den aktive norske østpolitikken som hadde blitt ført på 1960-tallet.²¹⁸ Både Norge og Jugoslavia hadde fram til da i enkelte sammenhenger hatt en rolle som «brobyggere» mellom statene på hver side av blokk skillet. Dette hadde gjort landene sentrale i hverandres utenrikspolitikk. Da behovet for brobyggere minsket, preget dette det videre forholdet mellom Oslo og Beograd på 1970-tallet. De statlige kontaktene ble mindre omfattende.

Etter 1975 ble forholdet mellom Oslo og Moskva gradvis mer spent. Grunnen var sovjetisk styrkeoppbygging i nordområdene, uenighet om havretten og enkelte konfliktspørsmål på Svalbard, samt at den internasjonale situasjonen som helhet ble mer anstrengt mot slutten av 1970-tallet.²¹⁹ Styrkereduksjonen i Sentral-Europa hadde hatt negative følger for Norges grenseområde i nord. Norske myndigheter kalte det en «pølseeffekt». Når KSSE-møtet vedtok styrkereduksjon i Sentral-Europa, kunne Sovjetunionen ruste opp i nordområdet ettersom

---

²¹⁶ Tamnes, Rolf: *Norsk utenrikspolitikk historie, bind 6: Oljealder 1965-1995*, (Universitetsforlaget AS, Norge, 1997) s. 32

²¹⁷ Med østavtalene menes de avtalene Bonn inngikk med Sovjetunionen, Polen og Øst-Tyskland i perioden 1969-1972. Avtalen med Sovjetunionen var en ikke-voldsavtale, avtalen med Polen omhandlet grenseanerkjennelse og grunnavtalen med DDR som normaliserte forholdet mellom de to tyske statene. Hentet fra Halvorsen, Martin, *Østpolitikken: Norske avspenningsbestrebelse 1962-1972*, (Masteravhandling. Universitetet i Oslo, 1998) s. 105-150

²¹⁸ Halvorsen (1998) s. 171

²¹⁹ Tamnes, (1997) s. 38

disse områdene ikke var omtalt i avtalen.²²⁰ Dette førte til økt spenning i nordområdene og at det norske utenrikspolitiske fokuset endret seg.

Forholdet til USA og NATO hadde vært vanskelig på begynnelsen av 1970-tallet, spesielt for DNA. Det var økende NATO-motstand i partiet og i opposisjonspartiene på venstresiden. I 1973 fikk det NATO-kritiske partiet Sosialistisk Valgforbund (SV) 16 representanter på Stortinget.²²¹ SVs gode valgresultat viste at også deler av det norske folk var kritiske til den norske NATO-deltagelsen og tvang norske myndigheter til å være mer lydhør for denne kritikken. Nye holdninger innad i DNA kom til uttrykk i 1971 da Norge anerkjente Nord-Vietnam og åpent kritiserte Portugals kolonipolitikk.²²² Også kritikken mot USA tiltok.

Da stormaktsmotsetningen tilspisset seg igjen på slutten av 1970-tallet, ble forholdet til USA nærere.²²³ Denne tilnærmingen kan også forklares med at USA hadde avsluttet sitt engasjement i Vietnam og at Norges sikkerhetspolitiske fokus hadde beveget seg mot grenseområdene i nord. Den tiltakende sovjetiske styrkeoppbyggingen på grensen til Norge skapte økt bekymring hos norske styresmakter og belyste nødvendigheten av solid amerikansk ryggdekning.

«Jugoslavia? Hva skal du der?»

Da Kjell Eliassen ønsket ambassadørposten i Beograd i 1977, ble dette møtt med undring av den norske utenriksministeren Knut Frydenlund. «Hva skal du der?».²²⁴ Jugoslavia var gradvis blitt et mer perifert land i norsk utenrikspolitikk på 1970-tallet. Da Eliassen tjenestegjorde ved ambassaden i Beograd på 1950-tallet, hadde det vært adskillig mer trafikk mellom Oslo og Beograd enn det var i perioden 1977-80.²²⁵

1973-74 kan ses som brytningsår i det norsk-jugoslaviske forholdet. Ved regjeringsskiftet i Norge høsten 1973 var det internasjonale klimaet blitt sterkt preget av tøværet. Den internasjonale avspenningen påvirket forholdet negativt fordi de direkte konsultasjonene

---

²²⁰ Tamnes, (1997) s. 32

²²¹ Ibid. s. 93

²²² Ibid. s. 63

²²³ Ibid. s. 69

²²⁴ Intervju Kjell Eliassen, 16.09.14

²²⁵ Ibid.

mellom topplederne i Øst og Vest åpnet for økt kontakt mellom blokkene. Jugoslavia var ikke lenger en av få, men et av mange østeuropeiskeland Norge hadde kontakt med.

Da Bratteli kom til makten oktober 1973, innledet det en periode på åtte år med DNA-styre. Ettersom DNA var det norske partiet som historisk sett hadde hatt tettest tilknytning til Jugoslavia, da spesielt med tanke på det partipolitiske samarbeidet med Det jugoslaviske kommunistforbundet (SKJ) på 1950-tallet,²²⁶ kan det være nærliggende å tro at samarbeidet ville utvikle seg videre med DNA i regjering igjen. Ettersom Bratteli hadde en kort periode som statsminister mellom 1971-72, vil det være nyttig kort å undersøke forbindelsen Norge-Jugoslavia under den første Bratteli-regjeringen.

Da handelsminister Per Kleppe besøkte Jugoslavia våren 1971, understrekte han at

Nå som tidligere ønsker den norske regjeringen å befeste det gode forholdet mellom Norge og Jugoslavia og å opprettholde den nære personlige kontakten med Det føderale eksekutivråds medlemmer.²²⁷

Kleppe vektla at forbindelsene måtte videreutvikles. Norge ønsket blant annet å «aktivisere» og bygge videre på den bilaterale kontakten til NAM-land for å muliggjøre en eller flere europeiske sikkerhetskonferanser.²²⁸ Jugoslaviske myndigheter vektla på sin side fortsatt å arbeide for økt avspenning og samarbeid mellom småstater for å hindre stormakthegemoni i den internasjonale politikken.

Norge ble sett på som et interessant land spesielt pga. lite problemer med eksilkroatiske grupper i Norge, NATO-medlemskapet, basepolitikken og at Norge på 1970-tallet hadde blitt en oljenasjon som muliggjorde økende økonomiske forbindelser.²²⁹

Hva hadde endret seg i da Bratteli inntok statsministerposten for andre gang i 1973? En forandring var at Knut Frydenlund overtok som utenriksminister etter Andreas Cappelen. Frydenlund forsøkte ofte å finne «mellomposisjoner» for å bygge bro mellom de ulike

---

²²⁶ Moen, Ragnar, *Østenfor Vest og vestenfor Øst. Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965*, (Masteravhandling, Universitetet i Oslo, 1997)

²²⁷ RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, NJØS, *Handelsminister Kleppes tale ved middagen for den norsk/jugoslaviske økonomiske samarbeidskommisjon 28. mai 1971*

²²⁸ Ibid.

²²⁹ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

fraksjonene i DNA.²³⁰ Cappelen kunne være mer direkte og krass i sine uttalelser, mens Frydenlund ble beskrevet som mer rund i kantene.

Men om utenriksministerskiftet hadde mye å si for forholdet mellom Norge og Jugoslavia, virker tvilsomt. Jugoslavia fikk en mindre sentral stilling i den internasjonale politikken i avspenningsperioden, noe som antagelig bidro til å redusere den vestlige/norske interessen. Oppgaven vil komme med en hypotetisk påstand om at dette ville skjedd selv med en annen regjering eller om Andreas Cappelen hadde fortsatt som utenriksminister. Det var ytre, ikke indre årsaker til Jugoslavias synkende stjerne i norsk utenrikspolitikk.

Tøvær - mindre kontakt med Jugoslavia?

Da den jugoslaviske utenriksministeren Milos Minic besøkte Oslo høsten 1975, kan man tydelig se hvordan holdningen til Jugoslavia hadde endret seg. Fra å vurdere Jugoslavia som en viktig samtale- og samarbeidspartner, slik John Lyng hadde gjort på slutten av 1960-tallet, anså ambassadør Johan Cappelen Jugoslavia som mindre relevant i den daværende internasjonale situasjon.²³¹ Det ser ut som om norske utenriksmyndigheter var enige i denne vurderingen.

Igjen ble tøværet og den økende kontakten med andre østeuropeiske land lagt fram som hovedgrunnene. Borten hadde vært i Bulgaria som første norske statsminister allerede i 1967. Norge etablerte også forbindelser med Romania, særlig på grunn av landets selvstendige utenrikspolitikk. En DNA-delegasjon hadde blant annet besøkt Romania i 1970. Forholdet til Polen hadde tradisjonelt vært godt, men hadde vært mindre omfattende etter Tsjekkoslovakikrisen.²³² På begynnelsen av 1970-tallet tok det polsk-norske samkvemmet seg opp igjen. Statsminister Bratteli besøkte Polen i 1974. Også forholdet til Sovjetunionen var nå bedret og Bratteli besøkte også Moskva i 1974.²³³ Det var Brattelis etterfølger statsminister Odvar Nordli som først gjestet Jugoslavia, i 1977, men riktignok hadde Bratteli vært i Jugoslavia både som turist og som partiformann.²³⁴

---

²³⁰ Tamnes, (1997) s. 39

²³¹ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

²³² Svenbalrud, Hallvard Kvale, *Østpolitikk og alliansehensyn: Polen, Solidaritet og norsk utenrikspolitikk 1980-1990*, (Masteravhandling. Universitetet i Oslo, 2007) s. 33

²³³ Tamnes, (1997) s. 31

²³⁴ UD, 11.12/64, 24.11.75, Cappelen, Johan, referat, *Utenriksminister Minic samtale med statsminister Bratteli 6. november 1975 på statsministerens kontor*

Da utenriksminister Milos Minic møtte statsminister Bratteli i november 1975, forklarte statsministeren at kontakten med Jugoslavia hadde minsket fordi kontakten med Øst-Europa økte. «Alle de øst-europeiske land er opptatt av å etablere kontakt».²³⁵ Bratteli hadde mottatt invitasjoner til en rekke land og kunne derfor ikke besøke Jugoslavia i 1976. Slik kan vi se at det ikke bare var norske utenriksmyndigheter som prioriterte kontakt med østeuropeiske land. Også lederne i Øst-Europa ønsket mer kontakt med Vesten, deriblant Norge.

Jugoslavias minskende relevans i norsk utenrikspolitikk kom også til uttrykk på andre områder. For eksempel ble Norsk-jugoslavisk økonomisk samarbeidskommisjon (NJØS) gitt mindre oppmerksomhet fra midten av 1970-tallet. En av følgene kom 9. november 1978. Da ble ansvaret for NJØS overført fra Utenriksdepartementet til Handelsdepartementet.²³⁶ Handelsdepartementet var tradisjonelt mer skeptisk til å øke de økonomiske kontaktene med Jugoslavia.²³⁷ Her hadde Utenriksdepartementet vært en pådriver. Samtidig ble det ikke lenger utnevnt faste delegasjonsmedlemmer. Dette ble ikke lenger sett som hensiktsmessig.²³⁸

NJØS i seg selv var ikke lenger like spesiell. Da kommisjonen ble opprettet i 1961, var det et revolusjonerende foretak i den forstand at Norge ikke hadde noen lignende ordning med andre østeuropeiske land. I 1972 opprettet norske og sovjetiske myndigheter en blandet norsk/sovjetisk kommisjon for teknisk-vitenskapelig, industrielt og økonomisk samarbeid. Det ble også opprettet et utvalg for teknisk, økonomisk og industrielt samarbeid med de øvrige østeuropeiske landene.²³⁹ Dette understreker at Norge på 1970-tallet utvidet kontakten med Øst-Europa, noe som igjen viser at forholdet Norge-Jugoslavia ble mindre spesielt i Norges østforbindelser.

Et vestligvendt og semi-demokratisk styre ville ytterligere bedre det norsk-jugoslaviske forholdet, ble det påstått av ambassadesekretær Olav Sole i 1965.²⁴⁰ Kan mangelen på ytterligere reformer og demokratisering i Jugoslavia på 1970-tallet ha ført til mindre interesse fra norske myndigheter? Primært ser ikke dette ut til å ha spilt en stor rolle for de statlige

---

²³⁵ UD, 11.12/64, 24.11.75, Cappelen, Johan, referat, *Utenriksminister Minic samtale med statsminister Bratteli 6. november 1975 på statsministerens kontor*

²³⁶ RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 07.01.80, Stokke, Tor, *Utvalg, styrer og råd m.v. ajourføring av stortingsmelding nr. 7*

²³⁷ Moen, (1997)

²³⁸ RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 07.01.80, Stokke, Tor, *Utvalg, styrer og råd m.v. ajourføring av stortingsmelding nr. 7*

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ UD, 25.4/64, 30.12.65, Sole, Olav, *Norges utenrikspolitiske forhold til Jugoslavia*

relasjonene. Norges holdninger til interne forhold i Jugoslavia var svært forsiktige. En av forutsetningene for et godt forhold til Jugoslavia var at norske myndigheter ikke blandet seg inn i jugoslavisk innenrikspolitikk.

Norske myndigheter så heller ikke et reelt alternativ til Tito, og det var delte meninger om hvor diktatorisk regimet i Jugoslavia var. John Lyng skrev at det var en flytende overgang mellom demokrati og diktatur og at alle stater befant seg et sted mellom disse ytterpunktene.²⁴¹

Flere av de store politiske profilene i Norsk-jugoslavisk samband (NJS) forlot organisasjonen i dette tidsrommet. Kåre Willoch, Lars Korvald og Andreas Andersen takket for seg. Osmund Faremo ble ny leder. Han var også en kjent politiker og satt på Stortinget for DNA. Allikevel fikk sambandet aldri den samme oppslutningen i politiker-Norge som det hadde hatt de første årene.

Dette til tross, sambandets arbeid var omfattende også på 1970-tallet. NJS og Jugoslavisk-norsk samband (JNS) samarbeidet om utgivelsen av boken *Norge-Jugoslavia: Jugoslavjia-Norveska* i 1974. Den omhandlet norsk og jugoslavisk historie og kultur, og likheter mellom disse. Dette tiltaket ble sett på som nok et eksempel på de nære mellomfolkelige forbindelsene mellom Norge og Jugoslavia.

Kong Olav tok imot en liten delegasjon fra JNS som overbrakte ham et eksemplar i november 1974.²⁴² Her ytret kongen at han ikke bare så på Tito som en stor statsmann, men også som sin personlige venn. Han var svært takknemlig for vennskapssambandenets virksomhet og beskrev forholdet mellom Norge og Jugoslavia som svært godt. Med andre ord var de mellomfolkelige kontaktene gode selv om de statlige ikke lenger var like omfattende.

Jugoslavisk ønske om mer kontakt

Jugoslavia fattet på sin side en økende interesse for de skandinaviske land på midten av 1970-tallet. I 1975 kunne ambassadør Johan Cappelen informere om at Sveriges forbindelse med Jugoslavia hadde intensivert seg på mange felter fra begynnelsen på 1970-tallet,²⁴³ særlig i

---

²⁴¹ Lyng, John, *Mellom Øst og Vest erindringer: 1965-1968*, (Norge. Cappelen Forlag, 1976) s. 134

²⁴² AAB, ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk sambands arkiv, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1974, 02.12.74, Cappelen, Johan, vedlegg, *Norwegian-Yugoslav friendship*

²⁴³ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

form av besøksutveksling, deriblant av militærdelegasjoner. Sverige deltok også som gjest på NAM-møter.²⁴⁴ De økonomiske kontaktene med Sverige var også mer omfattende enn med Norge.

Også forholdet til Danmark ble bygget ut, spesielt etter at Tito besøkte København i 1974 og økonomiminister Ivar Nørgaards gjensjitt i Jugoslavia i 1975. Danmarks EF-medlemskap skapte økt interesse i Jugoslavia ettersom regimet søkte en nærmere relasjon til EF på 1970-tallet.²⁴⁵

Det var av «politiske og økonomiske grunner» også stor jugoslavisk vilje til å øke samarbeidet med Norge.²⁴⁶ Tito selv var sterkt opptatt av å bygge ut kontaktflatene til Norge. Dette hadde han personlig informert utenriksminister Milos Minic om før Minic reiste til Norge i 1975.²⁴⁷

Jugoslavene ønsket økonomisk bistand, og spesielt utenlandsk valuta. Regimet hadde store utenlandslån samtidig som økende importbehov førte til skjevheter i handelsbalansen med Vest-Europa. Handelen med Norge var lite omfattende etter 1973, men den hadde, hevdet jugoslavene, et godt utviklingspotensiale. Ønske om flere norske skipskontraheringer og samarbeid innen oljevirksomhet ble særlig framhevet av den jugoslaviske utenriksminister Minic.²⁴⁸ Noe samarbeid innen oljeboring i Adriaterhavet ble satt i gang mot slutten av tiåret. Norsk ekspertise og oljerigger ble eksportert, men samarbeidet fikk ikke det samme omfattende preget det hadde hatt på begynnelsen av 1970-tallet.

Titos død og internasjonal spenning

4. mai 1980 døde Tito. Et helt folk samlet seg i sorg. Norge stilte mannsterk opp med kong Olav og statsminister Odvar Nordli som landets representanter i begravelsen. Som et symbol på det spesielle forholdet mellom de to land ble Titos St. Olavs orden, som vanligvis ble krevet i retur etter eierens død, overrekt det jugoslaviske folk som et symbol på de sterke forbindelsene.²⁴⁹ Imidlertid er det verdt å merke at ifølge Wikipedia stilte delegater fra både

---

²⁴⁴ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ UD, 11.12/64, 11.12.75, UD, 5. politiske kontor, *Samtale mellom utenriksminister Frydenlund og utenriksminister Minic 6. november 1975. Bilaterale spørsmål.*

²⁴⁸ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

²⁴⁹ <http://www.nrk.no/verden/her-ligg-restane-av-jugoslavia-1.7395465> (Lest 03.12.14)

det danske kommunistpartiet og det danske sosialdemokratiske parti i tillegg til statsoverhodene.²⁵⁰ Norske partier sendte ingen delegater.

Gjennom 1970-tallet hadde norske myndigheter, i likhet med andre,²⁵¹ ved enkelte anledninger uttrykt uro for hva som ville skje etter Titos bortgang. Ambassaden i Beograd antydte imidlertid at det ikke var grunn for bekymring. Den nye ambassadøren i Beograd i 1980, Tore Bøgh, rapporterte at overgangen til det nye systemet så ut til å fungere «knirkefritt».²⁵²

Norske utenriksmyndigheter vurderte også situasjonen som under kontroll. I forbindelse med statsminister Gro Harlem Brundtland og forsvarsminister Thorvald Stoltenbergs besøk i Jugoslavia i 1981 ble de informert om at nasjonalister og separatister ble holdt under tett oppsyn av det nye styret. Noen fare for sprekkdannelse var det, ifølge forsvarsministerens sekretær Leonard Larsen og ambassadør Bøgh, ikke tegn til.²⁵³ Demonstrasjonene i Kosovo hadde riktignok ført til uro, men var blitt slått brutalt ned av styret. Offisielt døde ni personer (kan ha vært så mange som mellom 50-200 ifølge norske kilder).²⁵⁴

Norske myndigheter ser ikke ut til å ha ytret noe kritikk på dette feltet. Larsen påpekte imidlertid at de kosovoalbanske «urostifterne» var like lett å forsvare moralsk og politisk som geriljaen i Afghanistan.²⁵⁵ Det var viktigere å holde Jugoslavia selvstendig og samlet enn å kritisere det jugoslaviske regimet for brudd på menneskerettighetene. Sikkerhetspolitisk var fortsatt Jugoslavia viktig for Vest-Europa og USA. Å øke spenningsnivået ville ikke tjene vestlige, inkludert norske, interesser. I verste tilfelle kunne det føre til at Jugoslavia orienterte seg mer mot Moskva.

Satt på spissen kan man si at det var viktigere for norske hovedaktører at Jugoslavia forble samlet og selvstendig enn at menneskerettighetene ble fulgt. Brundtland og Stoltenbergs besøk foregikk derfor i en vennskapelig atmosfære der man konsentrerte seg om utenrikspolitiske spørsmål og å understreke det gode norsk-jugoslaviske forholdet.

---

²⁵⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Death_and_state_funeral_of_Josip_Broz_Tito (lest 03.12.14) Det er viktig å merke seg at dette ikke er en sikker kilde ettersom hvem som helst kan skrive artikler for denne siden. Det er allikevel valgt å ta med ettersom det er sitert fra Radoslav Miroslavljevs bok *Titova poslednja bitka* fra 1981.

²⁵¹ Blant annet Nixon og Ford-administrasjonen var opptatt av dette. Se https://etd.ohiolink.edu/letd.send_file?accession=bgsu1206322169&disposition=inline

²⁵² UD, 25.4/64, 03.07.80, Bøgh, Tore, *fortrolig bakgrunnsnotat om jugoslavisk politikk*

²⁵³ UD, 11.7/84, 03.06.81, Larsen, Leonard, vedlegg 1., *Jugoslavia – ett år uten Tito*

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Ibid.

Spenningsene tiltar

Internasjonalt hadde spenningsene mellom Øst og Vest tiltatt mot slutten på 1970-tallet. Da Sovjetunionen angrep NAM-landet Afghanistan i desember 1979, utløste det en ny krise i forholdet mellom Moskva og Washington. En «ny» kald krig startet. Kjell Eliassen hevder imidlertid at forholdet til Jugoslavia i liten grad ble påvirket av invasjonen av Afghanistan.²⁵⁶ Dette ser ut til å stemme. Afghanistan var geografisk langt borte. Den umiddelbare faren som ble følt under krisen i Tsjekkoslovakia i 1968, virker ikke å ha vært til stede. Allikevel kan man konstatere at samtaler mellom norske og jugoslaviske myndigheter i økende grad dreide seg om Øst-Vest konflikten.

Jugoslaviske politikere gav i private samtaler med ambassadør Kjell Eliassen uttrykk for at Moskva ikke hadde til hensikt å trekke seg ut av Afghanistan.²⁵⁷ I et større perspektiv fryktet jugoslaviske myndigheter tiltakende spenning i Europa og økt stormaktdominans i internasjonal politikk. Afghanistan ble også diskutert mellom Frydenlund og viseutenriksminister Milorad Pesic i anledning Pesics Oslobesøk sommeren 1980.²⁵⁸ Disse samtaler viser at norske myndigheter fortsatt interesserte seg for jugoslaviske synspunkt på internasjonale spørsmål. Allikevel var drøftingen av Afghanistan ikke av samme omfang og betydning som Øst-Vest drøftelsene mellom norske og jugoslaviske myndigheter på slutten av 1960-tallet.

Den aggressive utenrikspolitikken Moskva førte i etterkant av Afghanistan skapte bekymring hos myndighetene i Beograd.²⁵⁹ Titos sykdom og død forsterket denne uroen. Igjen begynte Jugoslavia å orientere seg mot Vesten. Invasjonen av Afghanistan ble fordømt og NATO fikk mer positiv omtale. En annen følge var at det ble satt fortgang i forhandlingene om ny handelsavtale mellom Jugoslavia og EF. Jugoslavia fikk betydelig bedre vilkår enn EF hadde gitt uttrykk for før invasjonen av Afghanistan. Handelsavtalen trådte i kraft 1. januar 1981.²⁶⁰ Den var svært velkommen ettersom den jugoslaviske økonomien var i dyp krise.

---

²⁵⁶ Intervju, Kjell Eliassen, 16.09.14

²⁵⁷ UD, 11.12/64, Eliassen, Kjell, *Jugoslavisk syn på Afghanistan og virkningen på øst/vest forholdet*

²⁵⁸ UD, 11.12/64, 18.07.80, Bøgh, Tore, *referat fra samtale Frydenlund/Pesic 11. juli i forbindelse med Hoelst/Pesic-møtet samme dag*

²⁵⁹ Lampe, John, R., *Yugoslavia as History, Twice there was a country*, (Storbritannia. Cambridge University Press, 1996) s. 317-318

²⁶⁰ UD, 11.12/64, 02.07.80, Sivertsen, A. og Hauge, Kåre, *EF-Jugoslavia*

Konsesjonene som ble gitt, understreker at det var bekymring i Vest-Europa rundt den jugoslaviske evnen til å stå imot sovjetisk press.

Slagordet til de nye makthaverne i Beograd ble «etter Tito - Tito».²⁶¹ Tito ble det samlende symbolet for en nasjon i krise. Hans system skulle, het det, følges videre til punkt og prikke av det rullerende presidentpresidiet. Noe oppgjør med Tito og hans politikk etter hans død skjedde ikke.²⁶² En av følgene var at Jugoslavia fortsatte å føre en ineffektiv økonomisk politikk. Drastiske reformer kom ikke på tale ettersom dette ville være det samme som å innrømme at Titos politikk hadde feilet. De negative konsekvensene skulle bli store på 1980-tallet.

Problematiske handelsrelasjoner

«Økonomiske problemer var nå [1974] i ferd med å bli den viktigste årsak til politiske konflikter».²⁶³ Slik så ambassadør Miroslav Kreacics på den internasjonale situasjonen i 1974. Dette er et betegnende sitat for perioden 1974-81. Det norsk-jugoslaviske forholdet ble gradvis mer anstrengt grunnet økende skjevhet i den bilaterale handelen.

1973 hadde vært et rekordår for norsk-jugoslavisk handel. Norges import fra Jugoslavia utgjorde 207,8 millioner kroner, mens norsk eksport var på 94,5 millioner. Jugoslavia hadde til da hatt et eksportoverskudd til Norge siden 1970.²⁶⁴ Dette hadde gitt Norge goodwill i Jugoslavia ettersom liten og ubalansert samhandel hadde vært et stort bilateralt problem tidligere. I 1974 falt den jugoslaviske eksporten til Norge kraftig. Norsk import fra Jugoslavia beløp seg bare til 39,7 millioner kr i 1974, mens norsk eksport steg til 111,6 millioner.²⁶⁵

Den norske ambassadøren i Beograd, Johan Cappelen, hevdet at det var kulturforskjeller og geografi som skapte størst samarbeidsproblemer.

---

²⁶¹ Mønnesland, (1999), s. 230-231

²⁶² UD, 11.7/84, 04.06.81, Statsminister Brundlands besøk i Jugoslavia 17.-19. juni 1981, vedlegg nr. 1, Larsen, Leonard, «Jugoslavia – Ett år uten Tito.» Sammenfattende vurdering.

²⁶³ UD, 34.4/64, 7.02.74, UD, 5. politiske kontor, Ambassadør Kreacics besøk i Norge. Referat fra samtaler i Utenriksdepartementet 25. januar 1974. Øst/Vest-forholdet. Midt-Østen. Energisituasjonen. KSSE. Bilaterale kontakter Norge-Jugoslavia

²⁶⁴ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975

²⁶⁵ Ibid.

Den store geografiske avstand, forskjellen i innenrikspolitiske, utenrikspolitiske og forretningsmessige tradisjoner og orientering, innebærer dessuten at de konkrete bilaterale forbindelser ikke kan bli så nære eller omfattende.²⁶⁶

Denne uttalelsen viser en holdningsendring hos norske myndigheter. Tidligere har vi sett at man på norsk side strakk seg langt for å overkomme disse forskjellene. I 1975 var det mindre norsk interesse for å videreutvikle de økonomiske båndene, mens det var nettopp av økonomiske årsaker Jugoslavia ønsket nærmere kontakt.²⁶⁷ Denne interessekonflikten førte til et mer anspent forhold.

Det bedre internasjonale samarbeidet og tøværet kan også her ha påvirket norske holdninger. Handelen med Jugoslavia hadde tradisjonelt vært preget av underliggende politiske motiver.²⁶⁸ Vesten hadde siden 1948 gitt Jugoslavia økonomisk støtte og bidratt til å stimulere handel med landet. Hovedmålet var å holde Jugoslavia selvstendig. Under tøværet på 1970-tallet ble det ikke lenger vist samme interesse fra vestlige aktører. Jugoslavias posisjon virket trygg. Når den generelle politiske interessen for Jugoslavia minsket i Vestblokken, minsket også den norske.

Fra en økonomisk synsvinkel var det generelt liten interesse for Jugoslavia hos norske handelsmyndigheter og næringslivet. Bortsett fra skipsbygging ble ikke Jugoslavia sett på som et attraktivt marked. Når denne næringen falt bort, dalte den norske interessen betraktelig.

Jugoslaviske myndigheter ønsket på sin side å videreutvikle det økonomiske samarbeidet ved økt eksport til Norge, fellesinvesteringer og ved industrielt og teknologisk samarbeid.²⁶⁹ Disse ønskene var vanskelige å innfri for det norske næringslivet. Det jugoslaviske markedet hadde lite å tilby, og norske firmaers størrelse og tradisjonelle tilbakeholdenhet gjorde det spesielt vanskelig å inngå avtaler om fellesinvesteringer. Jugoslaviske forespørsler fikk derfor lite gjennomslag.²⁷⁰

---

²⁶⁶ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.-7. november 1975*

²⁶⁷ UD, 11.12/64, 10.12.75, Stenseth, D., *Samtale mellom utenriksminister Frydenlund og utenriksminister Minic 6. november 1975. Bilaterale spørsmål.*

²⁶⁸ Moen, (1997)

²⁶⁹ RA/S-1391/2/D/Da/L0217/0001, NJØS, 19.04.78, Østern, Bjørn Frode, *Referat fra sesjon i norsk/jugoslavisk økonomiske kommisjon 11.-13. april 1978*

²⁷⁰ Ibid.

Også eksterne grunner gjorde norske firmaer skeptiske. Verdensmarkedet var i perioden 1973-79 preget av tilbakegang. En av faktorene for nedgangen i skipskontraheringene i Jugoslavia var oljekrisen som rammet verden i 1973-74,²⁷¹ samt overproduksjon av norske skip. Det var med andre ord også eksterne forhold som påvirket samhandelen negativt. Jugoslavia fortsatte sin import av norske varer, mens den norske importen fra Jugoslavia sank kraftig. Importen forble lav fram til 1982.

Den skjeve handelsbalansen mellom Norge og Jugoslavia var ikke unik i internasjonal sammenheng. Den svensk-jugoslaviske handelen var i større grad enn den norsk-jugoslaviske preget av en skjev handelsbalanse i svensk favør.²⁷² Skjev handelsbalanse med Jugoslavia var også vanlig blant EF- og andre EFTA-land. Den norsk-jugoslaviske samhandelen var dermed betegnende for Jugoslavias handel med de fleste vesteuropeiske land.

Norske kutt i tekstilimport og jugoslaviske reaksjoner

Norge hadde importert så store mengder tekstiler mot slutten av 1970-årene at importen truet norsk tekstilindustri. Det dreide seg først og fremst om import fra Sørøst-Asia, og da spesielt Hong Kong.²⁷³ Norge innførte derfor en globalkvoteordning i 1976/77 som skulle minske importen fra lavkostnadsland.²⁷⁴ Dette rammet også handelen med Jugoslavia.

Tekstilimporten fra Jugoslavia sank med 80% i etterkant av innføringen.²⁷⁵ Derfor mottok norske myndigheter i 1978 en melding fra ambassaden i Beograd som formidlet en jugoslavisk forespørsel om spesialbehandling.²⁷⁶ Den jugoslaviske tekstilindustrien klarte ikke å konkurrere innen globalkvotesystemet. Derfor ønsket jugoslaviske myndigheter en bilateral kvote utenom kvotesystemet.

---

²⁷¹ Tamnes, (1997) s. 189

²⁷² RA/S-1391/2/D/Da/L0217/0001, NJØS, arkiv nr. 065.8, UD, 44.4/64, 28.08.79, Wibye, Carl S., *Samhandel Norge-Jugoslavia. Utvikling i den senere tid*.

²⁷³ UD, 11.12/64, 02.07.80, Usignert, *Momentliste*, Original hentet fra UD, 52.4/64, *i forbindelse med viseutenriksminister Pesics Oslo-besøk*

²⁷⁴ Det har ikke lyktes undertegnede å finne ut når kvoten ble innført, annet enn at det var i tidsrommet 1976/77

²⁷⁵ UD, 11.12/64, 02.07.80, Usignert, *Momentliste*, Original hentet fra UD, 52.4/64, *i forbindelse med viseutenriksminister Pesics Oslo-besøk*

²⁷⁶ UD, 44.4/64, 29.09.78, Ambassaden i Beograd, fortrolig melding, *jugoslavisk tekstilimport til Norge-statsminister Djuranovics besøk*

Den norske ambassadøren Kjell Eliassen mente det ville føre til et bedre forhold mellom de to land om Oslo kunne møte jugoslavene på halvveien.²⁷⁷ Hvis den jugoslaviske økonomien viste seg ute av stand til å konkurrere på det vestlige markedet, kunne dette føre til mer handel med Øst-Europa. Det kunne åpne for større sovjetisk innflytelse på det jugoslaviske markedet. Eliassens råd ble ikke fulgt av norske myndigheter. Da den jugoslaviske statsministeren Veselin Djuranovic besøkte Norge høsten 1978, ble det fra norsk side ikke gitt noen bilateral kvote til Jugoslavia, med henvisning til at dette ville være i strid med GATT-betingelsene.²⁷⁸

Det norske avslaget, samt synkende samhandel, bidro til en skarpere tone mellom delegasjonene i NJØS. Da det årlige møtet fant sted i 1979, var forholdet mellom de to delegasjonene spesielt anstrengt.

Fra jugoslavisk side kan man ikke godta en fortsatt tendens til en skjev utvikling i handelen. Dette vil ha negative følger.²⁷⁹

Den jugoslaviske delegasjonen la vekt på at man på norsk side måtte arbeide hardere for å jevne ut handelsbalansen. En kvote for tekstileksport ville bidra positivt. Derfor forstod ikke den jugoslaviske delegasjonen hvorfor nordmennene ikke kunne gjøre ett unntak for dem. Den jugoslaviske tekstilimporten til Norge hadde ikke vært av et så stort omfang at den truet norsk tekstilindustri. Den norske kommisjonen beklaget at globalkvotesystemet rammet tekstilimporten fra Jugoslavia. Norge kunne imidlertid ikke gi Jugoslavia «særlige fordeler» uten å bryte GATT-reglementet, noe norske myndigheter ikke var villige til. Dette håpet den norske delegasjonen at jugoslavene kunne forstå.

Fra norsk hold forsøkte man likevel å komme jugoslavene delvis i møte ved å gi en kvote på 10.000 dresser for leiesøm i Jugoslavia. Kvoten ble imidlertid avslått ettersom den ikke var av den størrelsen jugoslavene ønsket.

De negative følgene lot ikke vente på seg. Trusler om mottrekk ble framsatt fra jugoslavisk side. Norges uvillighet til å utligne handelsbalansen kunne føre til «restriktive holdninger til import fra Norge» på det jugoslaviske markedet.²⁸⁰

---

²⁷⁷ UD, 44.4/64, 29.09.78, Ambassaden i Beograd, fortrolig melding, *jugoslavisk tekstilimport til Norge - statsminister Djuranovics besøk*

²⁷⁸ UD, 11.12/64, 05.10.78, Andersen, Helene, *Bakgrunns- og samtalenotat for den jugoslaviske statsminister Djuranovics besøk i Norge, 9.-11. oktober 1978*

²⁷⁹ RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 14.05.79, Bussoli, M, *Referat fra 15. sesjon i den blandete norsk/jugoslaviske økonomiske kommisjon, Oslo 20.-24. april 1979*

²⁸⁰ Ibid.

De betydelige og økende interessekonfliktene mellom Norge og Jugoslavia på slutten av 1970-tallet preget forholdet på en måte som skilte seg fra tidligere. Slik kan vi si at problemene rundt norsk tekstilimport fra Jugoslavia markerte et brudd i den nokså gode forbindelsen som hadde vært fram til 1978. Handelen mellom landene hadde sjeldent vært av store dimensjoner, men fram til 1978 hadde det ikke ført til store uoverensstemmelser. Selv da handelen gikk merkbart ned etter 1973, hadde ikke tonen vært like skarp som i 1978.

De jugoslaviske klagenes ble møtt av norsk rådgivning. Handelsmyndighetene etterlyste større aggressivitet hos jugoslaviske bedrifter og forretningsfolk.²⁸¹ Kun slik kunne jugoslavene få innpass på det norske markedet. Norske myndigheter var positive til økt handel, men det var opp til jugoslavene selv å få det til. Noen ytterligere tekstilimport var imidlertid ikke mulig. Jugoslavene ble oppfordret til å markedsføre andre varer i Norge.

Den norsk-jugoslaviske handelen fram mot 1980 bedret seg ikke merkbart, og de resultatløse klagenes fra den jugoslaviske delegasjonen i NJØS fortsatte. Dette skapte ytterligere irritasjon hos norske så vel som jugoslaviske aktører.

Importkrav

Den økonomiske politikken Jugoslavia fulgte overfor Norge i begynnelsen av 1980-årene ble ikke preget av aktiv markedsføring. Stigende gjeld til utlandet, økende inflasjon og store importoverskudd tvang Jugoslavia til å innføre en mer restriktiv økonomisk politikk med sikte på å stabilisere økonomien.²⁸² Innstrammingene fikk ytterligere uheldige følger for det norsk-jugoslaviske forholdet. Jugoslaviske myndigheter ønsket å løse ubalansen i handelen med Norge ved å kreve motkjøp, det vil si at den norske importen fra Jugoslavia måtte økes for å matche eksporten.²⁸³ Dette var et krav norske myndigheter ikke kunne etterkomme.

Den norske ambassadøren i Beograd, Tore Bøgh, mente, som mange norske aktører før ham, at om Jugoslavia ønsket å øke eksporten sin, måtte det jugoslaviske næringslivet satse mer på markedsføring. Det vesteuropeiske markedet var åpent for jugoslaviske produkter, men for å få innpass måtte jugoslaviske aktører bearbeide disse markedene. «Such is the natural

---

²⁸¹ UD, 11.12/64, 10.12.75, Stenseth, D., *Samtale mellom utenriksminister Frydenlund og utenriksminister Minic 6. november 1975. Bilaterale spørsmål.*

²⁸² RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 20.11.80, Bussoli, Mario, *Referat fra sesjon i den blandete norsk/jugoslaviske økonomiske kommisjon, Beograd 13.- 17. oktober 1980*

²⁸³ RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 15.07.80, Ruzinski, Rene, *Dear Sir*

«division of labour».²⁸⁴ De jugoslaviske kravene om eksport for import var Bøgh ingen tilhenger av.

For the Norwegian Export Council to act as an «Import Council» as well,
would be like saying to the promoters of an airline: Fine, I shall fly with the
company which you represent, but only if their crews buy the gloves I sell.²⁸⁵

Bøgh var urolig for at «the counterpurchase trend» i Jugoslavia i 1980 ytterligere kunne skade det norsk-jugoslaviske forholdet. Et samarbeid som tok sikte på å forbedre begges økonomiske stilling var en mer bærekraftig politikk.²⁸⁶

Norske bedrifter fikk imidlertid merke følgene av den jugoslaviske stabiliseringspolitikken. Mange av bedriftene som handlet med Jugoslavia ble møtt med krav om «motkjøp» av deres jugoslaviske handelspartnere. Dette gjorde handelen med Jugoslavia vanskelig. Norske bedrifter var stort sett små i internasjonal sammenheng og dekket et begrenset varespekter.²⁸⁷ Det var derfor vanskelig å finne varer hos den jugoslaviske handelspartneren som de norske firmaene hadde ønske om å kjøpe.

På NJØS-møtet i 1980 kom norske myndigheter igjen med forespørsler om mer aggressiv markedsføring på det norske markedet, men uten at dette førte til tiltak fra jugoslaviske hold. Jugoslavene forsøkte isteden gjentatte ganger å selge varer til Norge som vanskelig lot seg eksportere. De ønsket å selge landbruksvarer som kjøtt, frukt og tobakk. Disse varene var utsatt for restriksjoner fra Landbruksdepartementet. Unntaket var tobakk, men tobakk lot seg vanskelig selge og markedsføre i Norge ettersom reklame for tobakk var ulovlig.²⁸⁸

Jugoslavene forsøkte også å presse norske myndigheter til å øke antallet norske turister som reiste til Jugoslavia. Norske myndigheter ønsket imidlertid ikke å involvere seg i arbeidet med å øke turismen til Jugoslavia.²⁸⁹ Myndighetene hadde dessuten få virkemidler å ta i bruk. Igjen ble det henvist til at Jugoslavene selv måtte forsøke en mer aggressiv markedsføring.

---

²⁸⁴ RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 22.07.80, Bøgh, Tore, *Dear Mr. Ruzinski*

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ UD, 11.12/64, 02.07.80, Usignert, *Momentliste*, Original hentet fra UD, 52.4/64, i forbindelse med viseutenriksminister Pesics Oslo-besøk

²⁸⁸ RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 14.05.79, Bussoli, M, *Referat fra 15. sesjon i den blandete norsk/jugoslaviske økonomiske kommisjon, Oslo 20.-24. april 1979*

²⁸⁹ RA/S-1391/2/D/Da/L0217/0001, NJØS, 18.06.76, usignert notat fra UD 3. handelspolitiske kontor, *Norge-Jugoslavia turisme*

For å sammenligne med andre østeuropeiske land var verdien på den norsk-polske samhandelen i 1979 på 1175 millioner kroner,²⁹⁰ mens samhandelen med Jugoslavia i 1978 beløp seg til 276 millioner kroner.²⁹¹ Norges samhandel med Øst-Europa var beskjeden, og handelen med Jugoslavia betraktelig mindre enn med de store østblokklandene.

For å øke handelen med Vest-Europa fremmet jugoslavene et ønske om nærmere samarbeid med EFTA. Forhandlingene hadde startet på slutten av 1960-tallet, men ble skrinlagt i 1970 da jugoslavene valgte å satse på samarbeid med EF. I 1977 fikk EFTA igjen ny fokus fra jugoslavisk side. Dette initiativet resulterte i en del møtevirksomhet mellom EFTA-landene og Jugoslavia.

Norske myndigheter var positive til initiativet, men beklaget det man oppfattet som sommel og vansker med oppfølging av egne intensjoner hos den jugoslaviske parten.²⁹² Til tross for vanskene ble det sett på som politisk viktig å bidra til et nærmere forhold mellom EFTA og Jugoslavia. Disse bestrebelsene vil bli omtalt nærmere i kapittel fire. Rent umiddelbart bidro ikke det jugoslaviske EFTA-initiativet til noen forbedring i handelsbalansen med Vest-Europa, deriblant Norge.

Behandlingsreiser

I 1974 ble det inngått en avtale mellom Sosialdepartementet i Norge og det jugoslavisk turist- og helsesenteret «Simo Milosevic» ved Igalo i Montenegro. Prosjektet gikk ut på å sende norske psoriasispasienter og revmatikere til behandling i Jugoslavia. Dette prosjektet fikk imidlertid betydning på andre felter. De mellomfolkelige forbindelsene mellom de to land ble ytterligere forsterket gjennom slike behandlingsreiser.²⁹³

I 1976 dro første pulje med 123 pasienter til Jugoslavia.²⁹⁴ Erfaringene som ble gjort, var positive. Etter den første treårsperioden gav Stortinget derfor klarsignal for en ny femårskontrakt med Igalo-instituttet verdt ca. 18 millioner kroner. Ettersom det jugoslaviske

---

²⁹⁰ Svenbalrud, (2007) s. 55

²⁹¹ RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, NJØS, 04.04.79, Eliassen, Kjell, *Samhandel Norge-Jugoslavia*

²⁹² UD, 11.12/64, 03.07.80, Sivertsen, A., notat, *EFTA-Jugoslavia*

²⁹³ UD, 11.12/64, 04.07.80, Sandaker, Kai, *Samarbeid på sosialektoren*

²⁹⁴ ABB, Arbeiderbladet, 28.01.76, usignert, *Behandlings-reisene til Jugoslavia åpnes*

prisnivået var lavt, var det også rimeligere for staten å sende pasienter til Jugoslavia enn å behandle dem i Norge.²⁹⁵

Verdien av avtalen gikk imidlertid langt ut over det økonomiske.²⁹⁶ Spesielt nivåhevingen ved Igalo-instituttet var merkbart. Samarbeidet bidro også til å heve standarden på andre jugoslaviske sykehus, og ble slik sett et norsk bidrag til den jugoslaviske helsesektoren.²⁹⁷ Avtalen ble fornyet i 1979 med fem år.²⁹⁸

Samarbeidet var allikevel ikke problemfritt. For det første oppstod det vanskeligheter med den konkrete kontrakten ettersom det i 1979 ble de norske fylkene som disponerte kurpengene. Det oppstod også usikkerhet om psoriasispasientene fortsatt skulle reise til Igalo. Det norske psoriasisforbundet ønsket å relokere til Kanariøyene.²⁹⁹ Den norske ambassaden i Beograd var derimot interessert i at behandlingsreisene skulle fortsette. Eliassen anbefalte Utenriksdepartementet å arbeide for en slik løsning.

Jeg vil bare tilføye at det ville være nokså ubegripelig om behandlingsreisene etter en vellykket prøveperiode og etter Stortinget har gitt klarsignal, skulle bortfalle p. g. a. interne norske endringer i reglene for dekning av utgiftene.³⁰⁰

Behandlingsreisene til Igalo var til tider omfattende, men ser ut til å ha avtatt utover 1980-tallet. NJS forsøkte flere ganger å appellere til den norske regjeringen om å støtte oppussingsprosjekter der på 1980-tallet, men møtte liten norsk statlig interesse. Det er imidlertid interessant å merke seg at Igalo fortsatt er brukt som behandlingsted av Norsk revmatikerforbund.³⁰¹

Samarbeidet mellom landsorganisasjonene

Den norske landsorganisasjonen (LO) hadde hatt hyppig kontakt med den jugoslaviske landsorganisasjonen (CTUY) på slutten av 1960-tallet. Ved inngangen til 1970-tallet hadde imidlertid avspenningen i Europa gjort ytterligere kontakt med sovjetisk fagbevegelse mulig.

---

²⁹⁵ ABB, Arbeiderbladet, 28.01.76, usignert, *Behandlings-reisene til Jugoslavia åpnes*

²⁹⁶ UD, 34.4/64, 02.10.79, Eliassen, Kjell, *Det bilaterale forhold Norge-Jugoslavia*

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ UD, 11.12/64, 04.07.80, Sandaker, Kai, *Samarbeid på sosialektoren*

²⁹⁹ UD, 34.4/64, 02.10.79, Eliassen, Kjell, *Det bilaterale forhold Norge-Jugoslavia*

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ <http://www.revmatiker.no/diagnoser/behandling/behandlingsopphold/utlandet> (lest 25.11.14)

Kontakten med sovjeterne ble sett på som spesielt viktig fordi landet var en supermakt, et naboland og hovedaktøren på østeuropeisk side.³⁰² LO ønsket å bryte ned skillet mellom Vesten og Sovjetunionen med direkte kontakt, dialog og møtevirksomhet. Slik kunne fiendebildet av «den andre» brytes ned.³⁰³

Kontakten mellom LO og CTUY var også basert på konflikten mellom Øst og Vest. Ettersom avspenningen tiltok, mistet Jugoslavia sin tidligere relevans i denne konflikten. Det var ingen «fiendebilder» å bryte ned mellom Norge og Jugoslavia. LOs interesse for Jugoslavia på 1970-tallet var derfor noe mindre enn tidligere.

På det ideologiske feltet ble det imidlertid fortsatt fattet interesse innen LO for det jugoslaviske systemet, arbeidernes selvstyre. Noe lignende interesse var det ikke for de andre kommunistiske systemene i Østblokken. Dette satte Jugoslavia i en særstilling.

LO hadde hatt god kontakt med Jugoslavia siden 1950.³⁰⁴ Altså var det en lang tradisjon for kontakten med Jugoslavia. Flere innen LOs ledelse hadde personlige bånd til landet. Dette kom til uttrykk blant annet da Tor Aspengren gikk av som LO-formann i 1977. Som avskjedsgave fikk han en jugoslaviareise av LOs samarbeidspartner Norsk Folke Ferie.³⁰⁵ Flere LO-medlemmer var aktive i NJS, og LOs internasjonale avdeling var representert på sambandets landsmøter fra slutten på 1970-tallet.³⁰⁶ Dette viser at det både var strategiske, ideologiske, profesjonelle og personlige interesser innen som lå bak samarbeid med Jugoslavia.

Jugoslavene var på sin side interessert i å intensivere forholdet til LO på 1970-tallet. Særlig var det ønske om flere delegasjonsutvekslinger og prosjektsamarbeid i u-land.³⁰⁷ Antagelig kan det også ha dreid seg om et generelt jugoslavisk initiativ for å bygge ut kontaktene med vesteuropeiske landsorganisasjoner.

---

³⁰² Tjelmeland, Hallvard, Norsk-sovjetisk fagleg diplomati og den europeiske Détente, *Historisk Tidsskrift* bind 93, nr. 4, 2014, s. 605

³⁰³ Tjelmeland, (2014) s. 605

³⁰⁴ Moen, (1997) s. 36-37

³⁰⁵ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 18.08.1977, Sandegren, Kaare, *Dear Mika Spiljak*

³⁰⁶ AAB, ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk sambands arkiv, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1985, 09.12.83, usignert, *Søknad om økonomisk støtte til Norsk-jugoslavisk sambands arbeid*

³⁰⁷ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 13.07.73, Stoltenberg, Thorvald, *Sammendrag av møtene arrangert av jugoslavisk LO i Beograd 9., 10. og 11. juli 1973*

CTUYs formann Dusan Petrovic uttrykte ønske om mer kontakt da LO-sekretær Thorvald Stoltenberg besøkte Jugoslavia i 1973. Petrovic savnet den gode kontakten som tidligere hadde vært mellom de to organisasjonene.

Petrovic understreket at den forståelse og kontakt man vanligvis hadde med nordmennene var eksepsjonell. Dette var, i følge Petrovic, ikke bare talemåter.³⁰⁸

Kontakten mellom LO og CTUY ser imidlertid ikke ut til å ha økt merkbart i ettertid. Fra norsk side hadde dette mye å gjøre med begrenset økonomi og kapasitet. Stoltenberg så også på samarbeidet med CTUY som godt nok som det var.³⁰⁹ LO var med andre ord ikke interessert i å intensivere kontakten ytterligere. Dessuten var det nå flere andre østeuropeiske fagorganisasjoner som åpnet for kontakt med Vesten, deriblant LO. Disse fikk prioritet framfor Jugoslavia.

Så hvordan artet kontakten mellom LO og CTUY seg etter 1973? Besøksutveksling var relativt hyppig. LO-leder Tor Aspengren og LOs internasjonale sekretær Kaare Sandegren var i Jugoslavia i 1974, formannen i CTUY Mika Spiljak besøkte Norge i 1976 og Sandegren og LO-leder Tor Halvorsen deltok på CTUYs åttende kongress i 1978. Diskusjonene på disse møtene dreide seg i stor grad om Øst-Vest konflikten og de politiske og økonomiske systemene i de to land. Under møtet i 1974 understreket Aspengren at kontakt mellom fagorganisasjoner fra Øst og Vest var et mål i seg selv.³¹⁰ Derfor var det viktig å opprettholde kontakten med CTUY, selv om det ikke var aktuelt å bygge den ut.

LO samarbeidet også med Norsk Folke Ferie om å bygge ut norsk turisme til Øst-Europa som et ledd i avspenningsarbeidet. Gjennom reiser kunne norske borgere møte østeuropeere ansikt til ansikt. Økt mellomfolkelig kontakt kunne dermed bidra til økt forståelse og virke tillitsskapende. Her ble Sovjetunionen prioritert. Det ble ikke gjort mye for å øke den norske turismen til Jugoslavia. Et prosjekt ble riktig nok påbegynt. LO, sammen med Norsk Folke Ferie, forsøkte å samarbeide med CTUY og jugoslavisk reiselivsbransje om å lansere

---

³⁰⁸ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 13.07.73, Stoltenberg, Thorvald, *Sammendrag av møtene arrangert av jugoslavisk LO i Beograd 9., 10. og 11. juli 1973*

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, Sandegren, Kaare, *Besøk 4. – 7. juni 1974 hos landsorganisasjonen i Jugoslavia (Confederation of trade unions of Yugoslavia- CTUY)*

Jugoslavia som en vinterdestinasjon for nordmenn. Begge parter viste interesse for prosjektet og sonderinger ble foretatt, men uten at noe konkret kom ut av det.³¹¹

Som nevnt ønsket CTUY også å få til et samarbeid med vestlige landsorganisasjoner og fagbevegelsen i u-land. LO-ledelsen var ikke negativ til forespørselen, men ser ikke ut til å ha tatt noe initiativ. Dette reiser to spørsmål: Hvordan forsøkte CTUY å involvere LO i sitt u-landsarbeid? Og hvorfor førte det ikke fram?

Et internasjonalt faglig samarbeid

CTUY involverte seg sterkt i arbeidet for mer internasjonal kontakt mellom fagbevegelser. Jugoslavias NAM-kontakter gav CTUY et nettverk i den tredje verden. I forbindelse med den fjerde NAM-kongressen i 1973 ble det sendt ut et rundskriv fra CTUY til fagforeninger rundt om i verden.³¹² Formannen, Dusan Petrovic, ønsket ulike foreningers syn på hvordan man skulle overkomme økonomiske ulikheter, neo-imperialisme, rasisme og hvordan verdensfreden best burde sikres. Hensikten med rundskrivet var å komme fram til en felles internasjonal programerklæring.

I desember 1973 ble det for første gang lagt fram et forslag om å organisere og gjennomføre en internasjonal faglig konferanse med fokus på problemene i den tredje verden. Det ble bedt om synspunkter fra de europeiske landsorganisasjonene, deriblant LO. Fra LOs side ble det gitt støtte til et slikt tiltak, så fremt konferansen ble holdt innen rammene av Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO).³¹³

Arbeidet rundt organiseringen av konferansen trakk ut, men på høstparten 1979 ble det klart at den skulle holdes i april 1980. Det var imidlertid noen problemer som møtte norske LO-aktører i denne forbindelse. CTUY var i tråd med den alliansefrie politikken ikke medlem av Frie faglige internasjonale (FFI) eller ILO. Dermed var CTUY heller ikke bundet av regelverket rundt faglige internasjonale møter og samspillet med andre fagforeninger. Denne uavhengige organisasjonspolitikken skulle by på problemer.

---

³¹¹ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, 10.09.80, Strømmen Eivind, Hotell og restaurantarbeidsforbundet, *Pro-Memoria*

³¹² ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 10.05.73, Petrovic, Dusan, *Dear Friends*

³¹³ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 22.01.76, usignert, *Jugoslavisk LOs formann, Mika Spiljaks, besøk i Oslo 7.-11. januar 1976*

LO hadde i prinsippet støttet CTUYs konferanseplaner, men ledelsen ble usikker på hvordan man skulle stille seg til den jugoslaviske innbydelsen da den endelig kom. Derfor konsulterte LO andre organisasjoner. Da kom det fram at flere var kritiske. Generalsekretæren i FFI Otto Kersten kritiserte CTUY på flere punkter. Den israelske landsorganisasjonen, Histadrut, hadde ikke blitt invitert til kongressen ettersom jugoslavene støttet palestinerne i konflikten mellom Israel og Palestina.³¹⁴ Samtidig ble det lagt vekt på at FFI-medlemmer ikke burde møte på internasjonale kongresser som kunne svekke FFIs internasjonale arbeid direkte eller indirekte.³¹⁵ Møtet som CTUY planla, skulle drøfte spørsmål som allerede hadde blitt tatt opp av FFI på dens møte i Hamburg i 1978. Nye synspunkter og konklusjoner kunne undergrave FFIs arbeid. Både den svenske og danske landsorganisasjonen var også imot deltagelse.³¹⁶ Ettersom kongressen møtte mye kritikk og negativitet, samt at konferansen ikke ble holdt innen ILOs rammer, bestemte også LO i Norge seg for ikke å delta.³¹⁷

Det jugoslaviske selvstyringssystemet ser ut til å ha vært LOs primære interesse i Jugoslavia. LO var imidlertid ikke alene i sin interesse. DNA hadde tidligere jobbet tett med Det jugoslaviske kommunistforbundet (SKJ). Hvordan utviklet DNA sin kontakt med SKJ seg på 1970-tallet?

Forbindelsen mellom DNA og SKJ

Kontakten mellom DNA og Den sosialistiske allianse nådde aldri det nivået det hadde hatt på midten av 1950-tallet, men det var fortsatt interesse for kontakt fra begge sider. I 1974 besøkte en delegasjon fra den jugoslaviske massebevegelsen Den sosialistiske allianse Oslo.³¹⁸ Lederen for den jugoslaviske delegasjonen var leder av Den sosialistiske allianses internasjonale avdeling, Dimce Belovski. Lederen for den norske siden var formannen i DNA,

---

³¹⁴ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 17.12.79, Kersten, Otto, *Rundskriv nr. 74 (1979). Fra FFI, datert 17.12.1979*

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 11.02.80, LOs internasjonale kontor/Kaare Sandegren, *Landsorganisasjonen i Jugoslavia – Faglig konferanse om utviklingssamarbeid, Beograd 22.-25. april 1980*

³¹⁷ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980, 21.02.80, LO, *Oversettelse av brev til jugoslavisk LO fra LO-N. datert 21.2.1980*

³¹⁸ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderpartiets saksarkiv, 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia, 1978-1985, 27.03.74, Stoltenberg, Thorvald, referat, *Referat fra besøk til DNA av delegasjonen fra Jugoslavias sosialistiske allianse den 21. mars 1974*

Reiulf Steen. Møtet ble brukt til å planlegge en rundbordskonferanse og å redegjøre for den politiske situasjonen i begge land. Det ble også gjennomført en konferanse sommeren 1975.³¹⁹

Det mest betydningsfulle møtet mellom DNA og SKJ på 1970-tallet skjedde i 1978 da Reiulf Steen deltok på den 11. SKJ-kongressen i Beograd. Steen var den eneste representant fra et vesteuropeisk parti som fikk audiens hos Tito.³²⁰ Steen fikk også en lang personlig samtale med sjefsideologen Edvard Kardelj. At Tito og Kardelj tok seg tid til dette under en travel kongress, viser at DNA fortsatt hadde en høy stjerne hos SKJs ledelse. Steens deltagelse var også spesiell ettersom det var første gang en DNA-delegasjon var representert på en SKJ-kongress.³²¹ Den spesielle kontakten kom til uttrykk da Kardelj trakk linjene tilbake.

Han mintes med glede sitt besøk i Norge i 1954 som Det norske arbeiderpartiets gjest. Besøket representerte en utstrakt hånd fra den norske arbeiderbevegelsen i den vanskelige tid umiddelbart etter bruddet med Stalin. Dette ble det satt uendelig pris på, det var aldri blitt glemt, og det var, som gjesten sikkert var klar over, en hovedårsak til Norges sterke stilling i Jugoslavia og det meget gode forhold mellom arbeiderbevegelsen i de to land.³²²

I samtalen mellom Steen og Kardelj ble det redegjort for den politiske utviklingen i Norge og Jugoslavia. Kardelj viste stor interesse for den politiske situasjonen i Norge. DNA var det partiet i Skandinavia SKJ følte seg mest knyttet til. I den forbindelse nevnte Kardelj at forholdet til Sverige hadde surnet. Han viste til at det var oppstått anti-jugoslaviske holdninger blant svenskene. Ustasjaterroreister fikk fritt spillerom i det svenske samfunnet, og deres kritikk av det jugoslaviske regimet ble angivelig i økende grad godtatt av svenskene.

En svensk fjernsynsfilm som omhandlet ustasjaen hadde særlig førte til harme i Jugoslavia. Filmen hadde hatt problemstillingen «frigjøringsbevegelse eller terrorister?». ³²³ Bare det å hinte om at ustasjaen var noe annet enn en terroristgruppe var en kardinalsynd i Jugoslavia.

---

³¹⁹ Det har ikke vært mulig å finne noe referat fra denne konferansen, men Reiulf Steen skal ha deltatt, og konferansen foregikk i Beograd.

³²⁰ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderpartiets saksarkiv, 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia 1978-1985, 17.08.78, Steen, Reiulf, referat, *Fra samtaler i Beograd under den 11. kongress i Jugoslavias kommunistiske liga, 20.-23. juni 1978*

³²¹ Ibid.

³²² Ibid.

³²³ Ibid.

Både fra Kardelj og formannen i Den sosialistiske allianse Todo Kurtovic ble det ytret ønske om at Steen måtte ta dette opp med svenske partifeller, noe Steen sa seg villig til.

Da Steen og Kardelj skiltes, ble Steen bedt om å overbringe hilsener til Kardeljs «gamle venner i Norge», og da spesielt til Einar Gerhardsen, en mann Kardelj hadde hatt god kontakt med.³²⁴

Uventet interesse fra Senterpartiet

Det var ikke bare DNA som hadde interesse for det jugoslaviske systemet. SV viste også til tider interesse, uten at det førte til noe omfattende samarbeid med jugoslavene. Noe som kan virke overraskende, var at Senterpartiets (SP) ungdomsorganisasjon, Senterungdommen (SU) gjennomførte flere studieturer til Jugoslavia på 1970- og 80-tallet.

Det første besøket skjedde i 1974 da Steinar Juel og Åsmund Snøfugl ankom Jugoslavia.³²⁵ Reisen ble organisert i samarbeid med JNS. Et av formålene var å etablere et utvekslingsprogram for landbruksinteressert ungdom i begge land. På et mer generelt plan var studieturen et uttrykk for ønske om mer bilateral kontakt mellom norsk og jugoslavisk ungdom.³²⁶

Det ble ikke gitt uttrykk for noen spesifikk sympati for jugoslavisk politikk, men snarere en interesse for det desentraliserte distriktsstyre. I Jugoslavia skulle i teorien desentraliseringen føre til økt selvstyre i distriktene. Dette var noe også SP ønsket i Norge. Per Borten gav som nevnt uttrykk for interesse og forståelse for Titos desentraliserte visjon.³²⁷

Snøfugl og Juel var positive til det Jugoslavia de opplevde under besøket. SU arrangerte ytterligere to studieturer til Jugoslavia en i 1980 og en i 1986. Kildene tilsier at SP var det eneste borgerlige partiet som viste slik interesse for Jugoslavia på et partipolitisk plan.

SP sin kontakt hadde allikevel en annen karakter enn DNAs. Den største forskjellen er at verken Snøfugl eller Juel møtte representanter for SKJ eller Den sosialistiske allianse. Det er

---

³²⁴ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderpartiets saksarkiv, 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia 1978-1985, 17.08.78, Steen, Reiulf, referat, *Fra samtaler i Beograd under den 11. kongress i Jugoslavias kommunistiske liga, 20.-23. juni 1978*

³²⁵ RA/PA-0653/E/Ef/L0001/0014, Senterungdommens landsforbunds arkiv, udatert referat (1974), Juel, Steinar og Snøfugl, Åsmund, *Rapport fra studietur til Jugoslavia*

³²⁶ Ibid.

³²⁷ Unneberg, Bjørn, *Per Borten: Bonde og statsmann*, (Norge. Cappelen forlag, 1988) s. 209

ingen ting som tilsier at SU eller Den sosialistiske allianse hadde noen interesse for partikontakt. SP var et lite norsk parti. Den sosialistiske allianse ønsket først og fremst kontakt med partier som hadde innflytelse. Dessuten stod SP og Den sosialistiske allianse langt fra hverandre i de fleste ideologiske spørsmål. Kontakten SU ønsket å fremme, var primært av en mellomfolkelig karakter.

Kulturelle forbindelser

Det kulturelle samkvemmet mellom de to land baserte seg på kulturavtalen fra 1955.³²⁸ I starten skulle partene møtes hvert andre år for å utarbeide et toårig samarbeidsprogram. På 1970-tallet ble det utvidet til hvert tredje år. Den konkrete kulturelle forbindelsen mellom Norge og Jugoslavia var allikevel relativt beskjeden på 1970-tallet, og dette til tross for «tilsynelatende stor interesse fra begge parter».³²⁹ Det kulturelle samkvemmet med Jugoslavia ble faktisk beskrevet som mindre omfattende enn med andre østeuropeiske land.

I norske øyne var det spesielt tekniske problemer og et tungrodd jugoslavisk beslutningssystem som gjorde det kulturelle samkvemmet vanskelig. Innviklede byråkratiske rutiner førte til stadige utsettelse av besøksutvekslinger og gjorde f.eks. kunstutstillinger vanskelig å gjennomføre.³³⁰ Arbeidet med den kulturelle utvekslingen gikk så sakte i 1975 at den norske ambassaden i Beograd ba norske myndigheter vurdere å gi NJS økonomisk støtte for å få forgang i arbeidet, samt å avlaste ambassaden.³³¹

Det ser ut til at det kulturelle samarbeidet tok seg noe opp mot slutten av 1970-tallet. Det var imidlertid fortsatt (pr. 1978) vanskeligheter med den kulturelle utvekslingen.³³² Ettersom arbeidsbelastningen på den norske ambassaden i Beograd var blitt «uforholdsmessig stor», ble norske myndigheter tvunget til å ta opp samarbeidsproblemene direkte med den jugoslaviske parten.³³³

---

³²⁸ UD, 11.12/64, Udatert antagelig oktober 1975, Andersen, Helene, bakgrunnsnotat, *Offisielt besøk i Norge av den jugoslaviske visestatsminister og utenriksminister Minic. - Kulturelle forbindelser..*

³²⁹ Ibid.

³³⁰ UD, 11.12/64, 01.07.80, UD, Presse- og Kulturavdeling (usignert), *Momentliste: Kulturforbindelser*

³³¹ UD, 11.12/64, 27.10.75, Cappelen, Johan, *Utenriksminister Milos Minic besøk i Oslo 5.- 7. november 1975*

³³² UD, 11.12/64, 05.10.78, Braathen, Øystein, *Bakgrunns- og samtalenotat for den jugoslaviske statsminister Djuranovics besøk i Norge 9.- 11. oktober 1978*, vedlegg 2, notat, Andersen, Helene, *Kultursamarbeidet Norge-Jugoslavia*

³³³ UD, 11.12/64, 01.07.80, usignert notat fra UD's presse- og kulturavdeling til 5. politiske kontor, *dagsorden punkt 5 b, bilaterale spørsmål - kulturforbindelser*

Spesielt misforståelser rundt kulturavtalen fra 1955 førte til problemer. Jugoslavene forsøkte gjentatte ganger å sende jugoslaviske forskere til norske bedrifter for å foreta studier av norsk produksjon gjennom utvekslingsprogrammet i kulturavtalen. Denne formen for utveksling lå utenom kulturavtalens rammer, men jugoslaviske forespørsler hadde fortsatt på tross av norske avslag.³³⁴ Motsetninger på kulturfeltet kan på mange måter minne om problemene som oppstod i den norsk-jugoslaviske handelspolitikken på samme tid. Kulturforskjeller og ulike arbeidsmetoder gjorde samarbeidet vanskelig.

De norske klagene gav noen resultater. Sommeren 1980 påpekte Utenriksdepartementets kulturavdeling at samarbeidet fungerte bedre enn tidligere.

Noen resultater kunne det også vises til på 1970-tallet. I 1977 ble det opprettet et lektorat i norsk ved universitetet i Beograd. Dette skjedde på jugoslavisk initiativ, med Ljubisa Rajic som fremste pådriver.³³⁵ Hans far hadde sittet som krigsfange i Norge. Rajic selv hadde gått på folkehøyskole i Norge i 1970 hvor han hadde lært seg norsk. Universitetsutdannelsen hadde han tatt ved Universitetet i Oslo.

Spesielt NJS involverte seg aktivt for å bistå Rajic. Både Rajic selv, men også Kulturavdelingen i Utenriksdepartementet, tilskrev sambandet mye av æren for forbedringen i det kulturelle samarbeidet.³³⁶

Oppsummering

Tøværet i Europa på 1970-tallet påvirket det statlige norsk-jugoslaviske forholdet negativt. Norske myndigheter prioriterte kontakt med Sovjetunionen og Warszawapaktlandene, samtidig som det norske fokuset i økende grad skiftet fra Sentral-Europa til de norsk-sovjetiske grenseområdene i nord. Det var fortsatt hyppige statsbesøk mellom Norge og Jugoslavia, men disse hadde lite innhold og klarte ikke å motvirke den negative trenden i det bilaterale forholdet. Jugoslavia var ikke lenger like strategisk viktig i norsk utenrikspolitikk. Det var derfor forholdet ble mindre omfattende på 1970-tallet.

---

³³⁴ UD, 11.12/64, 05.10.78, Braathen, Øystein, *Bakgrunns- og samtalenotat for den jugoslaviske statsminister Djuranovics besøk i Norge 9.- 11. oktober 1978*, vedlegg 2, notat, Andersen, Helene, *Kultursamarbeidet Norge-Jugoslavia*

³³⁵ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (lest 04.03.15)

³³⁶ UD, 11.12/64, 01.07.80, usignert momentliste, UDs presse- og kulturavdeling, *Kulturforbindelser*

Dette kom spesielt til uttrykk i handelssamarbeidet. Den totale samhandelen var liten i omfang over store deler av perioden. Samtidig var den skjevt fordelt, norsk eksport var større enn norsk import. Jugoslaviske tiltak for å øke eksporten til Norge ble møtt med liten interesse fra norsk side. Forskjeller innen handelstradisjon og kultur gjorde seg gjeldende og førte til stor frustrasjon på begge sider. Den fastlåste situasjonen ble ytterligere vanskeligere fordi man fra norsk hold viste liten interesse for å tilrettelegge for jugoslaviske eksportaktører, samtidig som nordmennene ikke ville inngå spesialavtaler utenom GATT-regelverket. Samhandelen fortsatte å være minimal og skjev fram til periodens slutt. Slik ser vi at samhandelen til dels var politisk motivert fra norsk side. Da den statlige interessen for Jugoslavia minsket i Norge, sank også samhandelen delvis som en følge av dette.

Tøværet stimulerte imidlertid kontakten mellom norske partier og Jugoslavia. Kontakten mellom DNA og Den sosialistiske allianse var på sitt mest omfattende siden 1956. Det var også kontakt med SKJ. Grunnlaget for den nære kontakten var interesse for den politiske utviklingen i Jugoslavia. Kontakten kan synes paradoksalt ettersom den oppstod i en periode da Jugoslavias NATO- og USA-kritikk var på sitt sterkeste. Det ser imidlertid ikke ut til å ha påvirket Reiulf Steens vurderinger for økt kontakt. LOs studier av den jugoslaviske selvstyringsmodellen viser at også det også her var en betydelig interesse for den jugoslaviske politikken.

DNA og LOs samarbeid med jugoslavene kan også ses som et ledd i norsk avspenningspolitikk. Kontakt på flere plan enn det statlige ville gi tøværet et bredere fundament. Ønsket var å fremme mellomfolkelig kontakt for å bygge ned fiendebildet og blokk skillet.

Arbeid for økt mellomfolkelig kontakt kommer også fram innen norsk helseturisme. Helseturismen var et viktig tiltak fordi det var billigere for det norske helsevesen å sende norske pasienter til behandling i Jugoslavia enn å behandle dem i Norge, samtidig førte det til økt mellomfolkelig kontakt. Helsereisene bidro også til et relativt omfattende samarbeid mellom det norske og jugoslaviske helsevesenet, noe som visstnok også bedret kompetansen ved jugoslaviske sykehus.

4 Perioden 1981-86: Økende økonomisk interesse

I det siste kapitlet vil det rettes et spesielt fokus på Norges motiver for å øke samarbeidet mellom Jugoslavia og EFTA. Hvorfor var det viktig for norske myndigheter å knytte Jugoslavia nærmere handelsorganisasjonen? Et annet spørsmål vil være hvorfor handelen igjen økte i denne perioden? Var det et politisk eller økonomisk initiativ? Willochregjeringens vurdering av Jugoslavia vil granskes. Var det noen bekymring for oppløsning? Var det noen norske reaksjoner på menneskerettighetsbruddene i Jugoslavia? Til slutt vil det bli redegjort for den mellomfolkelige kontakten med særlig vekt på NJS og LOs arbeid.

Jugoslavia- fra vondt til verre

Den økonomiske krisen i Jugoslavia viste ikke tegn til bedring ved utgangen av 1981. Den økonomiske politikken var preget av gjentatte mislykkede stabiliseringsforsøk. Dinaren ble devaluert, importen fra utlandet ble forsøkt redusert og krav om økt effektivitet i det jugoslaviske næringsliv ble understreket av myndighetene. Allikevel ble Jugoslavia hjemsøkt av inflasjon, arbeidsløshet, synkende levestandard og stigende utenlandsgjeld.

Den danske historikeren Karsten Fledelius hevdet at selvforvaltningssystemet var roten til den kriserammede økonomien.³³⁷ Denne forklaringen støttes av norske aktører fra denne perioden. I 1981 mente ambassadesekretær i Beograd Carl S. Wibye at «det grunnleggende problem er Jugoslavias spesielle økonomiske modell».³³⁸ Den desentraliserte markedsøkonomien var i praksis underlagt de lokale myndighetenes politiske kontroll. Dette forholdet bidro til ulønnsomme, politiske betingede investeringer og økonomisk tilbakegang.

Selvforvaltningssystemet var bærebjelken i den jugoslaviske innenrikspolitikken. Derfor kunne de jugoslaviske lederne vanskelig forandre det uten å innrømme at Titos politikk hadde feilet. Landsfaderen Tito hadde bundet de ulike nasjonalitetene tilsynelatende godt sammen.³³⁹ Kommunismen var det lite begeistring for, men titoismen var etter hans død i 1980 fortsatt levende. Derfor ble det sett på som politisk farlig å rokke ved hans arv. Noen

---

³³⁷ Fledelius, Karsten, *Jugoslaviens sykdom og død*, (Danmark. Gyldendal Uddannelse, 1999) s. 46

³³⁸ UD, 11.7/84, 03.06.81, Statsminister Brundtlands besøk i Jugoslavia 17.- 19. juni 1981. Vedlegg 3. 29.05.81, Wibye, Carl S., *Jugoslavia. Den økonomiske situasjonen. Innenriks*.

³³⁹ Seim, Jardar, *Øst-Europas historie*, (Norge. Aschehoug, 1994) s. 555

gjentakelse av Nikita Krustsjovs oppgjør med Stalin i 1956 kom ikke på tale. Historien hadde vist at en slik handling kunne få store og uante følger. De nye makthaverne i Jugoslavia ønsket å stabilisere landet og sikre den skjøre politiske og nasjonale enheten. Derfor ble Titos feilslåtte økonomiske politikk videreført. Dette fikk alvorlige konsekvenser for den jugoslaviske økonomien.

Også utenrikspolitisk var Jugoslavia i alvorlige problemer. Perioden fram mot 1985 var preget av «Den nye kalde krigen». Tøværer i Europa måtte vike for tiltagende spenning mellom Øst og Vest. Sovjetunionens invasjon av Afghanistan og Ronald Reagens anti-kommunistiske retorikk, samt urolighetene i Polen, gjorde det internasjonale klimaet kaldere.

Vestlige aktører fryktet at det nye styret ikke hadde den samme viljen og evnen som Tito til å motstå sovjetisk press. Et bekymringsfullt trekk i så måte var den økende jugoslaviske handelen med Sovjetunionen. Dette skjedde fordi det østlige markedet var mer tilgjengelig for den jugoslaviske eksportnæringen.

Oljeimporten fra Irak sank kraftig grunnet oljekrisen og krigen mellom Irak og Iran.³⁴⁰ Jugoslavia måtte derfor i økende grad importere olje fra Sovjetunionen. Sovjeterne krevde ikke betaling i hard valuta noe som gjorde dem til en ideell handelspartner. Handelen med Vestblokken og De alliansefrie land (NAM) gikk dermed tilbake. Jugoslavia klarte ikke å konkurrere på det vesteuropeiske markedet. Etterspørselen på konsumvarer fra Vest-Europa gikk dessuten ned på det jugoslaviske markedet pga. økonomisk tilbakegang.

Den økonomiske veksten i Jugoslavia på 1970-tallet hadde vært finansiert av utenlandske lån og kreditter, spesielt fra Vestblokken. I overgangen 1979-1980 ble det klart at jugoslavene hadde problemer med å betjene disse lånene. Den desentraliserte økonomien gjorde det vanskelig for myndighetene å holde styr på gjeld. Samtidig var det vanskelig å begrense disse lånene ettersom styret var så lite sentralisert.

---

³⁴⁰ Haberl, Othmar Nikola, «Yugoslavia and the USSR in the Post-Tito Era» s. 289, i *Yugoslavia in the 1980s*, red. Ramet, Pedro, (England. Westview Press, 1985)

Ettersom de økonomiske vanskene steg på 1980-tallet, måtte Jugoslavia inngå en rekke avtaler med Det internasjonale pengefondet (IMF).³⁴¹ Dette sikret IMF økt innflytelse på jugoslavisk politikk. Dette førte til bekymring og irritasjon i Jugoslavia.

Den jugoslaviske utenrikspolitikken ble preget av den dårlige økonomien. Jugoslavene måtte redusere utenrikspolitiske gjøremål for å spare penger.³⁴² Den intensive reisevirksomheten som jugoslaviske diplomater og utenriksmyndigheter bedrev på 1960- og 70-tallet, ble ikke opprettholdt på 1980-tallet.

Jugoslavia forble likevel et ganske viktig land i den internasjonale politikken. NAM hadde opplevd stor splittelse innad under møtet i Havanna i 1979. Cuba forsøkte å dreie NAM i østlig retning. Det var en av Titos siste viktige politiske handlinger da han hindret dette og vant fram med den tradisjonelle alliansefrie politikken. Jugoslavia var også sterkt delaktig i å få alle NAM-land med på enstemmig å fordømme Sovjetunionens inntog i Afghanistan (selv om fordømmelsen ikke kom før over et år etter invasjonen). Den tradisjonelle utenrikspolitiske linjen ble således søkt videreført etter Titos død. Jugoslavia fortsatte NAMs bestrebelser for økt bestemmelsesrett for små og mellomstore land, internasjonal avspenning, nedbrytning av blokkskiller og anerkjennelse av alle lands rett til indre selvbestemmelse i strid med Bresjnevdoktrinen. Det viktigste temaet i jugoslavisk utenrikspolitikk var fortsatt spenningen mellom Øst og Vest.

Innenrikspolitisk var situasjonen i Kosovo den mest alvorlige i denne perioden. I mars 1981 brøt det ut store demonstrasjoner. Demonstrantene krevde at Kosovo skulle få republikkstatus.³⁴³ Hendelsen fortsatte å prege jugoslavisk innenrikspolitikk på 1980-tallet. Regimet begynte å slå hardere ned på politiske motstandere både i og utenfor Jugoslavias grenser. Det kom imidlertid få internasjonale reaksjoner på denne tilstrammingen.

---

³⁴¹ Martin, Chris, og Tyson, Laura D'Andrea, «Can Titoism survive Tito? Economic problems and policy choices confronting Tito's successors» s. 189, i *Yugoslavia in the 1980s*, red. Ramet, Pedro, (England. Westview Press, 1985)

³⁴² Haberl, (1985) s. 278

³⁴³ Fledelius, (1999) s. 44

Kåre Willoch- utenrikspolitisk kontinuitet med noen unntak

Den norske utenrikspolitikken overfor Øst-Europa var preget av kontinuitet under Den kalde krigen. Rolf Tamnes hevder imidlertid at denne kontinuiteten hadde noen unntak. Et av disse unntakene forekom under Kåre Willochs tid som statsminister fra 1981 til 1986.³⁴⁴

Fra Halvard Lange til Knut Frydenlund hadde Norges holdning til de østeuropeiske landene vært preget av et forsiktig ønske om dialog og kontakt. Synet på Sovjetunionen ble etter Willochs maktovertagelse preget av større skepsis. Norges myndigheter fortsatte å bekymre seg for den økende sovjetisk styrkeoppbyggingen i nord. Allikevel ønsket norske myndigheter ikke å isolere Sovjetunionen ved å ensidig satse på vestlig opprustning.

Dette balanserte synet var fortsatt gjeldende da Sverre Strøm tok over som ny utenriksminister i 1981. Strøm hadde imidlertid som Willoch en noe mer negativ vurdering av Sovjetunionen. Ifølge Tamnes var Strøm kritisk til den norske østpolitikken som hadde blitt ført fram til 1981.³⁴⁵ Også statsministeren mente at den norske myndigheter hadde vært for medgjørlige overfor sovjeterne, og dette hadde bidratt til det vedvarende presset mot Norge i nord. Willoch og Strøm mente at nøkkelen var å føre en hardere politisk linje, med klare politiske standpunkter man ikke vek fra. Dersom norske myndigheter klarte å stå samlet bak denne politikken, ville det sovjetiske påtrykket på sikt minke.³⁴⁶

Når russerne vet hvor Norge står, [...] og de vet at press mot Norge vil være bortkastet, vel, så kommer det ikke noe press. Da er grunnlaget også det beste for lavspenning i grenseområdene.³⁴⁷

Her er det viktig å legge merke til at det primært var snakk om en skepsis rettet mot Sovjetunionen, mindre mot resten av landene i Øst-Europa. Det ser ut til at Willoch og Strøm hadde tilnærmet samme syn på dem som sine forgjengere.

Norges NATO-tilhørighet var spesielt viktig for Willoch-regjeringen. Dette innebar at landet stod tett sammen med sine allierte. Arbeiderpartiet (DNA) ble kritisert av Willoch-regjeringen

---

³⁴⁴ Tamnes, Rolf, *Oljealder: 1965-1995*, bind 6, *Norsk utenrikspolitisk historie*, (Norge. Universitetsforlaget, 1997) s. 27

³⁴⁵ Ibid. s. 27

³⁴⁶ Nævdal, Bodil, *Dager etter dette: et politisk portrett av Kåre Willoch*, (Norge. Grøndahl, 1987) kap. 16. «Norge i verden» s. 174-196

³⁴⁷ Ibid. s. 177

fordi partiet gikk for langt i sin NATO-kritikk og var for lydhør for den NATO-kritiske fraksjonen av partiet. Willoch ønsket et samlet Norge utad, og spesielt et samlet Norge i NATO-samarbeidet.

Samtidig var ikke Willoch-regjeringen ukritisk til alt hva USA foretok seg. Spesielt USAs boikottpolitikk ble kritisert.³⁴⁸ Stray mente at det skjøre forholdet mellom Øst og Vest ville bli skadelidende om USA boikottet Sovjetunionen handelspolitisk og på annen måte.

Willochregjeringen kritiserte også USA for innblanding i El Salvador og bombingene av Libya.³⁴⁹ Regjeringen var forbeholden til president Ronald Reagans harde utfall mot Sovjetunionen og begrensede vilje til dialog.

Så selv om Willoch-regjeringens utenrikspolitikk var mer atlantisk orientert enn tidligere, var det fortsatt kontakt østover. Willoch ønsket et bredt samarbeid mellom de små og mellomstore landene i Europa. For å oppnå dette måtte Norge bygge ut samarbeidet med Øst-Europa.³⁵⁰

Det økonomiske forholdet mellom Norge og Jugoslavia

The severe financial situation facing Yugoslavia could pose a serious threat to Yugoslavia's ability to maintain those policies which best serve our interests. We must work closely with our Allies and the other major industrial democracies in supporting Yugoslavia's determination to remain an independent and viable force on the Warsaw Pact's southern flank. It is in U.S. interests that Yugoslavia be able to resist pressures from the Soviet Union [...]. We will also continue to encourage Yugoslavia's long-term internal liberalization.³⁵¹

Den økonomiske østvendingen i Jugoslavia, samt forverringen i det internasjonale klimaet, bidro til vestlig bekymring. Ronald Reagan påpekte at det primært var økonomisk bistand Jugoslavia trengte. Norsk utenriksledelse var også bekymret for at Jugoslavia på sikt kunne havne i et økonomisk avhengighetsforhold til Østblokken og dermed miste sin uavhengige stilling i europeisk politikk. Norske utenriksmyndigheter gikk derfor, i likhet med den

---

³⁴⁸ Nævdal, (1987) s. 181

³⁴⁹ Ibid. s. 184

³⁵⁰ Ibid. s. 191 sitert fra Aftenposten. 04.02.85

³⁵¹ <http://www.reagan.utexas.edu/archives/reference/Scanned%20NSDDS/NSDD133.pdf> (Lest 23.03.15)

amerikanske, inn for å bidra til å øke handelen mellom Jugoslavia og Vest-Europa, herunder også den norsk-jugoslaviske samhandelen.

Da Willoch overtok som statsminister høsten 1981, var den norske-jugoslaviske handelsbalansen fortsatt preget av skjevheter. Samhandelen var liten, og Norge hadde et stort eksportoverskudd. Dette mønsteret skulle imidlertid endre seg ut over i perioden.

Utenriksminister Sverre Strøm uttalte at begge lands myndigheter burde arbeide med å videreutvikle handelsforbindelsene.³⁵² I Strøms tid som utenriksminister ble den norsk-jugoslaviske handelen mer omfattende. Fra 1982 fram til 1986 økte den norske importen, mens eksporten til Jugoslavia sank. Importstigningen hadde først og fremst sammenheng med nye norske skipskontraheringer. Fra 1984 og fram til 1986 var det derfor jugoslavene som fikk overskudd i handelen med Norge. Men det er viktig å merke seg at handelen var mer balansert enn tidligere.³⁵³ De offisielle jugoslaviske overskuddene i perioden 1983-86 var ikke større enn noen millioner kroner. I kapittel to så vi at jugoslavene ønsket likevekt i handelen med Norge. Mot midten av 1980-tallet skjedde dette i tråd med jugoslaviske ønsker.

I 1984 ble det holdt møte i Norsk-jugoslaviske økonomiske samarbeidskommisjon (NJØS). Dette var det første møtet siden 1980. Tonen mellom de to delegasjonene var bedre enn den hadde vært fire år tidligere. Den jugoslaviske delegasjonen uttrykte tilfredshet med at samhandelen hadde økt den siste tiden, men fremhevet at det økonomiske samkvemmet fortsatt ikke svarte helt til potensialet.³⁵⁴ Samtidig la den jugoslaviske delegasjonen fram ønske om fellesforetak (joint-ventures).

Da NJØS møttes igjen i 1986, ble omfanget på handelen og mangelen på fellesforetak fortsatt trukket fram som problematisk av den jugoslaviske delegasjonen.³⁵⁵ Allikevel var tonen mellom de to delegasjonene ytterligere forbedret siden 1984.³⁵⁶ Dette tyder på at jugoslaviske handelsmyndigheter var mer fornøyd med norsk-jugoslaviske handel enn tidligere.

---

³⁵² AAB/ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslaviske sambands arkiv, D, korrespondanse 1970-1992, Korrespondanse 1986, 20.03.86, «*Medjunarodna Politika*», Beograd 20. mars 1986, Intervju med utenriksminister Sverre Strøm, Norge: sikkerhet, nedrustning og fred

³⁵³ UD, 52.11/64, 07.05.86, Baltzersen, Rolf, bakgrunnsnotat i forbindelse med statssekretær Frøysnes besøk i Jugoslavia 13- 15. januar 1986, *De økonomiske forbindelser og samhandel Norge- Jugoslavia*

³⁵⁴ UD, 42.4/64, 30.04.84, Julsrud, Janne, *Jugoslavia. Protokoll fra det 17. møtet i den blandete økonomiske kommisjon.*

³⁵⁵ UD, 52.4/64, 06.06.86, Julsrud, Janne, *18. sesjon i den blandete norsk-jugoslaviske kommisjon*

³⁵⁶ Ibid.

Denne trenden fortsatte. Det første norsk-jugoslaviske fellesforetaket skjedde sommeren 1987 mellom bedriften Veroc Technology A/S (del av Jotun) og en jugoslavisk bedrift ved navn Poliester, Priboj.³⁵⁷ Disse skulle samarbeide om produksjon av glassfiberrør. Dette viser at både norske myndigheter og industrinæring tok noen grep for å øke de økonomiske forbindelsene med Jugoslavia.

Eksporten til Jugoslavia ble også prioritert. Den var avhengig av hva Norge kunne tilby av garantier og kreditter, og av videre norsk skipskontrahering.³⁵⁸ Økt vestlig/norsk eksport forutsatte at Jugoslavia ble hjulpet med lån. I 1983 gikk flere OECD-land sammen om en støtteaksjon for Jugoslavia. Bern-avtalen ble undertegnet 19 januar samme år.³⁵⁹ Norges bidrag var et statlig lån på 40 millioner kroner, med et gaveelement på 25%. Det ble også innvilget kredittgarantier på 135 millioner kroner.³⁶⁰

Den norske turismen var viktig i den norsk-jugoslaviske samhandelen ettersom den pyntet på handelsstatistikken og sikret den jugoslaviske stat inntekter i konvertibel valuta. Den årlige norske turismen til Jugoslavia lå mellom 35.-40.000 i perioden.³⁶¹ Noe nevneverdig samkvem den andre veien var det ikke.

Norske skipskontraheringer

Jugoslavias store utenlandsgjeld tvang landet til å føre en restriktiv «stabiliseringspolitikk». Dette innebar store kutt i importen med det mål for øye å stagge den store skjevheten i handelen og å minske utgifter. Jugoslavene ønsket i tråd med innstrammingspolitikken å øke den jugoslaviske eksporten til Norge. Tradisjonelt var det skipskontraheringer som hadde bidratt sterkest til økning i handelen. Derfor kom det stadig påtrykk fra jugoslaviske politikere og næringslivsledere om at norske redere igjen måtte kontrahere skip i stor skala ved jugoslaviske verft.

---

³⁵⁷ UD, 34.4/64, 09.07.87, Hellstrøm, Aud, *Jugoslavia. Bakgrunns materialet for statsminister Harlem Brundtlands samtale med den jugoslaviske president.*

³⁵⁸ UD, 52.4/64, 18.03.86, Bøgh, Tore, fortrolig melding, *kommisjonsmøte med Jugoslavia*

³⁵⁹ UD, 34.4/64, 08.07.87, Nordsletten, Øyvind, *Statsminister Gro Harlem Brundtlands samtale med Jugoslavias president 19.7.1987, - bakgrunns materialet.*

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ UD, 52.4/64, 04.02.86, Baltzersen, Rolf, *(Bakgrunnsnotat) de økonomiske forbindelser og samhandel Norge-Jugoslavia*

Omfattende skipskontraheringer i Jugoslavia hadde ikke funnet sted siden begynnelsen på 1970-tallet. De norske rederiene begynte igjen å fatte interesse for jugoslaviske verft på begynnelsen av 1980-tallet. Innen 1984 hadde Norge utviklet seg til å bli det OECD-landet som kontraherte flest skip hos det jugoslaviske rederiforbundet *Jadranbrod*.³⁶² Ettersom skipskontraheringene økte, tiltok også den norske eksporten av skipsutstyr til Jugoslavia. Norge ble, etter Vest-Tyskland, Jugoslavias største leverandør av skipsutstyr.³⁶³ Skipshandelen økte også i omfang mot slutten på 1980-tallet. I løpet av høsten 1986 hadde tolv skip blitt kontrahert ved jugoslaviske verft til en samlet verdi på 260 millioner kroner.³⁶⁴ Det gjorde Norge til Jugoslavias største kunde blant landene med konvertibel valuta.³⁶⁵ Denne satsningen gav Norge betraktelig godvilje i Jugoslavia.

Hvorfor startet norske redere å kontrahere i Jugoslavia? Spesielt prisøkninger ved koreanske verft bidro til at Jugoslavia igjen ble en ettertraktet handelspartner.³⁶⁶ Jugoslavene tilbød gunstige priser og god kvalitet. Rederne hadde også gode kontakter i Jugoslavia. Dermed ser det ikke ut som om det utelukkende var en klar politisk strategi bak økningen i handelen. De norske rederne var uavhengige aktører som handlet der de ville.

Interessen for jugoslavisk skipsbygging forekom ikke bare i Norge. Spesielt i Øst-Europa hadde Jugoslavia flere kunder. Samtidig bygget jugoslavene selv flere skip til egen marine og handelsflåte. Dette førte til et økende jugoslavisk behov for skipsutstyr. Norsk eksport gavnet slik ikke bare den norsk-jugoslaviske samhandelen, men også blant annet Sovjetunionen. Flere sovjetiske skip ble bygget ved jugoslaviske verft ved hjelp av norske leveranser.

Norsk-jugoslavisk samarbeid i EFTA

På det multilaterale plan tok samarbeidet mellom Norge og Jugoslavia seg også opp. Jugoslavias interesse for EFTA hadde vært vekslende, men på begynnelsen på 1980-tallet fikk EFTA-samarbeidet økt oppmerksomhet. I 1967 hadde EFTA opprettet en arbeidsgruppe etter jugoslavisk forespørsel og med det formål å få i gang et samarbeid. På begynnelsen av 1970-tallet hadde imidlertid Jugoslavias interesse rettet seg mot et nærere samarbeid med EF.

---

³⁶² UD, 52.4/64, 18.06.84, Bøgh, Tore, *Garantirammen for Jugoslavia i GIEK. skipsutstyr*

³⁶³ UD, 52.4/64, 16.11.83, Husefjell, Børge, *De økonomiske forbindelser Norge - Jugoslavia*

³⁶⁴ UD, 52.4/64, 17.11.86, Bøgh, Tore, *Samhandel Norge – Jugoslavia. Norske skipskontraheringer. Konsekvenser.*

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ Ibid.

Derfor ble arbeidet i EFTA-gruppen midlertidig lagt ned. I 1977 ble det jugoslaviske EFTA-arbeidet gjenopptatt, igjen på jugoslavisk initiativ. Det var allikevel først på begynnelsen av 1980-tallet at arbeidet begynte å gi resultater.

Norske EFTA-aktører, med generalsekretær Per Kleppe i spissen, gav uttrykk for at jugoslavene selv måtte komme med konkrete forslag til nærmere samarbeid. Høsten 1982 la jugoslavene fram en interesseerklæring i den blandete komiteen EFTA-Jugoslavia. Her ble det lagt fram forslag til tiltak for å stimulere det økonomiske samarbeidet mellom EFTA og Jugoslavia.³⁶⁷ Disse tiltakene kunne skape grunnlag for et mer omfattende samarbeid på sikt.

Interesseerklæringen ble undertegnet på et møte i den blandete komiteen 3. juni 1983 i Bergen.³⁶⁸ Erklæringen omfattet områder innen handel, industrielt samarbeid, turisme, transport og i informasjonsutvikling. I forbindelse med interesseerklæringen ble en ad hoc komite opprettet for å bistå jugoslavene med markedsføringsproblemer i EFTA-land. Markedsføringsseminarer ble deretter arrangert for å hjelpe det jugoslaviske næringslivet til å forstå EFTA-landenes importregime og markedsmuligheter.³⁶⁹ Møtet EFTA-Jugoslavia i Bergen og arbeidet i etterkant viser hvor viktig EFTA vurderte samarbeidet med Jugoslavia å være.

Undertegnelsen av interesseerklæringen dannet grunnlaget for det videre samarbeidet mellom partene. Blant EFTA-landene ble det fattet interesse for den jugoslaviske erklæringen, men det var uenighet om hvor omfattende samarbeidet skulle være. Norge og Østerrike var de fremste pådriverne for et nært og bindende samarbeid, mens Sverige, Finland og Sveits var skeptiske og ønsket et løsere samarbeid.³⁷⁰

Østerrikes positive holdninger hadde åpenbare grunner. Av alle EFTA-land hadde Østerrike mest omfattende forbindelser med Jugoslavia.³⁷¹ Østerrike hadde derfor en klar økonomisk interesse av å lette handelen mellom EFTA og Jugoslavia. Kulturelt og geografisk var det også gode grunner for at østerrikske myndigheter støttet arbeidet for et nærere samarbeid. Ettersom deler av Jugoslavia hadde ligget i det som pre 1918 var Østerrike-Ungarn, var det sterke kulturelle bånd mellom landene, og den etnisk-nasjonale grensen mellom dem var til

---

³⁶⁷ UD, 52.4/64, 30.03.84, Bekkevold, Geir, *Forbindelsene EFTA- Jugoslavia*

³⁶⁸ UD, 52.4/64, 16.11.83, Husefjell, Børge, *De økonomiske forbindelser Norge- Jugoslavia*

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ UD, 52.4/64, 30.03.84, Bekkevold, Geir, *Forbindelsene EFTA- Jugoslavia*

³⁷¹ UD, 44.33/6/64, 04.06.81, usignert, *Jugoslavia - EFTA*

dels flytende. Det levde en liten østerriksk befolkning i Jugoslavia og en liten jugoslavisk grensebefolkning i Østerrike.³⁷² Forholdet mellom landene hadde imidlertid til tider vært anstrengt på grunn av diskriminering av disse etniske minoritetene.

Sverige og Sveits sin skepsis virker derimot noe overaskende ettersom de, sammen med Østerrike, pr. 1981 stod for 90% av samhandelen mellom EFTA og Jugoslavia.³⁷³ En mulig forklaring er at den totale handelen mellom EFTA og Jugoslavia var lite omfattende. I 1980 utgjorde den jugoslaviske importen fra EFTA-land 8,2% av Jugoslavias totalimport.³⁷⁴ Eksporten var enda mindre. Derfor var ikke Jugoslavia en attraktiv handelspartner, og disse 90% utgjorde ikke en stor del av verken Sveits eller Sverige sin totale utenrikshandel. Forholdet mellom Jugoslavia og Sverige var også noe anspent pga. den omfattende ustasjavirksomheten i svenske storbyer.³⁷⁵

Samtidig kan Jugoslavias strategiske rolle i den kalde krigen ha ført til en forsiktig politikk fra Sveits og Sveriges side. Begge land var opptatt av ikke å bli dratt inn i blokkkonfliktene og kan derfor ha sett det som problematisk å innlede et nært EFTA-forhold til Jugoslavia.

Det var flere grunner til at Jugoslavia søkte et nærere samarbeid med EFTA. For det første var det et sterkt jugoslavisk ønske om å utligne skjevheter i handelsbalansen med EFTA-landene.³⁷⁶ Jugoslavias handel med EFTA-land var preget av store eksportunderskudd.

Det kan også ha vært lettere for Jugoslavia ideologisk å forsvare og akseptere et nærere samarbeid med EFTA enn hva som var tilfelle med EF-samarbeidet.³⁷⁷ Jugoslavia hadde lenge arbeidet for et nærere samarbeid med EF. Denne tilnærmelsen var sterkt preget av realpolitikk. EF var et større marked enn EFTA, og EF-land som Vest-Tyskland, Frankrike og Storbritannia hadde langt større innflytelse enn noe medlem av EFTA. Derimot var det ideologisk vanskeligere for jugoslaviske myndigheter å forsvare et samarbeid med det overnasjonale og på mange felter tett integrerte EF. EFTA-tilknytning var mindre forpliktende

---

³⁷² Mønnesland, Svein, *Før Jugoslavia, og etter*, (Norge. Syppress Forlag, 1999, 4. utgave) s. 208-209

³⁷³ UD, 44.33/6/, 04.06.81, usignert, *Jugoslavia - EFTA*

³⁷⁴ Ibid.

³⁷⁵ Ustasja var en eksil-kroatisk terrorgruppe som særlig opererte i Vest-Tyskland og Sverige

³⁷⁶ UD, 11.7/84, 04.06.81, ikke undertegnet, UD 1. økonomiske kontor, *Jugoslavia- EFTA*

³⁷⁷ UD, 52.4/64, 30.03.84, Bekkevold, Geir, *Forbindelsene EFTA- Jugoslavia*

og omfattende,³⁷⁸ og flere av medlemslandene var nøytrale. Derfor var det av «politiske grunner» lettere å satse på et økt samarbeid med EFTA enn EF.³⁷⁹

Norske motiver

Det multilaterale samarbeidet mellom Norge og Jugoslavia innen EFTA ble av Jugoslavia betegnet som svært godt i 1986.³⁸⁰ Hvilke motiver hadde Norge for å arbeide for et nærere samarbeid mellom EFTA og Jugoslavia? Og hvor sentral var Norge i dette arbeidet?

I 1983 var Norge det eneste EFTA-landet som økte handelen med Jugoslavia. Det var fortsatt et handelsoverskudd i Norges favør, men det var minsket. Allerede i 1984 kunne man konstatere at Jugoslavia, for første gang siden 1973, hadde et eksportoverskudd med Norge.³⁸¹

En forklaring knytter seg til at norske myndigheter bekymret seg for Jugoslavias politiske uavhengighet. Jugoslavias handel med Østblokken og spesielt Sovjetunionen var tradisjonelt større enn med Vestblokken. Dette var et problem som hadde vedvart fra slutten på 1950-tallet og fram til 1986. Som nevnt kunne det få negative følger for Øst-Vest balansen og det internasjonale klimaet dersom Moskva oppnådde for stor økonomiske innflytelse i Jugoslavia.³⁸²

Samtidig uttrykte spesielt lederen for LOs internasjonale avdeling, Kaare Sandegren, bekymring for at Jugoslavias svake økonomi ville øke spenningene mellom de forskjellige etniske gruppene i Jugoslavia. Økonomiske forskjeller mellom republikkene var et økende problem. Sandegren mente det var en reell fare for at spenningene mellom de ulike nasjonalitetene i Jugoslavia kunne føre til en så alvorlig situasjon at regimet ville søke hjelp fra Sovjetunionen for å slå ned eventuelle opprør.³⁸³ Samarbeidet med EFTA kunne bidra til å bedre økonomien i landet, samtidig som det gav jugoslavene nok en forbindelse til Vest-Europa.

---

³⁷⁸ <http://www.efta.int/about-efta/european-free-trade-association> (lest 14.01.15)

³⁷⁹ UD, 52.4/64, 30.03.84, Bekkevold, Geir, *Forbindelsene EFTA- Jugoslavia*

³⁸⁰ UD, 52.4/64, 04.06.86, Julsrud, Janne og Strutz, Eva, 18. sesjon i den blandete norsk-jugoslaviske kommisjon

³⁸¹ UD, 52.11/64, 07.05.86, Baltzersen, Rolf, bakgrunnsnotat i forbindelse med statssekretær Frøysnes besøk i Jugoslavia 13- 15. januar 1986, *De økonomiske forbindelser og samhandel Norge- Jugoslavia*

³⁸² Ibid.

³⁸³ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderpartis saksarkiv, 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 396-5 Jugoslavia 1978-1985, 25.03.83, Sandegren, Kaare, *inntrykk om økonomi og selvstyresystem i Jugoslavia 8. – 12. november 1982*

Norges tradisjonelt gode forhold til Jugoslavia gav Norge en spesiell rolle i EFTA-Jugoslavia samarbeidet. Norge var det EFTA-landet med best politiske forbindelser med Jugoslavia. Selv om de økonomiske forbindelsene mellom de to land var forholdsvis liten, var det muligheter og interesse for videre utvikling på dette feltet. Samtidig var Norge det landet som hadde best forankring i Vestblokken. I motsetning til Sverige, Sveits og Finland, var landet NATO-medlem. Tolker man de norske bestrebelsene fra et NATO-perspektiv, blir det tydelig at Norge hadde større sikkerhetspolitisk interesse av å binde Jugoslavia til Vestblokken enn de nøytrale landene. Ambassadør Tore Bøgh konkluderte derfor med at Norge burde unytte sin posisjon for å bidra til økt samarbeid.

Det synes derfor naturlig at Norge med sine spesielt gode forbindelser på det politiske plan i Jugoslavia også til enhver tid er åpen for en utvidelse av samarbeidet i den økonomiske sektor.³⁸⁴

Et nært samarbeid mellom Jugoslavia og EFTA kunne også bidra til en gradvis liberalisering av den økonomiske politikken i Jugoslavia. Som nevnt i andre kapittel mente norske utenriksmyndigheter at jugoslavisk liberalisering og reform kunne få positive følger for det norsk-jugoslaviske forholdet. Innad i Jugoslavia la visstnok kroatisk og slovenske politikere vekt på at et økt samarbeid mellom EFTA og Jugoslavia kunne gi et «insitament til omstrukturering av jugoslavisk næringsliv»,³⁸⁵ noe som kunne bedre økonomien og minske jugoslavenes økonomiske avhengighet av Moskva.

Som et ledd i Bergenserklæringen fra 1983 ble det arrangert en jugoslavisk handelsmesse i Oslo i april 1986.³⁸⁶ Denne handelsmessen ble sett som viktig fordi den var en følge av et jugoslavisk initiativ. Ettersom messen fant sted i Oslo, kom Norges spesielle link til Jugoslavia tydelig fram. Norge var det første EFTA-landet som gjennomførte en slik handelsmesse.³⁸⁷ Også fra jugoslavisk hold ble det uttrykt stor tilfredshet med samarbeidet mellom Jugoslavia og EFTA,³⁸⁸ og Norge ble nevnt som en av de viktigste samarbeidspartnere.

Kort sagt arbeidet norske EFTA-aktører iherdig for et nærmere samarbeid med Jugoslavia. De fleste store EFTA-møtene som omhandlet samarbeidet med Jugoslavia ble da også holdt på

---

³⁸⁴ UD, 52.4/64, 08.02.82, Bøgh, Tore, *EFTA- Jugoslavia*

³⁸⁵ UD, 52.4/64, 02.04.84, Bekkevold, Geir, *Forbindelsene EFTA - Jugoslavia*

³⁸⁶ UD, 52.4/64, 12.05.86, Langeland, Knut, *De jugoslaviske forretningsdagene i Oslo*

³⁸⁷ Ibid.

³⁸⁸ UD, 52.4/64, 06.06.86, Julsrud, Janne, *18. sesjon i den blandete norsk-jugoslaviske kommisjon*

norsk jord. Møtet i Bergen i 1983 var det første EFTA-møtet på ministernivå og kommisjonsmøtet i Trondheim i 1986 var det første EFTA-møtet på parlamentarisk nivå mellom EFTA og Jugoslavia.³⁸⁹ Mengden dokumenter om dette temaet i norske arkiver understreker også at dette arbeidet ble høyt prioritert av norske myndigheter. Allikevel ser det ut som om den norske interessen minsket noe etter regjeringsskiftet i 1986 og videre ut på slutten av 1980-tallet. Mye tyder på at dette var grunnet den nye avspenningsfasen i Den kalde krigen.

Forholdet mellom EFTA og Jugoslavia stagnerte fra 1986. Også den norske generalsekretæren i EFTA, Per Kleppe, tilskrev det den internasjonale utviklingen. Tilnærmingen som hadde begynt mellom Øst og Vest ble trukket fram som en viktig faktor.³⁹⁰ Altså førte lavspenning nok en gang til at Jugoslavia ble mer perifer i Norges og andre vestlige lands utenrikspolitikk.

Norske utenriks- og handelsmyndigheter viste etter 1986 økende tegn til irritasjon og minskende interesse for Jugoslavias EFTA-arbeid. Det ble blant annet vist til at «Jugoslavia er lite flinke til å «følge opp» samarbeidstiltakene».³⁹¹ Jugoslavene selv syntes imidlertid fortsatt å ønske nærmere assosiering til EFTA, men dette stilte Sverige, Sveits, Finland og Island seg fortsatt imot. Fra norsk hold var man positivt innstilt til å vurdere et nærmere samarbeid, men kun om jugoslavene arbeidet mer «konkret og seriøst» med de aktuelle samarbeidsfeltene fra Bergenserklæringen.³⁹² Tiden var verken økonomisk eller politisk moden for et fullt jugoslavisk medlemskap, neppe heller en assosiering med EFTA.

Det politiske samarbeidet

I perioden 1981-86 var det en merkbar nedgangen i besøksvirksomhet mellom Oslo og Beograd. Grunnene for dette var flere, men spesielt to syntes åpenbare. For det første var de økonomiske problemene til Jugoslavia en viktig faktor. Jugoslaviske utenriksmyndigheter måtte kutte ned på reisevirksomheten sin for å spare penger.³⁹³ Blant annet måtte jugoslavene stille med færre representanter på NAM-toppmøtet i Delhi i 1981. Jugoslavia ble dermed ikke

---

³⁸⁹ UD, 34.4/64, 08.07.87, Andhøy, Egil, *EFTA – Jugoslavia. Bakgrunnsnotat*

³⁹⁰ UD, 34.4/64, 09.07.87, Hellstrøm, Aud, *Jugoslavia. Bakgrunnsnotat for statsminister Harlem Brundtlands samtale med den jugoslaviske president.*

³⁹¹ UD, 34.4/64, 08.07.87, Andhøy, Egil, *EFTA – Jugoslavia. Bakgrunnsnotat*

³⁹² Ibid.

³⁹³ Haberl, (1985) s. 278

representert i alle arbeidsgruppene på toppmøtet.³⁹⁴ Besparelsen førte også til en mer begrenset besøkskontakt med Norge. For det andre mistet Jugoslavia mye av sin internasjonale prestisje fordi denne hadde vært bundet til Titos person. Tito hadde også vært en pådriver for kontakten med Norge.³⁹⁵

Tradisjonelt hadde jugoslavene vært forsiktige i sin utenrikspolitikk for ikke å skape friksjon mellom de forskjellige republikkene. Generelt var de fattige republikkene mer sovjetvennlige. De rike republikkene var mer vestlig rettet. Å ta et alt for klart standpunkt i stormaktskonfliktene kunne true samholdet innad i Jugoslavia. Spesielt etter at Tito døde 4. mai 1980 ble jugoslavene ekstra vare på utenrikspolitikken de førte. Urolighetene internasjonalt og i Kosovo førte til at jugoslaviske utenriksmyndigheter gikk stille i de internasjonale gangene.

Også på norsk side ble de politiske forbindelsene med Jugoslavia trappet ned i denne perioden. Verken statsminister Willoch eller utenriksminister Stray besøkte Jugoslavia. Dette var utypisk for norske regjeringer i etterkrigstiden. Utenriksminister John Lyng, Dagfinn Vårvik og Knut Frydenlund hadde alle vært på besøk i Beograd. Per Borten var der to ganger, det samme var Odvar Nordli. Gro Harlem Brundtland var den siste norske statsminister pr. 1986 som hadde besøkt landet, da i 1981.

Før regjeringsskiftet sommeren 1981 var Gro Harlem Brundtland og forsvarsminister Thorvald Stoltenberg i Beograd. Den internasjonale situasjonen bekymret begge parter og ble diskutert. Tradisjonen tro ble i forkant av møtet likhetene i norsk og jugoslavisk utenrikspolitikk understreket, Tito ble hyllet, og Brundtland fremhevet at forholdet mellom de to land var godt og problemfritt. Solidariteten fra krigen ble også trukket fram.³⁹⁶ Det var med andre ord et møte som lignet de fleste tidligere besøk mellom lederne i de to landene. Sentimentalitet og tradisjon preget retorikken. Foruten en rekke formaliteter var det lite konkret som kom ut av møtene.

Da Kåre Willoch og Høyre (H) dannet regjering høsten 1981, så det ikke ut til å umiddelbart ha endret forholdet til Jugoslavia. DNAs interesse for det jugoslaviske system og tradisjonelt

---

³⁹⁴ Habermas, (1985) s. 278

³⁹⁵ Se feks. UD, 11.12/64, 11.12.75, Stenseth, D. *Samtale mellom utenriksminister Frydenlund og utenriksminister Minic 6. november 1975. bilaterale spørsmål*. UD, 5. politiske kontor

³⁹⁶ UD, 11.7/84, 10.06.81, ikke underskrevet, fortrolig melding, *momenter til statsminister brundtlands skaaltale ved middagen i beograd 16. 6. (5.-7. minutter)*

gode kontakt også på partinivå var imidlertid ikke til stede hos Høyre. Partiet hadde ingen ideologisk interesse for Jugoslavia. Sympatien for Jugoslavia i partiet var først og fremst knyttet til Beograds motvilje mot å underkaste seg Sovjetunionen. Det var således Jugoslavias strategiske rolle som bidro til en viss kontinuitet i forholdet. Men ettersom Jugoslavia ikke lenger hadde den samme sentrale utenrikspolitisk posisjon som det tidligere hadde hatt, ser det ut til at Willoch-regjeringen brydde seg minimalt om Jugoslavia i sin utenrikspolitikk.

Da den jugoslaviske utenriksministeren Lazar Mojsov besøkte Norge i september 1983, kunne han riktignok konstatere overfor utenriksminister Sverre Strøm at det ikke var noen betydelige problemer i det bilaterale forholdet. Norge ble sett på som et vennligsinnet land i Jugoslavia.³⁹⁷ På møtet ble særlig Øst-Vest forholdet diskutert. Strøm syntes svært interessert i å få en jugoslavisk vurdering av den internasjonale situasjonen. Afghanistan, den iran-irakiske krigen og atomvåpentrukkelsen ble diskutert.³⁹⁸ Mojsov ønsket å utvide handelskontakten med Norge, men noen konkrete tiltak ble ikke diskutert.

Ved en senere anledning uttalte Strøm seg svært positivt om samarbeidet med Jugoslavia. Da utenriksministeren ble intervjuet av den jugoslaviske avisen *Medjunarodna Politika* i 1985, understreket han at det bilaterale norsk-jugoslaviske forholdet fortsatt var meget godt. Samarbeidet innen KSSE, FN samt kulturutvekslingen ble trukket fram. Norsk-jugoslavisk samband (NJS) sin virksomhet ble understreket som spesielt viktig for det bilaterale forholdet.³⁹⁹ Allikevel ble det ikke foretatt flere ministerbesøk under Strøms tid som utenriksminister. Utenriksminister Lazar Mojsovs visitt i 1983 står som høydepunktet.

Menneskerettigheter i Jugoslavia

Det jugoslaviske regimet førte en forsiktig utenrikspolitikk, men politikken innad i Jugoslavia ble etter Titos død preget av tilstramninger. Den rettet seg ikke bare mot ustatene og protestanter i gatene. Også såkalte «muntlige forbrytelser» skulle straffes hardere.⁴⁰⁰

---

³⁹⁷ UD, 11.12/64, 07.09.83, usignert, UD 5. politiske kontor, *referat fra samtalen mellom utenriksminister Sverre Strøm og den jugoslaviske utenriksminister Lazar Mojsov i Oslo den 1. september 1983*

³⁹⁸ Ibid.

³⁹⁹ AAB, ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk samband, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1986, 20.03.85, «*Medjunarodna Politika*», Beograd 20. mars 198, *Intervju med utenriksminister Sverre Strøm, Norge: sikkerhet, nedrustning og fred*

⁴⁰⁰ AAB, ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk samband, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1985, 06.06.85, Johansen, Øyvind og Nygaard, Arnfinn, brev fra Amnesty international, *Kjære Osmund Faremo*

Den harde politikken ble i liten grad kommentert av norske politikere. Antagelig mente norske myndigheter at «ingen riktig vet hvem som vil tjene på økt spenning i dette hjørne av Balkan».⁴⁰¹ Det var følgelig best ikke å kritisere Jugoslavia for krast ettersom dette kunne skade det bilaterale forholdet. Selv USA nøyde seg med å forsiktig, under hånden, å nevne for myndighetene i Beograd at Jugoslavias «generelt positive» holdning til menneskerettigheter var grunnlaget for støtten Jugoslavia hadde i senatet og det amerikanske folk.⁴⁰² Heller ikke Beograds harde behandling av fredelige kroatiske dissidenter førte til internasjonale fordømmelser. Amerikanerne hadde politiske avtaler om militært samarbeid som de ikke ville sette i fare.⁴⁰³ Dette samarbeidet omfattet våpensalg til den jugoslaviske hæren.⁴⁰⁴ Norge, USA og Vesten forøvrig mente at disse interne problemene måtte jugoslavene løse selv uten innblanding fra utlandet.

Slik kommer det tydelig fram at Jugoslavias strategiske betydning i den kalde krigen ikke hadde forandret seg etter Titos død. Da det internasjonale spenningsnivået steg, ble det viktig å bevare Jugoslavias stilling som uavhengig.⁴⁰⁵ Det oppstod norsk og vestlig bekymring for at det nye styret ikke skulle klare å motstå sovjetisk press. En økende russisk innflytelse i Jugoslavia ville være uheldig ettersom landet fortsatte å «spille en sentral rolle for totalbalansen i Europa – i den vestlige vektskål», hevdet forsvarsminister Thorvald Stoltenbergs politiske sekretær Leonard Larsen i et notat fra 1981.⁴⁰⁶

Denne strategiske vurderingen og det tradisjonelt gode forholdet mellom Norge og Jugoslavia gjorde at norske myndigheter ble satt i en vanskelig posisjon da Amnesty International og norsk presse begynte å rette et kritisk søkelys på det jugoslaviske regimet for dets brudd på menneskerettighetene. Amnestykampanjen innledet en kampanje til støtte for politiske fanger i Jugoslavia 29. mai 1985.

Kampanjen rettet spesielt søkelys på situasjonen til jugoslaviske samvittighetsfanger. Flere sonet fengselsdommer som var ute av proporsjon med deres «forbrytelse». Forbrytelsene dreide seg ofte om distribuering og oppbevaring av «fiendtlig propaganda» eller uttalelser av

---

⁴⁰¹ UD, 11.7/84, 03.06.81, Larsen, Leonard og Bucher-Bohannassen, vedlegg «Jugoslavia – Ett år uten Tito», hentet fra *Statsminister Brundtlands besøk i Jugoslavia 17.- 19. juni 1981*,

⁴⁰² UD, 25.7/28, 16.06.81, Barkley, Richard C., confidential, *Dear Olav*

⁴⁰³ Ibid.

⁴⁰⁴ <http://www.reagan.utexas.edu/archives/reference/Scanned%20NSDDS/NSDD133.pdf> (23.03.15)

⁴⁰⁵ Intervju Svein Mønnesland, 29.01.15

⁴⁰⁶ UD, 11.7/84, 03.06.81, Larsen, Leonard og Bucher-Bohannassen, vedlegg «Jugoslavia – Ett år uten Tito», hentet fra *Statsminister Brundtlands besøk i Jugoslavia 17.- 19. juni 1981*,

såkalte regimefiendtlig natur. Ifølge Amnesty hadde 76% av dem som ble fengslet for politiske forbrytelser i 1983 blitt dømt for «muntlige forbrytelser».⁴⁰⁷

Den norske avdelingen i Amnesty tok kontakt med flere innflytelsesrike personer og organisasjoner i det norske samfunnet som hadde gode kontakter i Jugoslavia i håp om at de ville bidra i kampanjen. Både Osmund Faremo, leder i NJS, partisekretæren i DNA Ivar Leveraas og ledelsen i Landsorganisasjonen (LO) ble anmodet om å sende protestbrev til jugoslaviske myndigheter.

I denne forbindelse ble det trykket en rekke kritiske artikler i norsk presse. Den jugoslaviske ambassadøren i Oslo, Mesud Besniku, oppsøkte den norske utenriksråden Kjeld Vibe i juni 1985 for å diskutere den økende kritikken.⁴⁰⁸ Ambassadøren fryktet for det tradisjonelt gode jugoslaviske omdømmet i Norge om pressen og Amnesty fortsatte med sine skriverier.

På møtet ba ambassadøren om råd for å bedre omtalen av Jugoslavia i pressen. Han understreket at det i en multinasjonal stat som Jugoslavia noen ganger måtte tas i bruk harde midler for å bevare enhet og sikre systemets fremtid.⁴⁰⁹ Ambassadøren vurderte selv å ta kontakt med pressen for å forklare det jugoslaviske synet ytterligere, men ønsket utenriksrådets synspunkt. Utenriksråd Vibe forklarte at

Jugoslavia anses i Norge som en modell på et genuint alliansefritt land og som representant for en sosialisme med menneskelig ansikt. Man håpet derfor at Jugoslavia ville unngå tiltak som kunne gi grunnlag for kritikk.⁴¹⁰

I rapporten står det at ambassadøren «reagerte litt emosjonelt» på den siste kommentaren.⁴¹¹

LO bestemte seg for å støttet Amnestys kampanje. Kaare Sandegren arrangerte et møte med ambassadør Besniku 31. juli 1985 der de vanskelige forholdene jugoslaviske dissidenter levde under ble tatt opp.⁴¹² Spesielt fengslingen av fagorganiserte ble utsatt for kritikk av Sandegren. Ambassadør Besniku hevdet at Amnestys kampanje var spesielt rettet mot

---

⁴⁰⁷ AAB/ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk samband, D, korrespondanse 1970-1992, Korrespondanse 1985, 06.06.85, Amnesty International, Johansen, Øyvind og Nygaard, Arnfinn, *Kjære Osmund Faremo*

⁴⁰⁸ UD, 34.4/64, 18.06.85, Baltzersen, Rolf, *Jugoslavias ambassadør Mesud Besniku hos Utenriksråden 12. juni 1985. Amnesty-rapporten om Jugoslavia*. UD, 3. politiske kontor

⁴⁰⁹ Ibid.

⁴¹⁰ Ibid.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, 31.07.85, Sandegren, Kaare, *Besøk av jugoslavisk ambassadør Mesud Besniku*

Jugoslavia med det formål å endre systemet i landet. Han hevdet videre at Jugoslavia ikke var et like godt utviklet demokrati som Norge og måtte derfor noen ganger ta i bruk sterke midler for å hindre uroligheter. Sandegren uttrykte på sin side at han ikke tvilte på Amnesty troverdighet og avviste påstanden om at Amnesty var spesielt ute etter å endre det jugoslaviske systemet.⁴¹³

DNAs partisekretær Ivar Leveraas bidro også i kampanjen. Han sendte brev til ordføreren av Lubljana dr. Marjan Rozic i håp om at han kunne «do anything regarding this case».⁴¹⁴ Det vil si bedre situasjonen for politiske opposisjonelle.

Noen merkbare offentlige kritikk fra norske myndigheter uteble, men to nye og interessante trekk kom nå fram. For det første ble Jugoslavia kritisert fra flere hold i Norge.

Utenriksrådets kritiske kommentar, LOs møte med ambassadøren, DNAs brev og flere kritiske artikler i norsk presse viser at Amnesty klarte å skape et kritisk norsk blikk på det jugoslaviske systemet. For det andre gav jugoslaviske utenriksmyndigheter for første gang uttrykk for at de var bekymret for den jugoslaviske enheten og brukte dette som legitimering for sine handlinger.

Urolighetene innad i Jugoslavia eskalerte mot slutten av 1980-tallet. Dette førte til at det kom flere kosovoalbanske flykninger til Skandinavia i 1987. De fleste kom til Norge via Sverige som ikke gav dem politisk asyl. Heller ikke i Norge fikk de flyktningstatus.⁴¹⁵ Amnesty kritiserte norske myndigheter for dette, men til ingen nytte. Organisasjonen og kosovoalbanerne selv påstod at de ville bli utsatt for overgrep om de ble sendt tilbake. Jugoslaviske myndigheter hevdet på sin side at kosovoalbanerne kunne som alle andre jugoslaviske borgere reise uten restriksjoner fram og tilbake over grensen. Noen form for etnisk diskriminering forekom ikke ifølge myndighetene.

Norske myndigheter gav ikke flyktningene politisk asyl fordi Jugoslavia ble sett på som «et relativt åpent samfunn» hvor forfølgelse var lite sannsynlig. De interne tumultene ble heller ikke sett på som en konflikt mellom myndighetene og kosovoalbanerne, men snarere som en

---

⁴¹³ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, 31.07.85, Sandegren, Kaare, *Besøk av jugoslavisk ambassadør Mesud Besniku*

⁴¹⁴ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderparti, saksarkiv 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia 1978-1985, 25.03.85, Leveraas, Ivar, *Dear Mr. Rozic*

⁴¹⁵ UD, 34.4/64, 17.10.88, Kvile, Robert, *Møte mellom Utenriksråden og lederen for Vest-Europa-avdelingen i Jugoslavias utenriksministerium, ambassadør Ivan Ivekovic*

etnisk konflikt mellom kosovoalbanerne og serberne. Jugoslaviske myndigheter gav uttrykk for at det ville være problematisk om Norge innvilget politisk asyl til jugoslaviske borgere.⁴¹⁶

Her var ikke Norge i en særstilling. I følge norske myndigheter var de fleste vesteuropeiske land ikke villige til å gi kosovoalbanerne politisk asyl selv om de (uspesifikt hvilke vestlige land) også kritiserte jugoslavene for brudd på menneskerettighetene.⁴¹⁷

NJS derimot toet sine hender for de jugoslaviske overgrepene. Da Amnesty tok kontakt med NJS sommeren 1985 og viste til at en «henvendelse fra deres organisasjon vil tillegges vekt av de jugoslaviske myndigheter»,⁴¹⁸ førte henvendelsen ikke til noen umiddelbar reaksjon. Sambandet svarte ikke før i september, og svaret var negativt. Sambandet var en upolitisk organisasjon og ønsket derfor ikke å ta stilling i saken. Det sentrale arbeidsutvalget så ingen grunn til å vike fra dette prinsippet i den nevnte sak.⁴¹⁹

Professor i slaviske språk Svein Mønnesland mener mange nordmenn, spesielt medlemmer av NJS, hadde et rosenrødt bilde av Jugoslavia. Derfor ønsket de ikke å ta stilling til at regimets motstandere og kritikere ble utsatt for trakassering og undertrykkelse.⁴²⁰ Det at sambandet var tause for den økende undertrykkelsen av dissidenter i Jugoslavia, var en av grunnene til at Mønnesland forlot det.⁴²¹

Vennskapssambandene og det norsk hus i Gornji Milanovac

Den nye borgerlige samlingsregjeringen var tydelig tilfreds med arbeidet vennskapssambandene utrettet. Da den nye kulturavtalen mellom Norge og Jugoslavia ble lagt fram i 1983, fikk de to sambandene rosende omtale.⁴²² Det ble spesielt lagt vekt på det arbeidet sambandene gjorde for å bidra til kulturell utveksling og mellommenneskelig

---

⁴¹⁶ UD, 11.7/138, 14.10.87, Wibe, Odd, Bakgrunnsnotat: Utenriksminister Stoltenbergs besøk i Jugoslavia, 5.-6. november 1987, *Bilaterale spørsmål. Søknader om asyl i Norge fra jugoslaviske statsborgere*

⁴¹⁷ UD, 34.4/64, 08.07.87, Nordsletten, Øyvind, *Statsminister Gro Harlem Brundtlands samtale med jugoslavias president 10.7.1987, - bakgrunns materialet*

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ AAB/ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk samband, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1985, 12.09.85, sentrale arbeidsutvalg sekretær, *Amnesty international*

⁴²⁰ Intervju Svein Mønnesland 29.01.15

⁴²¹ Ibid.

⁴²² AAB/ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk samband, D, korrespondanse 1970-1992, korrespondanse 1983, 09.12.83, usignert, *Søknad om økonomisk støtte til Norsk-jugoslavisk sambands arbeid*

forståelse. Kulturavdelingen i Utenriksdepartementet ønsket derfor et tettere samarbeid mellom NJS og Utenriksdepartementet i utformingen av det nye kulturprogrammet for perioden 1986-88. NJS etterlyste mer midler og et konkret program som satte krav til både norske og jugoslaviske myndigheter.

NJS fikk både økonomisk støtte og samarbeidet med regjeringen om kulturavtalen. Dette tyder på at sambandet fortsatt hadde betydelig innflytelse på det mellomfolkelige og kulturelle norsk-jugoslaviske forholdet. Samtidig viser det at kulturutvekslingen med Jugoslavia ble gitt ny oppmerksomhet av Willochregjeringen.

Med statlig støtte kunne NJS på midten av 1980-tallet intensivere sitt arbeid. Det største prosjektet var byggingen av «det norske hus» i den serbiske byen Gornji Milanovac. Dette skulle bli det største samarbeidsprosjektet mellom NJS og JNS.⁴²³ Ideen til prosjektet kom på landsmøtet i NJS i 1984.⁴²⁴ Tanken var å bygge et hus som smeltet sammen norsk og jugoslavisk kultur. Derfor ble huset en mellomting av et norsk vikingskip og en gammel serbisk skysstasjon.⁴²⁵

I 1986 sendte sambandets ledelse ut forespørsler til det norske kongehuset, regjeringen, LO og utallige norske kommuner om å bidra økonomisk. Det ble regnet ut at man trengte om lag en million kroner for å realisere bygget.⁴²⁶ Det ser ut til at flere av de forespurte var positive til dette initiativet. Kongen sendte sine beste hilsener til sambandet. Regjeringen, fylkeskommuner, samt en stor innsats blant flere av sambandets medlemmer, gjorde sitt til at prosjektet ble realisert. Verdt å merke seg er det at noe støtte fra regjeringen først kom etter at Gro Harlem Brundtland tok over som statsminister høsten 1986.⁴²⁷

Huset stod ferdig i 1987. På åpningsdagen var 20.000 mennesker møtt fram. Blant disse var 100 norske. Kulturminister Halvard Bakke var tilstede, noe som viser hvor stor betydning norske myndigheter gav åpningen av huset.⁴²⁸ Dette var slettes ikke merkelig ettersom bygningen ble et symbol på det gode forholdet mellom Norge og Jugoslavia.

---

⁴²³ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (Lest 22.01.15)

⁴²⁴ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/vennskapshuset.php> (lest 22.01.15)

⁴²⁵ Ibid.

⁴²⁶ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, 01.07.86, Oxholm, Svein Erik, *Norsk-jugoslavisk samband – Søknad om bevilgning til vennskapshus under oppførelse i Gornji Milovac*

⁴²⁷ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/vennskapshuset.php> (Lest 09.02.15)

⁴²⁸ Ibid.

JNS hadde i likhet med NJS mindre oppslutning på 1980-tallet. Allikevel ble det jugoslaviske sambandet beskrevet som populært. Dette skyldtes en genuin interesse for Norge og takknemlighet for den hjelp nordmenn ytet jugoslaviske krigsfanger under krigen.

Men dels er det nok også et uttrykk for et slags latent behov for å kunne samles om – og begeistres over – noe som går ut over de etterhvert nokså trettende klisjeer fra Jugoslavias politiske vokabular.⁴²⁹

Dette hevdet ambassadør Tore Bøgh i 1982. Han mente at det foregikk en «Norges-dyrkelse» i Jugoslavia på denne tiden.⁴³⁰ Skolebarn lærte om nordmenns rolle som støttespillere under siste verdenskrig. Jugoslaviske kor lærte seg «Ja vi elsker». Sambandet ble av Bøgh sammenlignet med speiderbevegelsen. Hele bedrifter ble samlet meldt inn. Medlemstallet i JNS i 1982 lå på rundt 15.000.⁴³¹ Til sammenligning hadde NJS få medlemmer, mellom 200 og 900 gjennom hele sambandets virketid.

Det jugoslaviske sambandet var imidlertid under streng kontroll av regimet. De sentrale stillingene ble besatt av partimedlemmer. Bøgh var heller ikke i tvil om at etterretningspersonell deltok i møtevirksomheten.⁴³² Dette viser at det var stor forskjell på det norske og det jugoslaviske sambandet både når det gjaldt oppslutning og funksjon.

Minskende interesse for selvforvaltningssystemet

Som vi så i kapittel to hadde samarbeidet mellom den norske og jugoslaviske landsorganisasjonen blitt forsøkt utbygget på midten og slutten av 1970-tallet. Det reiste fortsatt norske LO-delegasjoner til Jugoslavia for å delta på kongresser og bedriftsbesøk. Formålet var å vurdere selvforvaltningssystemet.

I 1982 dro en LO-delegasjon som bestod av LO-leder Tor Halvorsen, sekretær Yngve Hågensen og leder for internasjonal avdeling Kaare Sandegren til den jugoslaviske landsorganisasjonens (CTUY) kongress.⁴³³ Formålet med reisen var å foreta en grundig studie av det jugoslaviske selvforvaltningssystemet og hvordan det fungerte i praksis. Derfor skulle

---

⁴²⁹ UD, 34.4/64, 30.07.82, Bøgh, Tore, fortrolig meld., *Norge - Jugoslavia*

⁴³⁰ Ibid.

⁴³¹ Ibid.

⁴³² Ibid.

⁴³³ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderparti, saksarkiv 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia 1978-1985, 25.03.83, Sandegren, Kaare, *Inntrykk om økonomi og selvstyresystem i Jugoslavia*

delegasjonen besøke to bedrifter og samtale med ledelsen, kommuneansatte og faglige representanter.

Mens tidligere LO-delegasjoner hadde sett på selvforvaltningssystemet med en viss sympati, ble det nå konstatert at systemet var ineffektivt og direkte ødeleggende for den jugoslaviske økonomien og samfunnet. Denne vurderingen hadde gradvis kommet til syne i LO allerede i skiftet mellom 1970- og 80-tallet. Systemet i seg selv var fint på papiret, men viste seg i praksis for innviklet og ineffektivt. Svindel og utnytting forekom ofte, og det virket ikke som om jugoslavene selv forstod systemet. Dette, sammen med et tungrodd byråkrati, førte til økende misnøye i det jugoslaviske arbeidslivet. Arbeidsløsheten tiltok og levestandarden sank. Den økonomiske avstanden mellom de forskjellige republikkene økte, og uroligheter innad i Jugoslavia forekom oftere.

Kaare Sandegren fryktet at Jugoslavia kunne bli et nytt Polen, vanstyrt og kriserammet.⁴³⁴ Hans inntrykk sammenfaller med hva anonyme kilder innen LO hevdet i 1983.

[Selvforvaltningssystemet] gjenspeiler på en måte de sydeuropeiske folkeslags hang til å fatte store, pompøse vedtak, som kanskje aldri lar seg gjennomføre, selv med beste vilje.⁴³⁵

Det ble også registrert at arbeiderne ikke hadde noen reell makt, og dette til tross for at det jugoslaviske selvforvaltningssystemet skulle være basert på styring nedenfra.

«Ansvarsforholdet er pulverisert fra øverst til nederst», hevdet Kaare Sandegren.⁴³⁶

Slik ble 1982-83 en brytningsperiode for hvordan den norske arbeiderbevegelsen vurderte det jugoslaviske politiske og økonomiske systemet. Innad i LO var det flere på 1970-tallet som kunne tenke seg å ta i bruk aspekter ved selvforvaltningssystemet i Norge.⁴³⁷ Disse tankene ble helt skrinlagt på 1980-tallet.

Heller ikke den politiske interessen for Jugoslavia var like stor som tidligere blant norske partier, men noe kontakt var det fortsatt. Det jugoslaviske kommunistforbundet (SKJ) inviterte både Sosialistisk Venstreparti (SV), Arbeiderpartiet (DNA) og Norges

---

⁴³⁴ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderparti, saksarkiv 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia 1978-1985, 25.03.83, Sandegren, Kaare, *Inntrykk om økonomi og selvstyresystem i Jugoslavia*

⁴³⁵ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, januar 1983, usignert, fortrolig notat, *Notat om Jugoslavia*

⁴³⁶ Ibid.

⁴³⁷ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1972-1980, 05.03.76, Sandegren, Kaare, *Dear Zaklen Ruso*

Kommunistiske Parti (NKP) til å gjeste den 13. partikongressen 25. juni 1986.⁴³⁸ Det er ingen kilder som omtaler noen norsk deltagelse. Forbindelsene som ble opprettholdt var da av et betraktelig mindre omfang enn tidligere. Også den partipolitisk interessen for det jugoslaviske politiske og økonomiske systemet var forsvunnet.

Var det noen norsk bekymring for oppløsning?

Det hadde lenge vært en generell bekymring for en mulig jugoslavisk oppløsning hos norske utenriksmyndigheter. Denne bekymringen fantes også hos andre vestlige myndigheter. Titos død hadde vært fryktet lenge. Det var flere som tvilte på motstandsdyktigheten mot Sovjetunionen og evnen til å holde landet samlet uten Titos lederskap. Kaare Sandegren, leder av internasjonal avdeling i LO, gjorde i 1982 LO-ledelsen oppmerksom på problemer som kunne utvikle seg i Jugoslavia. Dersom regimets makt ble utfordret nedenfra, var Sandegren bekymret for at «pampene» skulle be om sovjetisk militærstøtte for å opprettholde makten.⁴³⁹ Da ville Jugoslavia utvilsomt havne under Moskvas innflytelse. De tiltakende internasjonale spenningene og den vanskelige situasjonen innad i Jugoslavia gjorde Sandegrens vurdering høyst aktuell.

Sandegren bekymret seg også for at stagnasjonen i jugoslavisk økonomi og arbeidsliv skulle gjøre det vanskelig å holde landet samlet. Regimetoppene var avhengige av å opprettholde selvforvaltningssystemet, men den eneste muligheten for bedring av økonomien syntes å være en systemendring.⁴⁴⁰ Sandegren fikk dette opplyst fra flere jugoslaviske kilder LO-delegasjonen var i kontakt med på sin rundreise i Jugoslavia. Slik Sandegren og LO så det, måtte vesteuropeiske politiske og økonomiske institusjoner umiddelbart bidra til å støtte opp under reformarbeidet så vel i de rike nordlige republikkene som i de fattige sørlige. Man måtte også stimulere til mulighet for økt politisk deltagelse fra jugoslaviske borgere.⁴⁴¹ En slik vestlig hjelpeaksjon var en viktig forutsetning for å hjelpe jugoslavene ut av krisen og motvirke oppløsningstendenser.

---

⁴³⁸ Aftenposten, 26.06.86, Savik, Stein, *Svært uvanlige toner på partikongressen i Jugoslavia: «stor misnøye i massene»*

⁴³⁹ AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderparti, saksarkiv 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia 1978-1985, 25.03.83, Sandegren, Kaare, *Inntrykk om økonomi og selvstyresystem i Jugoslavia*

⁴⁴⁰ Ibid.

⁴⁴¹ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, januar 1983, usignert, fortrolig, *Notat om Jugoslavia*

Norge bidro som nevnt positivt til samarbeidet EFTA-Jugoslavia, men ellers var det ikke noe vektlegging av liberalisering i Jugoslavia fra norske myndigheter. Det ble imidlertid gjort noen forsøk på å styrke norske forbindelser til de fattige republikkene og autonome provinsene sør i Jugoslavia. Et eksempel var Vera Fabrikkers samarbeid med bedriften Metohija fra Kosovo. Det dreiet seg om et prestisjefullt irrigasjonsprosjekt i Kosovo i 1983 som var finansiert av Verdensbanken.⁴⁴² I forbindelse med prosjektet understreket ambassadør Bøgh ikke bare de generelt gode norsk-jugoslaviske forbindelsene. Også forholdet mellom Norge og den autonome provinsen Kosovo ble beskrevet som «excellent».⁴⁴³ Den norske handelen var fortsatt rettet hovedsakelig mot skipsindustrien. Da var det Kroatia som var den mest attraktive handelspartneren, og Zagreb var følgelig blitt det sentrale stedet for norske delegasjonsbesøk. Her kunne også norske besøkende på 1980-tallet merke de tiltagende spenningene mellom provinsene.

Blant kroatene var det mange som ytret ønske om en selvstendig stat. Kroatenes situasjon ble forklart for norske besøkende med å sammenligne Kroatias stilling med den norske før unionsoppløsningen i 1905.⁴⁴⁴ Kroatene, i likhet med slovenerne, hadde et bruttonasjonalprodukt pr. innbygger som tålte sammenligning med vesteuropeiske land. Slik kunne befolkningen her klare seg selv.

Disse besøksinntrykkene, sammen med økende religiøse og etniske konflikter, var grunnen til den økende bekymringen hos norske utenriksmyndigheter og sentrale aktører i arbeiderbevegelsen. Allikevel er det lite som tyder på at norske politikere og faglige ledere anså en borgerkrig som nært forestående.

---

⁴⁴² UD, 52.4/64, 11.02.83, Bøgh, Tore, vedlegg, *Irrigasjonsprosjekt i Kosovo*

⁴⁴³ Ibid.

⁴⁴⁴ ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988, januar 1983, usignert, fortrolig, *Notat om Jugoslavia*

Oppsummering

Handelssamkvemmet tiltok i styrke i denne perioden. Lån og kreditter ble gitt av den norske stat, samtidig som den norske regjeringen var positiv til å øke handelen. Det var imidlertid misnøyen med det koreanske markedet blant norske skipsredere, ikke tiltak fra norske handelsmyndigheter, som var den utløsende årsaken til økningen i samhandelen. Da norske redere begynte igjen å kontrahere skip i stor skala ved jugoslaviske verft. Slik ser vi at det i større grad enn tidligere var økonomiske, snarere enn politiske grunner som førte til vekst i den bilaterale handelen.

Det norsk-jugoslaviske EFTA-samarbeidet var imidlertid klart politisk motivert. Norske EFTA-myndigheter, med generalsekretær Per Kleppe i spissen, jobbet iherdig for å knytte Jugoslavia nærmere til handelsorganisasjonen. Hensikten var å redusere sovjetisk innflytelse på jugoslavisk økonomi og føre Jugoslavia nærmere Vest-Europa. Da spenningene i Europa begynte å avta på midten av 1980-tallet, minsket den norske EFTA-interessen for Jugoslavia.

Slik ser vi at det økonomiske samarbeidet nå tok to former. I det bilaterale handelsforholdet mellom Norge og Jugoslavia var det i økende grad økonomisk interesse fra norske skipsredere som førte til økt samhandel. På det multilaterale plan veide imidlertid politiske motiver tyngst for norske myndigheter og EFTA-aktører.

Willochregjeringenes syn på Jugoslavia skilte seg lite fra tidligere. Utenriksminister Sverre Strøm uttrykte seg positivt om jugoslavenes selvstendige politikk og landets samarbeid med Norge. Allikevel var nedgangen i statsbesøk påfallende og representerte et markant brudd med perioden fram til regjeringsskiftet i 1981, og perioden som fulgte etter Willochregjeringen gikk av høsten 1986. Bortsett fra Sverre Strøm hadde alle utenriksministre fra John Lyng i 1965 til Thorvald Stoltenberg i 1987 besøkt Jugoslavia. De borgerlige regjeringene hadde ikke den samme tradisjonen for kontakt med Jugoslavia som regjeringer ledet av Arbeiderpartiet. Kontakt ble heller ikke oppfattet som like nødvendig som tidligere ettersom Jugoslavias strategiske rolle i norsk utenrikspolitikk minsket.

I perioden 1981-86 mistet forøvrig LO og DNA mistet sin interesse for jugoslavenes økonomiske og politiske system. Den økonomiske krisen viste hvor ineffektivt og fastlåst styresettet var blitt etter Titos død. En rekke menneskerettighetsbrudd bidro til ytterligere dårlige forbindelser. På 1980-tallet var det først og fremst NJS som opprettholdt den tradisjonelt tette organisatoriske forbindelsen mellom de to land.

Spesielt innen LO-ledelsen var det økt bekymring for Jugoslavias selvstendighet. Den krisepregete økonomiske situasjonen og økende regionale og sosiale forskjeller ble særlig trukket fram som urovekkende. Det var primært Sovjetunionens rolle i en eventuell krisesituasjon eller borgerkrig som bekymret norske aktører. Når en ny lavspenningsfase i den kalde krigen ble innledet i 1985 avtok de norske bekymringene for Jugoslavia.

Konklusjon

Utvikling 1965-86

Problemstillingen denne oppgaven har forsøkt å finne svaret på, er hvordan det norsk-jugoslaviske forholdet utviklet seg i perioden 1965-86. Ønsket har vært å avdekke i hvilken grad indrepolitiske og utenrikspolitiske begivenheter, tendenser og endringer påvirket forholdet. Et annet sentralt spørsmål som har blitt stilt, er i hvilken grad det norsk-jugoslaviske forholdet kan karakteriseres som et «special relationship»?

For best mulig å svare på disse spørsmålene har det blitt spesielt fokusert på de norske regjeringsskiftene, reformprosessene i Jugoslavia, det internasjonale spenningsnivået og hvordan disse faktorene påvirket de politiske, økonomiske, kulturelle og mellomfolkelige forbindelsene. Det norsk-jugoslaviske forholdet har også blitt sammenlignet med andre vestlige lands forhold til Jugoslavia der dette har vært naturlig for å belyse hva som skilte Norge ut.

Det norsk-jugoslaviske samarbeidet var preget av svingninger i perioden 1965-86. Samarbeidet kunne styrke seg på et område samtidig som det minsket på et annet, noe som gjør det vanskelig å påvise en tydelig utviklingstrend.

Funnene i oppgaven tyder på at de norske regjeringsskiftene i liten grad påvirket den norske jugoslaviapolitikken. Som vi har sett, var det norsk-jugoslaviske forholdet på sitt mest omfattende under den borgerlige Bortenregjeringen. Dette kan virke paradoksalt ettersom denne regjeringen ikke hadde noen ideologiske bånd til det jugoslaviske regimet, og de borgerlige partiene hadde ikke noen tradisjon for kontakt med Jugoslavia slik Arbeiderpartiet (DNA) hadde. Allikevel var både statsminister Per Borten og utenriksminister John Lyng svært positive til Tito og det jugoslaviske systemet. Derfor kan det hevdes at den norske jugoslaviapolitikken var lite preget av partipolitikk. Den norske utenrikspolitikken var generelt basert på tverrpolitisk enighet, og den endret seg lite etter at de borgerlige partiene tok over regjeringsmakten fra DNA i 1965. Denne tendensen fortsatte også under den borgerlige Korvaldregjeringen, hvor spesielt utenriksminister Dagfinn Vårvik uttalte seg positivt om Jugoslavia.

Om partipolitikk hadde vært en viktig drivkraft, ville det vært nærliggende å tro at forholdet ville tatt seg ytterligere opp med DNA i regjering, men under Trygve Brattelis andre periode som statsminister stagnerte de politiske forbindelsene til Jugoslavia. Også samhandelen sank, spesielt den jugoslaviske eksporten, uten at det ble tatt grep fra norsk side for å motvirke denne nedgangen. Norske myndigheter var ikke like villige til å tilrettelegge for jugoslavisk handel som tidligere. Den negative tendensen i samhandelen fortsatte under Odvar Nordli. Dette hadde lite å gjøre med at DNA satt i regjering. Det offisielle norske synet på Jugoslavia var uforandret. Samarbeidet stagnerte fordi det internasjonale tøværet bidro til at Jugoslavias strategiske rolle i norsk utenrikspolitikk ble mindre viktig enn tidligere.

Allikevel kan de hyppige ministerbesøkene i perioden 1977-81 være et uttrykk for den tradisjonelt gode kontakten mellom DNA og det jugoslaviske regimet. Disse møtene fikk imidlertid få konkrete resultater og synes ikke å bli tillagt samme betydning som tidligere. Derfor er det spesielt at man fra norsk side fortsatte å sende og ta imot regjeringsmedlemmer i det omfanget man gjorde. Det er nærliggende å anta at ministerutvekslingen ville vært lavere i samme periode om Norge hadde vært styrt av en borgerlig regjering.

I lys av denne antagelsen har vi sett at ministerutvekslingen sank betraktelig under Willochregjeringene. Den reduserte utvekslingen syntes ikke å ha vært resultat av en bevisst politikk. De borgerliges vurdering av Jugoslavia var i stor grad lik deres forgjengere. De færre regjeringskontaktene var mer en følge av at Jugoslavias betydning i norsk utenrikspolitikk hadde sunket ytterligere siden 1970-tallet. De borgerlige var ikke interesserte i kontakt for kontakten skyld og prioriterte isteden andre land.

Slik ser vi at det i stor grad var Jugoslavias *strategiske* stilling i norsk utenrikspolitikk som påvirket intensiteten på det bilaterale forholdet, ikke norsk partipolitikk.

Den jugoslaviske innenrikspolitikken virket i større grad inn på norske vurderinger, men var heller ikke avgjørende. Reformprosessene på midten av 1960-tallet førte til norsk interesse og støtte. Reformprosessene ble sett på som et uttrykk for en jugoslavisk vestvending, noe som alltid fikk støtte blant norske politikere uansett parti. Et tilbakeslag for den jugoslaviske reformbevegelsen kunne skade den positive utviklingen i Østblokken på 1960-tallet. Den jugoslaviske grunnloven fra 1974 vekket politisk oppmerksomhet i Norge, særlig i Landsorganisasjonen og Arbeiderpartiet. Denne interessen var av ideologisk art. Det fantes ingen tilsvarende interesse på borgerlig side.

Jugoslaviske menneskerettighetsbrudd, blant annet hard undertrykkelse av enhver form for opposisjon, ble ikke utsatt for nevneverdig kritikk fra norsk hold. Norske politikere var i det hele tatt svært forsiktige med å kritisere Jugoslavias innenrikspolitikk. Innblanding i indre jugoslavisk forhold kunne i verste fall bli tolket som en krenkelse av landets suverenitet, og dermed få negative konsekvenser for det bilaterale forholdet som helhet. Samtidig bidro den strenge innenrikspolitikken i Jugoslavia til å holde landet samlet. Dette var i vestlig, dermed også norsk, interesse.

Det internasjonale politiske klimaet hadde størst innvirkning på det norsk-jugoslaviske forholdet. Dette kommer klart fram under intervensjonen i Tsjekkoslovakia. 1968 var et brytningsår i så måte. Etter intervensjonen ble det tatt grep fra begge sider for å styrke de bilaterale forbindelsene på en måte som var uten sidestykke i norsk-jugoslavisk historie. Kontakten ble intensivert nær sagt på alle plan. Samhandelen økte raskt, Otto Grieg Tidemand dro som første forsvarsminister fra et NATO-land på offisielt besøk til Beograd og Jugoslavisk-norsk samband (JNS) ble stiftet. Den restriktive norske NATO-politikken, samt landets rolle som småstat med få maktpolitiske ambisjoner, førte til mindre skepsis fra Sovjetunionens side da jugoslaviske myndigheter søkte mer kontakt med Norge. Samtidig gav det norske NATO-medlemskapet gav Jugoslavia en indirekte forbindelse til alliansen. Fra norsk side sendte utvidete kontakten med Jugoslavia signaler til omverdenen om at to land kunne samarbeide på tross av ideologiske skillelinjer.

Tøværet som satte inn mot midten av 1970-tallet førte imidlertid til reduserte politiske og økonomiske forbindelser. Lavspenning minsket Jugoslavias strategiske posisjon i internasjonal politikk og dermed også i norsk utenrikspolitikk. Ettersom norske skipskontraheringer uteble, sank samhandelen betraktelig. Ulike handelstradisjoner bidro i tillegg til misforståelser og frustrasjon på begge sider, noe som skadet det bilaterale forholdet. Da Jugoslavias strategiske rolle ble svekket, minsket også den norske interessen for å tilrettelegge for økt handel.

På 1980-tallet minsket den norske interessen for Jugoslavia ytterligere. Ministerutvekslingen sank til et bunnivå under Willochregjeringene. De borgerlige virket mindre opptatt av å opprettholde den tidligere omfattende ministerutvekslingen. Samarbeidet innen handel tok seg imidlertid opp. Det blir hevdet i kapittel fire at det primært var økonomiske, ikke politiske motiver som lå til grunne. Den norsk-jugoslaviske samhandelen økte ytterligere i 1985 og

1986. Dette tyder på at de internasjonale spenningene i første halvdel av 1980-tallet ikke påvirket den norsk-jugoslaviske samhandelen.

Det økonomiske samarbeidet på det multilaterale plan var imidlertid politisk motivert. Dette kommer klart fram i det norsk-jugoslaviske EFTA-samarbeidet. Norske EFTA-aktører viste først interesse for Jugoslavias samarbeidsønsker etter at spenningene mellom Øst og Vest tiltok på begynnelsen av 1980-tallet. Samtidig opprettholdt den norske EFTA-delegasjonen sine bestrebelser for økt samarbeid med Jugoslavia til tross for skepsis fra flere EFTA-medlemsland. På samme måte minsket det norske engasjementet for økt EFTA-samarbeid med Jugoslavia da det internasjonale klimaet bedret seg etter 1985.

Den økonomiske utviklingen i perioden 1981-86 kan til dels sies å være et brudd med perioden 1950-65. Ragnar Moen fremhever at Norge utelukkende hadde politiske motiver når norske handelsmyndigheter tilrettela for økt norsk-jugoslavisk handel.⁴⁴⁵ Det økonomiske forholdet i perioden 1965-86 fulgte til dels samme mønster, men gjennomgikk også en klar forandring. I etterkant av Tsjekkoslovakiskrisen ser vi at det økonomiske samarbeidet ble styrket. Her lå det åpenbart politiske motiver til grunne. Når det gjaldt det omfattende samarbeidet innen skipsindustri, ble det utløst av genuin økonomisk interesse uten underliggende sikkerhetspolitiske motiver. Skipshandelen tok imidlertid slutt i 1973. Da norske redere så etter nye markeder da prisen ved koreanske verft steg på begynnelsen av 1980-tallet, falt valget igjen på Jugoslavia. På denne tiden var det lite statlig kontakt mellom Norge og Jugoslavia. Dette viser at det var økonomiske, ikke politiske motiver som lå til grunn for gjenopptakingen av skipshandelen.

Et «special relationship»?

Det kan være problematisk å karakterisere et mellomstatlig forhold som spesielt. Alle slike forhold kan ses som spesielle hver på sin måte. Det er derfor viktig å sette den norsk-jugoslaviske forbindelsen inn i en større helhet. Norges samarbeid med USA og NATO-landene var langt mer omfattende. Disse var viktigere i norsk utenrikspolitikk enn Jugoslavia. Det samme gjaldt for Norges relasjoner til de nordiske landene. Av de østeuropeiske statene var Sovjetunionen viktigst.

---

⁴⁴⁵ Moen, Ragnar, *Østenfor Vest og vestenfor Øst. Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965*, (Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo, 1997) s- 157-158

Det samme gjaldt for Jugoslavia. Forholdene til nabolandene, supermaktene og medlemslandene i De alliansefrie statene (NAM), samt Vest-Tyskland, var de mest omfattende.

Disse nære tilknytningene lar seg imidlertid forklare ut ifra alliansetilhørighet, naboskap, ideologiske likheter og økonomiske samarbeid. Noe lignende grunnlag var det ikke for kontakten mellom Norge og Jugoslavia. Landene lå langt fra hverandre både geografisk, kulturelt og ideologisk, samtidig som samhandelen var forholdsvis liten. Det til tider så omfattende samarbeidet ble med dette spesielt i seg selv.

Den fysiske avstanden hindret uoverensstemmelser om geografiske og etniske grenser, noe som preget Jugoslavias forhold til sine naboland. Samarbeid på tvers av kulturelle og ideologiske skillelinjer gjenspeilte både Jugoslavia og Norges brobyggingsambisjoner, med sikte på å fremme fred og forståelse.

Norges rolle som brobygger mellom Vest-Tyskland og Jugoslavia viser at det spesielt gode samarbeidet mellom norske og jugoslaviske myndigheter ble lagt merke til av andre land. Det var imidlertid intensiveringen av de bilaterale forbindelsene i etterkant av Tsjekkoslovakiskrisen som viste hvor spesielt samarbeidet faktisk var. For første gang ble det tatt målrettede steg for å stimulere til økt handel og mer samkvem. Dette fikk helt spesielle følger for kontakten mellom det norske og jugoslaviske folk.

Den mellomfolkelige sympatien i de to land var svært spesiell og kom til uttrykk i flere lag av den norske og jugoslaviske befolkningen. Kong Olav var en jugoslaviavenn. Hans eneste besøk i Øst-Europa ble lagt til Beograd, og kongen understrekte ved flere anledninger at han anså Tito som en personlig venn. I forbindelse med partisanmarsjen i 1982 utalte kong Olav at «Vi i Norge setter overordentlig stor pris på dette gode vennskapet mellom jugoslaver og nordmenn».⁴⁴⁶ Både profilerte norske politikere og «mannen i gaten» meldte seg inn i NJS og reiste på ferie til Kroatias kyst. Barnekor i Jugoslavia lærte seg «Ja, vi elsker», og skolebarn i landet fikk vite hvordan norske kvinner og menn reddet jugoslaviske krigsfanger under krigen.

Sambandet fikk også stor oppmerksomhet av norske politikere. I 1970 satt Kåre Willoch fra Høyre, Lars Korvald fra Kristelig Folkeparti og Thorvald Stoltenberg fra Arbeiderpartiet i

---

⁴⁴⁶ <http://www.orland.kommune.no/file.axd?fileid=5208> (Lest 06.05.15)

styret i NJS. Einar Gerhardsen deltok i oppstartsfasen og hans tidligere utenrikspolitiske rådgiver, ekspedisjonssjef Andres Andersen ble leder. Dette gjenspeiler den tverrpolitiske sympatien for Jugoslavia. I 1969 ble Jugoslavisk-norsk samband (JNS) stiftet. Denne opprettelsen var av politiske grunner helt spesiell. Bare Norge fikk en søstervennskapsforening i Jugoslavia. Forespørsler om lignende ordninger fra andre land ble avvist av det jugoslaviske regimet. Norge kom slik i en særstilling. Noe Tito selv understrekte.

Det hittil meget nyttige og vellykte jugoslavisk-norske samarbeidet er en lærdom og et budskap om at vi fortsatt må kjempe sammen for å unngå krig, for å styrke fred, likhet og vennskap mellom folkene.⁴⁴⁷

Det nære mellomfolkelige samarbeidet understreker den viktige rolle Norge spilte i Jugoslavia og omvendt. Da det jugoslaviske regimet gav tillatelse til å etablere JNS anerkjente det samtidig Norges særstilling i jugoslavisk politikk og bevissthet. I lys av disse funnene vil det hevdes at det var den mellomfolkelige forbindelsen som gjorde det norsk-jugoslaviske forholdet til et «special relationship». Det var imidlertid ikke like tett og omfattende på 1980-tallet.

Rolf Tamnes' teori om Norges brobyggingsrolle mellom Øst og Vest lar seg også anvende i denne oppgaven. Det var spesielt Norges rolle som et lojalt avvikende NATO-medlem og småstat uten maktpolitiske ambisjoner, som bidro til å skape jugoslavisk interesse for økt samarbeid. Uten alliansetilknytningen ville ikke Norge ha vært et like attraktivt land, spesielt da Jugoslavia ble utsatt for sovjetisk press. Sammenlignet med Sverige ser vi at Norge var mer ettertraktet av Jugoslavia som samarbeidspartner. Dette understreker hvilken rolle NATO-medlemskapet spilte.

Oppgaven støtter også til dels Ragnar Moens synspunkt at den norske interessen for Jugoslavia var så stor nettopp fordi Jugoslavia var kommunistisk, ikke på tross av det.⁴⁴⁸ Landenes ideologiske tilknytning til hver sin blokk bidro gjennom felles arbeid for avspenning og brobyggerambisjoner til å føre landene nærmere hverandre. Slik sett ble forskjellene mellom de to land, som allerede nevnt, til noe positivt.

---

⁴⁴⁷ <http://www.orland.kommune.no/file.axd?fileid=5208> (Lest 06.05.15)

⁴⁴⁸ Moen, (1997) s. 152

Denne oppfatningen lar seg anvende på perioden fra 1965-70. Disse årene var preget av store norske brobyggingsambisjoner og en aktiv østpolitikk. Dette synspunktet passer derimot ikke for perioden fra 1970-86. Anders Kjølbjergs tolkning at norske myndigheter mistet interessen for Øst-Europa utover på 1970-tallet kan mer bidra til å forklare hvorfor det norsk-jugoslaviske forholdet stagnerte. Brobyggingsambisjonene ble lagt bort fordi man fra norsk hold avfant seg med den fastlåste situasjonen der. Når grunnlaget for brobyggings- og østpolitikken forsvant, var det ikke lenger et like stort behov for et nært norsk-jugoslaviske forhold.

Det har ikke blitt foretatt noen tidligere dybdestudier av det norsk-jugoslaviske forhold i perioden 1965-86. Arnt Tore Andersen har bare omtalt det mellomfolkelige samarbeidet i sin gjennomgang av historien til NJS og JNS.⁴⁴⁹ Andersen har imidlertid ikke satt sambandshistorien inn i en bredere historisk kontekst. I denne oppgaven har jeg belyst en rekke sider ved det norsk-jugoslaviske samarbeid og samkvem og forsøkt å forklare hvordan og hvorfor forholdet mellom de to land utviklet seg slik det gjorde. Jugoslaviske primærkilder er ikke benyttet. Forhåpentligvis kan arkiver fra det tidligere Jugoslavia gjøres tilgjengelig og utnyttes forskningsmessig for å få et mer fullstendig bilde av relasjonen mellom de to land.

---

⁴⁴⁹ <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php> (Lest 30.04.15)

Litteraturliste

Primærkilder:

Utenriksdepartementet (UD)

- Bind: 25.4/64
- Bind: 11.7/2B
- Bind: 42.5/53
- Bind: 25.7/28B
- Bind: 11.12/64
- Bind: 52.4/64
- Bind: 11.7/84
- Bind: 11.7/4
- Bind: 34.4/64
- Bind: 44.4/64
- Bind: 52.11/64
- Bind: 11.7/138

Riksarkivet (RA)

- RA/S-1391/2/D/Da/L0216/0001, RA/S-1391/2/D/Da/L0217/0001 og RA/S-1391/2/D/Da/L0218/0001, Norsk-jugoslavisk økonomisk samarbeidskommisjons arkiv
- RA/PA-0653/E/Ef/L0001/0014, Senterungdommens landsforbunds arkiv

Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek (AAB)

- AAB, ARK-1376/Db/L0003/0009, Norsk-jugoslavisk sambands arkiv, D, korrespondanse 1970-1992
- ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0003, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse 1972-1980

- ABB/ARK-1570/D/De/L0516/0004, Landsorganisasjonens arkiv, Jugoslavia diverse, 1974-1988
- AAB/ARK-1001/D/Dd/L0437/0013, Det norske arbeiderpartiets saksarkiv, 1972-1985, internasjonalt samarbeid, 369-5, Jugoslavia, 1978-1985
- AAB/ARK-2483/Dc/L0002/0008, Haakon Lies arkiv, *Jugoslavia Round-Table Discussions*
- AAB/ARK-2704/De/L0008/0008, AKP-mls arkiver, *Jugoslaviaanalyse*
- Klipparkiv

Trykte kilder

- Aftenposten, div. nr.
- Arbeiderbladet, div. nr.
- Verdens Gang (VG), div. nr.

Intervju

- Kjell Eliassen, 16.19.14
- Svein Mønnesland, 29.01.15
- Thorvald Stoltenberg, 16.10.14

Sekundærkilder:

Bøker

- Eriksen, Knut Einar, og Pharo, Helge, *Norsk utenrikspolitikk historie, bind 5. Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*, (Norge. Universitetsforlaget, 1997)
- Fledelius, Karsten, *Jugoslaviens sykdom og død*, (Danmark. Gyldendal Uddannelse, 1999)
- Furre, Berge, *Vårt århundre: norsk historie 1905-1990*, (Norge. Samlaget, 1991)
- Hansson, Per, *Mamma Karasjok*, (Norge. Gyldendal Forlag, 1970)
- Johansen, Jahn Otto, *Titokratiet*, (Norge. Pax Forlag AS, 1967)
- Johansen, Jahn Otto, *Ustasja*, (Norge. Cappelen, 1984)
- Kjeldstadli, Knut, *Fortiden er ikke hva den en gang var, en innføring i historiefaget*, (Norge. Universitetsforlaget, 1999, 2. utgave)

- Lampe, John, R., *Yugoslavia as History, Twice there was a country*, (Storbritannia. Cambridge University Press, 1996)
- Lees, Lorraine M., *Keeping Tito afloat: The United States, Yugoslavia, and the cold war*, (USA. The Pennsylvania State University Press, 1997)
- Lie, Haakon, *Slik jeg ser det 1*, (Norge. Tiden, 1975)
- Lundestad, Geir, *Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*. (Norge. Universitetsforlaget, 2000, 4. utgave)
- Lundestad, Geir, *Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*. (Norge. Universitetsforlaget AS, 2010, 6. utgave)
- Lyng, John: *Mellom Øst og Vest, erindringer 1965-1968*, (Norge. Cappelen, 1976)
- Lyng, John: *Fra borgfred til politisk blåmandag, erindringer 1968-1971*, (Cappelen, Norge, 1978)
- McFarlane, Bruce, *Yugoslavia: Politics, Economics and Society*, (Storbritannia. Pinter Publisheres, 1988)
- Mønnesland, Svein, *Før Jugoslavia, og etter*, (Norge. Sypress Forlag, 1999, 4. utgave)
- Nævdal, Bodil, *Dager efter dette: et politisk portrett av Kåre Willoch*, (Norge. Grøndahl, 1987)
- Pavkovic, Aleksandar: *The Fragmentation of Yugoslavia, Nationalism in a Multinational State*, (Macmillan press LTD, England, 1997)
- Red. Ramet, Pedro, *Yugoslavia in the 1980s*, (England. Westview Press, 1985)
- Ramet, Sabrina P., *The three yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005*, (USA. Woodrow Wilson International Center Press, 2006)
- Seim, Jardar, *Øst-Europas historie*, (Norge. Aschehoug, 1994)
- Tamnes, Rolf: *Norsk utenrikspolitikk historie, bind 6. Oljealder 1965-1995*, (Universitetsforlaget AS, Norge, 1997)
- Unneberg, Bjørn, *Per Borten: bonde og statsmann*, (Norge. Cappelen, 1988)
- Wilson, Duncan: *Tito`s Yugoslavia*, (Cambridge University Press, England, 1979)

Artikler

- Kjeldstadli, Knut, *Nytten av å sammenligne*, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Bind. 5, nr. 29, (1988)

- Pharo, Helge Ø, Jølstad, Anders og Skogrand, Kjetil, «Ekspansjon i isolasjon? Studie av internasjonal og utenrikspolitisk historie i Norge», *Historisk Tidsskrift*, bind 1, (1996)
- Makko, Aryo, Sweden, Europe, and the Cold War, A Reappraisal, *Journal of Cold War Studies*, bind 14, nr. 2, 2012
- Tamnes, Rolf, «Forskning på den kalde krigen. Status og fremtid», *Historisk Tidsskrift*, bind 72, nr. 4, (1993)
- Tjelmeland, Hallvard, Norsk-sovjetisk fagleg diplomati og den europeiske Détente, *Historisk Tidsskrift*, bind 93, nr. 4, 2014

Hovedfags og masteroppgaver

- Halvorsen, Martin, *Østpolitikken: Norske avspenningsbestrebelser 1962-1972*, (Masteravhandling. Universitetet i Oslo, 1998)
- Moen, Ragnar, *Østenfor vest og Vestenfor Øst: Jugoslavia i norsk utenrikspolitikk 1945-1965*, (Universitetet i Oslo. Hovedfagsoppgave, 1997)
- Svenbalrud, Hallvard Kvale, *Østpolitikk og alliansehensyn: Polen, Solidaritet og norsk utenrikspolitikk 1980-1990*, (Masteravhandling. Universitetet i Oslo, 2007)

Nettartikler

- <http://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=27610>
- https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=bgsu1206322169&disposition=inline
- http://www.arbark.no/eldok/LO1968_1.pdf
- <http://www.danjus.dk/aktiviteter.htm>
- <http://www.njsamband.org/ipub/pages/historikk.php>
- <https://www.duo.uio.no/handle/10852/23613>
- http://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a665.pdf
- <http://www.nrk.no/verden/her-ligg-restane-av-jugoslavia-1.7395465>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Death_and_state_funeral_of_Josip_Broz_Tito
- <http://www.revmatiker.no/diagnoser/behandling/behandlingsopphold/utlandet>
- <http://www.reagan.utexas.edu/archives/reference/Scanned%20NSDDS/NSDD133.pdf>
- <http://www.efta.int/about-efta/european-free-trade-association>
- <http://www.njsamband.org/ipub/pages/vennskapshuset.php>
- https://www.youtube.com/watch?v=hJIM2jarm_A

- <http://www.nrk.no/verden/her-ligg-restane-av-jugoslavia-1.7395465>
- <http://www.orland.kommune.no/file.axd?fileid=5208>
- <http://countrystudies.us/romania/77.htm>

Vedlegg

Former Yugoslavia

737886 (R00472) 2-96

<https://www.lib.utexas.edu/maps/serbia.html>